ISTORIA POPORULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ
DE
OTILIA ENACHE IONESCU

VOLUMUL IV
PARTEA a II-a

EDITURA CASEI ŞCOALELOR
1928

www.dacoromanica.ro

ISTORIA
POPORULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ
DE
OTILIA ENACHE IONESCU

VOLUMUL IV
PARTEA a II-a

EDITURA CASEI ŞCOALELOR
1928

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL V.

Statul unit al României. — Domnitorul Cuza şi Regele Carol I.

Iubitorul de petreceri „Alecu Cuza", care până acum trăise fără de griji şi pe care Vogoridi binevoia a-l numi „Cuzachi", se găsia acum într'o situaţie serioasă, grea şi plină de primejdii. El era, ce-i drept, Domn al Principatelor-Unite, dar protestări puternice erau de aşteptat din partea Turciei, Austriei şi poate şi a altor Puteri împotriva alegerii sale, potrivită cu litera, dar nu cu însuşi înţelesul Convenţiei. Avea numai puţini prieteni, niciun partisan politic încercat şi niciun nume cunoscut. Ca Moldovean el trebuia să se poarte în Muntenia cu foarte multe preveniri amabile, numai pentru ca să fie considerat ca bun Român, iar cei cari-l urcaseră pe tron în Moldova îl considerau doar ca pe locţiitorul vremelnic al „Domnului străin". Că-l doriau pe acesta, se rostiseră acum printr'o declaraţie prealabilă a Adunării şi, în proclamaţia sa, el crezu că trebuie să se recunoască astfel. Dar era de prevăzut că până la sfârşitul carierei sale domneşti partidul naţional îl va saluta continuu cu strigătul după Domn «străin», care în definitiv era dorit. În sfârşit banii lipsiau în vistieria ambelor State. Fără bani, fără experienţă şi fără partisani, în

www.dacoromanica.ro

mijlocul contra-candidaţilor de până acum şi a unor persoane dintre care fiecare se credea chemat la un rol de conducător, el trebui să facă totul singur: i se cerea să pună de acord Regulamentul, urâtul Regulament, cu sfânta, dar neaplicabila Convenţie de la Paris, să ţină în frâu Adunările zgomotoase şi pline de certuri, să numească o comisie de la Focşani şi să-i dea o ocupaţie, să-i pună ca ţel al străduinţilor ei patriotice facerea unei Constituţii. Această Constituţie fu cu neputinţă de primit; refusul însă trebuia aşa fel făcut, încât să nu jignească prea tare pe zeloşii ei autori. Gelosia dintre Bucureşti şi Iaşi, cele două Capitale, trebuia să fie domolită şi să se stabilească ordine într'o ţară, care de la 1848 înainte trăise aproape mereu într'o eră de prefacere şi care socotia continuarea unei situaţii obişnuite ca lucru nefiresc. El trebuia să introducă noţiunea unei autorităţi netiranice într'o societate care era obişnuită să se apropie numai tremurând de stăpânii ei, buni sau răi, şi să dea deslegare unor chestiuni mari, de care se ferise până acum fiecare, generalul rus tot atât cât şi revoluţionarul de la 1848, Domnul reglementar legal ca şi Divanul neraspunzător. Înainte de toate trebuia o hotărâre în chestia mănăstirilor «închinate»[1], fără a căror deslegare nu se putea merge înainte. Cuza, cu toate lipsurile caracterului său, se arătă omul care putea să ieie pe umerii săi toată această povară.

Întâiu el avu norocul că îndărătnicia Austriei fu sfărâmată prin nenorocitul războiu cu Franţa, la care ajunsese din pricina năzuinţelor italiene de unire. Încă înainte de furtună, în Aprilie, Comi-

[1] „Couvents dédiés" sună expresia adoptată de diplomaţie în timpul tratării acestei chestiuni. Pe românește se numesc „mănăstiri închinate", pe grecește αφιερωμενα μοναστήρια. În ce privește înțelsul, vezi mai sus

www.dacoromanica.ro

siunea europeană recunoscuse îndoita alegere a lui Cuza şi atunci Austria ridicase pentru ultima oară vocea împotriva lui. Turcia se supuse inevitabilului şi corpul de armată, cam de vreo 10.000 de oameni, adunat aproape de Ploieşti, în care pentru întâia oară îşi întindeau frăţeşte mânile spre apărarea patriei comune soldaţi moldoveni şi munteni, rămase numai o demonstraţie. Patrioţii unguri trimeseră, ce-i drept, pe generalul Klapka la noul Domn român, ca să-i atragă atenţia asupra Bucovinei, ca punct de atac, şi să-i pună în vedere un sprijin printr'o revoltă ungurească, dar Cuza nu se lăsă momit de o astfel de politică de aventuri, care ar fi compromis cele mai însemnate interese ale naţiunii române, de şi el crezu că nu trebuie să refuse iscălitura sa supt un «tratat» care-l lega de altfel puţin, pentru ca să facă pe placul protectoratului francez[1]. O intervenţie în Ardeal ar fi putut avea numai urmări păgubitoare faţă de lipsa totală de organisare a Românilor de acolo. Şi, cu privire la desăvârşirea unirii, «recele» Cuza se arată în stare să aştepte momentul potrivit.

Până în anul 1861 el guvernă cu două Camere, două Ministerii şi pe lângă acestea cu balastul Comisiunii comune, observând în acelaşi timp cu stricteţă tratatul din Paris şi Convenţia de la Paris. Aceşti doi ani nu trecură însă fără folos, căci prin dese schimbări de Ministerii, prin care Cuza îşi atinse scopul, de a pune la încercare diferitele personalităţi pentru a deosebi pe cei pricepuţi şi gălăgioşi, prin unele măsuri legislative, cum şi printr'o purtare energică în fiecare cas în

[1] V. Scrisorile din exil ale lui Kossuth, II, p. 332, saŭ Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 617 şi urm. Românilor ardeleni li se acordă de către împuterniciţii unguri privilegii întinse.

www.dacoromanica.ro

care demnitatea națională amenința să fie atinsă de consulii obișnuiți cu porunci — cel frances chiar se plânse în curând pe față de prietenul de odinioară —, Domnul izbuti să alcătuiască din Principatele anarhice un Stat, în care nicio Putere străină să nu mai exercite vre-un control și în care afacerile de administrație zilnică să se destășure destul de curent. Cu acestea însă pregătirea necesară pentru măsurile hotărâtoare, care alcătuiesc titlul de glorie al lui Cuza, era gata.

Numai câteva săptămâni după îndoita alegere, Kogălniceanu, într'un discurs entusiast, făcuse propunerea să se mute cele două Adunări la Focșani și să se întrunească în primul parlament al țării celei noua, «România». Cuza era, evident, și el în sufletul său pentru o astfel de măsură, dar nu vedea nicăiri un punct de sprijin pe care să se încreadă pentru ca să se poată încumeta la un pas așa de hotărâtor. De aceia se supuse necesității și amână astfel, împotriva interesului său, împotriva dorințelor întregii națiuni și împotriva celor mai elementare cerințe ale unei bune administrații, desăvârșirea Unirii. Pe când el nu se conforma astfel cererilor des exprimate ale țării, represintantul său de la Constantinopol, vechiul său prieten C. Negri, care în calitatea de agent al Domnului la Poartă își câștiga mari merite ca diplomat destoinic și care duse cu energie și demnitate la bun sfârșit însărcinări grele, lucră totuși mereu ca să ajungă pe cale legală la îndeplinirea și încoronarea operei începută a Unirii, fără să umilească Statul român sau să cumpere cumva favoarea mai marilor Turci cu daruri, ca mai nainte, în vremuri de ocară. Puterile garante voiau să lege resolvirea acestei chestii de o reor-

www.dacoromanica.ro

ganisare a legii electorale, dar Cuza accentuă că pentru moment el nu se gândeşte decât la Unire. În Maiu 1861 putu el în sfârşit să comunice Camerelor sale că tratativele cu Puterea suzerană se terminaseră. Ce-i drept, Sultanul nu se învoi la toate cererile şi adoptarea principiului Unirii fu însoţită de multe clause restrictive, dar acestea din urmă existau de fapt numai în teoria diplomatică. Ceia .ce Domnul numia un «act», fu denumit din partea Turcilor «firman», şi în principiu se recunoscu numai calitatea lui Alexandru Ioan de administrator al ambelor Principate, nu însă o unire statornică a ţărilor şi după moartea acestuia. Comitetul central din Focşani nu fu desfiinţat definitiv, ci numai suspendat într'o formă nehotărâtă, şi în locul său trebuiau să se facă «adunări provinciale». Dar în fond Cuza câştigase partida; el putea oricum considera ceia ce câştigase el ca o «realisare a Unirii , ca «întemeiarea unui Stat naţional românesc» şi nu mult după aceia el întrebuinţă numirea, adoptată în definitiv de toţi, de *România* pentru Statul înăuntrul căruia supt un Cârmuitor, un Ministeriu, o Cameră, un steag şi o Capitală — Iaşul căzuse pe încetul, şi aceasta fu dureros simţit aici, la rangul de capitală onorifică, de „a doua Capitală" — nu mai existau niciun fel de graniţe.

Acum se putea păşi şi mai departe. Cuza nu era un om al datoriei, un muncitor sistematic în domeniul afacerilor politice, niciun bun administrator şi harnic calculator, cum fuseseră înaintaşii săi, Bibescu, Mihai Sturdza şi Ştirbei, dar el se simţia represintantul poporului său, al generaţiei sale, ca acela care, însărcinat de luptătorii din 1859, era dator să prefacă în faptă idealul lor politic. El despreţuia formele zădarnice, a căror

www.dacoromanica.ro

observare făcuse plăcuți pe cei mai mulți «hospodari» tipici de până atunci; el poseda, ca bărbat cu totul desinteresat, simțul pentru tot ce-i mare în vicisitudinile și creațiunile politice, și era destul de cutezător ca să urmărească pe drumul cel drept marile țeluri, lui bine cunoscute. Mulți alții, ca Rosetti și Panu, ar fi dorit o idilică viață de libertate republicană, un corect constituționalism belgian, în cadrele căruia niște Camere suverane ar fi făcut nesfârșit de mult pentru binele unui «popor» abstract. Practicul Brătianu, care pe de altă parte nu era un pătrunzător prea adânc al lucrurilor, voiă să creeze organisații administrative și financiare după modelul francez, napoleonian și tot odată, din punct de vedere social, să facă o politică a clasei mijlocii. In Muntenia clasa mijlocie era represintată prin Români și creștini[1] romanisați, și cu ajutorul acestora se putea întemeia și păstra un *régime bourgeois.* Domnul, din potrivă, avea scopuri mai înalte: el voia o deslegare a tuturor problemelor mari, de care atârna viitorul poporului românesc, fără ca pentru aceasta să piardă din vedere organisarea lăuntrică a țării.

Începutul îl făcu el cu mănăstirile «închinate». Încă de la începutul veacului al XVII-lea se luase obiceiul de a supune mănăstiri din Țară, bogat înzestrate, celor vestite de la Muntele Athos, Sinai, Ierusalim și mănăstirilor așezate în alte regiuni ale Orientului greco-turc, ceia ce se numia *închinare,* ἀφιέρωσις, *dare supt ascultare*[2]. Actele care aveau de urmare o astfel de închinare se petreceau mai numai cu prilejul călătoriei sau al unei

[1] În Moldova prin Evrei, cari, politicește, nu puteau fi ținuți în samă.
[2] Cf. mai sus.

www.dacoromanica.ro

şederi mai îndelungate în ţară a marilor Patriarhi cerşitori, adunători de mile; aşa apărură dincoace de Dunăre în al XVII-lea veac Chiril Lukaris, Dosofteiu din Ierusalim şi mulţi alţii, ca nişte călugări nevoiaşi, lipsiţi de bani, şi povestiră piosului creştin român marile datorii ale Bisericilor lor. În astfel de rătăcitori însă poporul vedea aproape nişte întrupări ale fiinţei divine, şi de aceia judecăţile acestora, hotărârile lor, atestarea şi mărturia lor scrisă erau mult preţuite şi fură bine plătite. Ei primiau chiar bani sunători [1] şi în totdeauna, din cele mai vechi timpuri [2], fusese obiceiul ca Domnii români să facă daruri de bani vestitelor lăcaşuri sfinte din Orient. Dar banul era foarte rar în toată Împărăţia turcească şi aproape totul era înghiţit de fiscul Sultanului, care adulmeca îndată unde se găsiau ceva bani. Pentru a-şi asigura pe veşnicie rugăciunile mulţilor călugări cari locuiau într'o mănăstire vestită, nu mai puţin pentru a garantă pe cât se poate continuarea unei ctitorii pe pământ românesc împotriva oricărui atac nelegiuit, lacom, şi nu în ultimul rând pentru a da o mână de ajutor năpăstuiţilor creştini din Orient, se ajunse la întroducerea acestei ἀφιέρωσις. Prin ea mănăstirea străină căpăta foarte însemnate puteri; ea obţinea dreptul de a numi în mănăstirile închinate pe stareţ sau egumen, precum şi mai mulţi sau mai puţini călugări — acest din urmă cas nu se întâmplă însă totdeauna — şi lua prisosul veniturilor, după ce se împliniseră toate îndatoririle prescrise de ctitor, precum şi toate cheltuielile zilnice necesare sau cele cerute de reparaţii. Din Moldova, cel puţin până la 1700, prisosul se trimitea la Locul Sfânt grecesc în bani

[1] Cf. Iorga, *Contribuţii la Ist. Munteniei*, p 38: Mihnea Turcitul, 1587.
[2] Langrois, *Le Mont Athos*, şi Miklosich, *Slavische Bibliothek*, I.

www.dacoromanica.ro

sunători, pe cari Mitropolitul țării îi pecetluia[1]. Încolo, mănăstirea «închinată» nu se deosebia prin nimic de celelalte; ea era supusă ca și celelalte jurisdicției înaltului cler românesc și puterii nemărginite a poruncilor domnești, care nu făceau nicio deosebire.

Dar mai târziu, pentru a-și câștiga merite față de Cer, mulți boieri închinau anume mănăstiri numai în calitatea lor de urmași ai vechilor ctitori; în secolul al XVIII-lea mai cu samă, chiar Domnii se crezură direct îndreptățiți la astfel de măsuri[2]. Clerul grecesc ajunse în acest chip la o mare putere amenințătoare, căci o cincime din pământul românesc căzu cu încetul supt puterea lui, nu destul de limitată. Totuși, după întâmplările din 1821, Domnii căpătară de la Poartă, care combătea peste tot grecismul, dreptul de a izgoni pe călugării străini, de a arenda pentru Stat moșiile poseda e de ei și de a da în schimb numai o sumă hotărâtă la Constantinopol pentru Locurile Sfinte corespunzătoare. Când însă Poarta intră iarăși în relații diplomatice cu Rusia, această Putere, ca ocrotitoare convențională a creștinilor ortodocși din Răsărit, pusese condiția ca Grecii să fie chemați îndărăt, și obținu chiar un firman în acest sens[3]. Dar Domnii, în înțelegere cu ocârmuirea turcească[4], zăboviră totuși, și abia următoarea ocupație rusească dete călugărilor posibilitatea întoarcerii.

În Regulamentul Organic se luară însă din nou

---

[1] Cf. *Uricariul*, V, pp. 217-218.

[2] Cf. Cronica lui Const. Filipescu, p. XXVI; *Uricariul*, V, p. 329; *Mag. ist.*, p. 138; *Doc. Cantacuzinilor*, pp. 61-62, 64-65, 113 și urm.; *Studii și doc.*, V, pp. 437, nota 1, 551 și urm., și scrierile polemice citate de Xenopol în *Istoria lui Cuza-Vodă*.

[3] Hurmuzaki, X, Supliment: 1827, p. 608.

[4] *Uricariul*, I, pp. 372-376.

www.dacoromanica.ro

hotărâri care trebuiau să oprească exploatarea mai departe a moşiilor mănăstireşti de către străini, de oare ce aceasta era păgubitoare îngrijirii de mănăstirile din ţară, de şcoli, de instituţiile de binefacere. Ba o parte hotărâtă din venituri se acordă prin aceasta Statului, care confiscă îndată mănăstirile *neînchinate* şi supuse adminis raţia lor Ministerului Cultelor. Bine înţeles că sfinţii părinţi de neam grecesc nu voiră să recunoască această măsură, şi urmarea fu începutul unui lung şir de memorii, care apelau la Rusia ca arbitru. Ruşii, cari acordau protecţia lor ambelor partide în lup a oferiră Grecilor întâiu un soroc de zece ani şi apoi încă unul, pentru ca, în acest răstimp, în care Grecii rămaseră în folosinţa provisorie a drepturilor acordate prin Regulament *tuturor* proprietarilor, să se înţeleagă cu adversarul lor. Românii, din parte-li, cerură dreptul să arendeze pe sama Statului moşiile mănăstireşti şi să iea un şfert din venit pentru scopuri de binefacere şi pentru acoperirea cheltuielilor de întreţinere. În anul 1851 pentru întâia oară moşiile fură arendate de puterea laică, dar curând după aceia veni timpul nouii administraţii a ţării, şi în aşa-numitul «Protocol XIII» Convenţia de la Paris stabili din nou un soroc pentru regularea definitivă a chestiunii.

Cuza era hotărât să mânfuie cu Grecii printr'o sumă de despăgubire şi 'n felul acesta să îndepărteze pe oaspeţii nepoftiţi, cari lăsau să se ruineze clădirile mănăstireşti, apăsau numeroasele sate dependente, aţâţau împotrivirea faţă de lege şi încetăţeniau o limbă străină în slujba bisericească. Ei îşi justifică hotărârea prin necesitatea absolut cerută de interesul naţional, prin politica bisericească a tuturor Statelor europene şi prin

www.dacoromanica.ro

dreptul istoric, care nu acorda călugărilor o astfel de stăpânire în străinătate. Firește că părinții greci plânseră lacrimi amare, iar Poarta îi sprijini pe acești promovatori involuntari și siliți ai corupției turcești. Anglia văzu în aceasta iarăși o îndrăzneală românească, și Rusia, cu toate că ea însăși se gândia la secularisare în Basarabia, nu voià să-și piarda simpatiile grecești. Dar guvernul român lucra cu o hotărâre liniștită ; el opri serviciul divin în limba străină, izgoni pe călugării nesupuși, strânse singur veniturile mănăstirești și, în sfârșit, pe când durau încă tratativele în Constantinopol, Camera decretă, la 13 Decembre 1863, secularisarea mănăstirilor în schimbul unei anumite sume de despăgubire. Dar călugării, cari de altfel nu aflară nicăiri un sprijin real, voiau totul sau nimic și, după ce Românii așteptară patru ani, în 1867, în urma căderii lui Cuza, Camera declară «închisă» chestia mănăstirilor. Dar Alexandru Ioan se putea făli că el recâștigase noului Stat cincimea înstrăinată din pământul național.

Adunarea, care în Decembre 1863 primi cu multe aplause secularisarea, era întocmai ca toate cele premergătoare; ea se deosebia de ele numai prin aceia că necuviincioasa opoziție fără rost nu ataca numai pe miniștri în mod mai mult sau mai puțin neacoperit, ci cuteză să se atingă chiar de persoana Domnitorului, pe când în același timp se fauriau în afară de Cameră intrigi în țară și în străinătate ca să răstoarne pe Domn. Pe atunci în mica lume politică privilegiată a României nu existau încă partide adevărate ; cei mai mulți membri ai Adunării arătau numai o alipire nestatornică față de unii din numeroșii bărbați cari fuseseră pe rând, pentru scurtă vreme, miniștrii lui Cuza. Așa-numiții „boieri", „oameni ai trecutului",

www.dacoromanica.ro

cari primiau bucuros astfel de denumiri sau le răspingeau cu indignare, după orator şi după zi, nu urmăriau de loc un plan unitar. Ceia ce-i ţinea strânşi laolaltă era numai temerea de o lege agrară «comunistă» îndreptată contra lor şi care se pregătia de mult în cabinetul Domnului. Aproape sexagenarul Barbu Catargiu, un puternic şi bogat în icoane orator, de o neobişnuită tărie de caracter, era, dacă nu conducătorul lor ales, cel puţin acela, în care oricine vedea întrupat, în cel mai mare grad, pe reprezintantul intereselor sale. Catargiu după o tinereţă furtunoasă studiase în Franţa, se alipise după 1848 partidului «antinaţionalist» şi nici acum nu vorbia niciodată despre viitor, care pentru dânsul părea că n'are nimic atrăgător. Pentru dânsul ţeranul nu era alt nimic, decât un arendaş de pământ străin, iar nu fostul proprietar al acestuia, aşa cum se potrivia de fapt în cele mai multe casuri, arendaş care îşi pierduse în chip legal, dar pe nedrept, proprietatea sa şi care afară de acestea meritase de atâtea ori să o recapete prin munca-i supraomenească. De altfel Catargiu se răzima tot atât de tare pe Convenţie ca mai înainte pe Regulamentul Organic; pe lângă acestea era, ce-i drept, un om priceput, dar fără vre-un ideal sau vre-un sentiment. Ca prim-ministru, după o răscoală ţerănească, el opri o serbare în amintirea „revoluţiei“ din 1848 şi de aceia fu împuşcat în trăsura sa, la părăsirea Camerei, în anul 1862, de o mână rămasă necunoscută.

Acum luă primul loc printre «boieri» foarte puţin înzestratul, evident, dar foarte activul şi ambiţiosul Dimitrie Ghica, fiul fostului (1822 până la 1828) Domn Grigore. Oamenii de la 1848 aveau la îndemână răspânditul ziar al lui Rosetti şi neo-

www.dacoromanica.ro

bosita agitaţie a lui I. Brătianu, pentru combaterea „aristocraţilor"; lor li veni în ajutor îndemânarea şi fineţa diplomatică a lui Ion Ghica, care cu vremea ajunse cel mai mare duşman a lui Cuza, şi tot aşa dorinţa de răsbunare a fostului Caimacam Panu, care de altfel sfârşi curând după aceia în casa de nebuni. Ei vedeau în Domn numai un om care năzuieşte la dictatură şi care vrea să imite pe „tiranul" frances, ba nu recunoşteau într'însul nici măcar pe luptătorul pentru autonomie şi pentru reforma socială. Cu ambele „partide" nu era nimic de făcut, şi Cuza, care la început sperase într'o „grupare liberală moderată", recurse, pentru a-şi putea mai ales continuă opera, la cel mai bun om, pe care de altfel nu-l iubia, pe care mai târziu îl pizmui şi pe care curând după ce trecu periculosul „hop" îl îndepărtă iarăşi: la Kogălniceanu.

Reforma agrară fu dusă la capăt. Printr'însa ţăranul ajungea stăpân pe partea de pământ ce i se dăduse prin Regulament în calitate de câmp de muncă, pentru că de *drept* el ar fi trebuit să-l stăpânească totdeauna; pentru dânsa plăti el numai zece ani o despăgubire modestă. În aşteptarea acestei legi Camera se ocupase cu puţine propuneri însemnate, care în cea mai mare parte şi fură aprobate. Dintre acestea fac parte legea militară, legea prin care se înfiinţa un Consiliu de Stat, legea de control a finanţelor, legea judeţelor şi comunelor, introducerea Codului Napoleon, construirea primelor drumuri de fier în Moldova şi Muntenia şi în sfârşit legea Evreilor, care, în aşteptarea unei viitoare asimilări, înlesnia împământenirea individuală a subofiţerilor evrei, a posesorilor de grade academice şi a marilor industriaşi. Când însă legea agrară fu dată la lumină — Ministeriul publică

www.dacoromanica.ro

proectul, permise întruniri de țărani în Capitală și ceru un credit pentru un nou lagăr de concentrare —, o vie neliniște cuprinse Camera, care voiă să facă de la sine un alt proiect, mai puțin favorabil. Dar Domnul nu îndepărtă pe Kogălniceanu, cu tot votul de blam al Adunării, ci o amână pe aceasta până după serbători și o disolvă la 2 (14) Maiu 1864, în prima ei zi de redeschidere.

Acum, după ce „boierii" și „radicalii" intriganți se împrăștiaseră zgomotoși, Cuza păși spre o măsură care i se recomandase de mult și cu privire la care se înțelesese și cu Puterile: el făcu cunoscut o nouă Constituție, o lege fundamentală a Statului, care după un exemplu italian fu botezată *„Statut"* și a cării legitimitate trebuia să fie confirmată prin votul „poporului" chemat după datina napoleoniană la un plebiscit. Consultarea «Națiunii» se termină admirabil, cu toate că opinia publică din orașe se ținu cam indiferentă față de aceasta, iar în satele înfometate nu prea putea fi vorba de o „opinie publică". Conform Statutului Domnul avea dreptul să dea decrete cu putere legală, să prelungească budgetele peste terminul lor, să dea un președinte Camerei și să numească mai mult din jumătatea membrilor noului Senat, ce era să se înființeze. Acest Senat primise și el drepturi întinse: el avea să pregătească și să verifice legile, să primească petiții, să păzească asupra Constituției ș. m. a. În comunitate cu Consiliul de Stat și cu Camera ținută în frâu se imită regimul napoleonian. Printr'o nouă lege electorală se lărgi cercul alegătorilor: intelectualii și «profesiunile libere» fură mai favorisați și prin păstrarea celor două colegii electorale se acordă țăranilor un rol mai însemnat, asămănător în totul aceluia pe care-l dăduse Napoleon al III-lea în Franța.

www.dacoromanica.ro

Această măsură revoluționară, numită de dușmani lovitură de Stat, cu alusie la evenimentele francese de la începutul celui de-al doilea Imperiu, află la început, cum și era de așteptat, o vie desaprobare la majoritatea Puterilor garante. Dar ele se lăsară ușor înduplecate, cu toate că oligarhii destituiți, de coloare albă (conservatori) și roșie (liberali), publicară o enormă mulțime de broșuri de protestare în limba franceză. Napoleon al III-lea nu se putea declara decât de acord cu fapta lui Cuza; Domnul se duse pentru a doua oară la Constantinopol și acolo primi de la Poartă și de la Conferința Consulilor, adunată în acest scop, recunoașterea Constituției sale; tot odată smulse și pentru țară dreptul de a-și da legi, și astfel reînviè vechea autonomie. Reforma agrară și alte câteva legi întrară de acum în vigoare.

Cu aceasta Cuza nu credea de loc că a desăvârșit consolidarea Statului român; ba el știa prea bine că afară de deplina neatârnare mai erau încă multe altele de cucerit: apoi, în urma vechilor și noilor experiențe, își cunoștea destul de bine țara. Multe nici nu se încercăsera măcar, iar cele mai multe măsuri administrative și financiare nu puteau fi privite decât ca expediente provisorii, căci ele erau doar stângace imitații pripite ale organisațiilor francese și existau în cea mai mare parte numai pe hârtie, fără să poată prinde rădăcini în popor. Reforma agrară avu de urmare o criză, căci țăranii, în așteptarea a ceva nou, părăsiră munca pe ogorul boierului înainte chiar de a fi întrat în stăpânirea asigurată a bucățelei de pământ liber. Industria și comerțul vegetau într'un chip jalnic, iar în Moldova amândouă aceste ramuri ale economiei naționale erau cu totul în mânile dușmănoșilor Evrei, cari se îmbrăcau ca în

www.dacoromanica.ro

Galiția, vorbiau nemțește și simțiau austriaceşte. În politica vamală Domnul însuși era nehotărât și, cu toate cele câteva convenții telegrafice și poștale cu Statele vecine, era de așteptat în această privință o puternică împotrivire a Porții, căci aceasta nu voiă să recunoască vechiul drept al Principatelor de a alcătui un domeniu economic propriu[1]. Căile de comunicație erau într'o stare de plâns; se călătorià mai comod de la Iași la București ocolind tocmai pe la Viena, și știrile din Moldova ajungeau adesea întâiu prin străinătate în Muntenia. Șoselele erau neîndestulătoare, căci vechea rețea, așa cum se făcuse prin îngrijirea lui Bibescu și Mihai Sturdza, nu mai fusese aproape de loc prelungită; și abia în 1865 se încheiară primele contracte cu privire la construirea liniei ferate moldovene pe Siretiu și a unei linii muntene București-Giurgiu. Pentru noua organisare a finanțelor lipsia personalul potrivit, și încă nimeni nu pricepea arta de a stabili un budget regulat, așa că se târau de la un deficit la altul. Împrumuturi în țară erau o imposibilitate; cele contractate în străinătate însă erau socotite ca afaceri hasardate, și de aceia se făceau în condițiuni foarte scumpe.

Biserica națională își păstrase, ce-i drept, sinodul, dar Clerul, mai ales în Muntenia, era cu mult mai înapoiat față de cerințile timpului. Numeroasele școli nou-înființate n'aveau niciun program; legea din 1864 în parte crease, în parte terminase cele două Universități din București și Iași, școli de bele-arte, licee și gimnasii, pe când școlile primare erau proaste și puține

[1] Cf. *Règne de Bibesco*, I, și Băicoianu, *Geschichte der rumänischen Zollpolitik* (München 1894).

www.dacoromanica.ro

şi li lipsia aproape cu totul o metodă de predare[1]. Funcţionarii erau leneşi şi neconştiincioşi şi erau schimbaţi fără milă după vântul politic de partid al momentului. În aristocraţie nu domnià un spirit curat naţional; lipsia iubirea de patrie şi o pricepere mai adâncă pentru cultura românească. Boierii, crescuţi franţuzeşte, simţiau franţuzeşte, arătau faţă de tot ce era frances o adoraţie ridiculă şi se serviau în saloane, în scrisori, ba chiar şi în corespondenţa lor politică, întocmai ca şi Prus'a veacului al XVIII-lea, de l'mba francesă. Adesea mai că nu ştiau româneşte. Literatura ajunsese fără putere şi era fără îndoială în decadenţă, căci oameni de felul lui Kogălniceanu, Alexandri şi Bolintineanu erau cu totul prinşi de polit'că. Cei mai mulţi scriau o românească împestriţată cu franţuzeşte, şi în această limbă uşoarele gândiri şi sentimentele simulate ale poeţilor apăreau încă şi mai puţin serioase. Un puternic şi fidel descriitor al adevărului, nuvelistul Filimon, abia îşi putea adăposti în gazete şi reviste frumoasele sale povestiri de o valoare trainică. Represintanţii noii şcoli istorice publicară, ce-i drept, izvoare şi se folosiră de ele în lucrările lor, dar nu întâmpinară un sprijin entusiast. Dintre aceştia fac parte Papiu Ilarian, care publică *Tesaurul* său *de monumente istorice,* şi B. P. Hasdeu, Român basarabean, un spirit universal, care lucră în multe direcţii, tăind drumuri nouă, dar care din nenorocire ţinea prea mult — şi chiar cu cât îmbătrânia, cu atât mai mult — de romantismul care în Rusia domina ştiinţa; el publică povestiri şi adună în revista sa, *Archiva istorică,* rămăşiţe slavone, româneşti şi altele de tot felul din trecut, dar nici el nu găsi o pricepere generală pentru aceste lu-

[1] V. Iorga, *Istoria învăţamântului,* Bucur şti, 1928.

www.dacoromanica.ro

crări într'o epocă în care declamaţii patriotice goale de înţeles slujiau drept unitate de măsură pentru producţiile poetice. Ca un semn isolat al unui viitor mai bun se ridică totuşi *Revista Română* a lui Alexandru Odobescu şi a altor represintanţi ai generaţiei tinere; e o revistă model, în care fiii de boier întorşi din Franţa presintară povestiri din trecut şi tratară chestii la ordinea zilei, într'o românească curgătoare.

Cuza fu copleşit de această povară uriaşă, de care de altfel în mare parte nici mult mai târziu n'am scăpat; cu viaţa sa zvânturată îmbătrânise de timpuriu. Mai ştia apoi că şi Napoleon, care vedea acum într'însul un prieten al Rusiei şi care-i fusese cel mai bun sprijin până atunci, nu-l mai simpatisa. De Kogălniceanu se desfăcuse din gelosie, şi celelalte personalităţi însemnate îl urau neîmpăcat. Radicalii erau hotărâţi să-l combată pe toate căile, mai ales după ce-şi legitimase copiii pe cari-i avuse cu doamna Obrenovici[1]. Naivi din provincie salutau acum în adresele de felicitare pe cel mai mare dintr'înşii ca pe „tânărul principe Alexandru, Moştenitorul Tronului". Pe timpul petrecerii la băi a lui Cuza, în vara lui 1865, izbucniră în Bucureşti tulburări de stradă uneltite de Brătianu, şi cu această ocasie se traseră focuri asupra mulţimii. Şi Turcia încercă să se amestece, dar Domnul preîntâmpină cu o minunată dibăcie planul acesta[2]. În discursul la mesagiu, cu care deschise Camera, care arătase până acum foarte supusă, Domnitorul vorbi cu entuziasm chiar despre posibilitatea abdicării sale, ca să înlesnească Românilor împlinirea dorinţii lor de a avea un Domn străin. «Nu vreau o putere care

[1] Născută Catargiu, mama viitorului rege sârb Milan.
[2] V. culegerea mea de mesagii, proclamaţii, etc., ale lui Cuza.

www.dacoromanica.ro

nu s'ar întemeia decât pe forţă. Fie în fruntea voastră, fie alături cu voi, voiu fi totdeauna cu Ţara, fără altă ţintă decât voinţa naţiunii şi marile interese ale României. Vreau să fie bine ştiut de toată lumea că niciodată persoana mea nu va fi o piedecă în calea unui eveniment care ar îngădui consolidarea edificiului politic la punerea temeliilor căruia am pus şi eu umărul. În Alexandru Ioan I, Domn al României, Românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în Adunarea ad-hoc şi Camera Electivă a Moldovei marile principii ale regeneraţiei României, şi care, fiind Domn al Moldovei, declara oficialmente Înaltelor Puteri garante, când primia şi coroana Valahiei, că el primeşte această îndoită alegere ca expresia neîndoielnică şi statornică a voinţii naţionale pentru Unire — însă numai ca un deposit sacru».

Dar prin acest discurs el nu făcu decât să hrănească speranţele duşmanilor săi întărâtaţi; ba chiar Camera, Camera nevrednică se arătă acum nesupusă faţă de slabul Ministeriu al d-rului N. Creţulescu. „Roşii“ şi câţiva boieri, ca Lascar Catargiu, se puseră în legătură cu unii ofiţeri cari-şi uitară de datorie, şi în noaptea de 11(23) Februar 1866 Cuza fu surprins de conjuraţi în palatul său. Abdică fără împotrivire şi fu primul Domn român exilat, care în anii săi de durere nu scoase niciun strigăt de plângere şi, cu toate că primi de la urmaşul său voia de a se întoarce, pentru ca să-şi cruţe ţara rămase pe pământ străin, unde a şi murit în anul 1873.

Ce-a urmat după aceia, a fost numai o repetare a evenimentelor din Bucureşti din 1848 şi o imitare a ceia ce făcuse Cuza însuşi, după exem-

www.dacoromanica.ro

plul Franciei imperiale. În faţa Camerelor, care nu fură disolvate — Senatul Domnitorului căzut fu atât de josnic, încât puse să se smulgă de pe tron, în sala de şedinţe, marca ţării cu numele lui Cuza —, apăru, în numele unui guvern provizoriu, compus din generalul Golescu, un fost pretendent liberal la Coroană, din solidul, asprul, puţin învăţatul Lascar Catargiu şi din generalul Haralambie, un Ministeriu pe care însuşi Cuza îl arătase în actul său de abdicare ca «ales de popor». Lovitura de Stat fusese făcută în înţelegere cu unele cercuri ale Curţii din Paris, cu Camarila, şi Ion Brătianu statu la Paris, ca să se îngrijească de un candidat domnesc de origine străină, văzut bine acolo. Mai înainte însă ca el să fi putut trimete vre-o recomandaţie în ţară, aici trebui să se aleagă răpede, din prevedere, noul stăpânitor, iar «represintanţii poporului» aleseră cu unanimitate pe contele de Flandra, care mai târziu trebui să renunţe din causă de boală la moştenirea regelui Belgiei, fratele său, şi care nici nu-şi tulbură călătoria de plăcere la Roma prin alegerea lui în depărtata ţară, atât de defăimată, de la Dunăre.

Dar aceasta nu era oarecum singura greutate. Abdicarea silită a lui Cuza însemna o abatere de la tratatele existente; ea era un nou act revoluţionar, care avea nevoie pentru validitare de aprobarea Puterilor garante. De aceia se convocă o conferinţă la Paris, care trebuia să hotărască încă odată soarta ţării, în care Turcia vedea numai nişte Principate unite temporar şi o «parte integrantă» a Împărăţiei ei. Rusia spera şi ea să facă, cel puţin în parte, neavenite faptele de până acum, şi tulburările separatiste izbucnite în Iaşi (Aprilie) slujiră tocmai pretextul dorit. Uşuratecul Mitro-

www.dacoromanica.ro

polit Calinic Miclescu intră în înțelegere cu bogatul boier Nicolae Rosnovanu, care, cu toată incapacitatea sa, de toți cunoscută, se socotia vrednic de o Coroană vasală; arhipăstorul moldovean, îmbrăcat în odăjdii episcopale, cu crucea în mână, încercă să însufleţească poporul la luptă pentru despărţirea de «Valahia»; aceasta fu însă împiedecată îndată şi aproape fără nicio vărsare de sânge. Atunci se ceru de la Conferinţă învoirea ca Moldovenii şi Muntenii, după o experienţă de şapte ani, să se poată declara, prin represintanţii actuali din Cameră, pentru sau contra Unirii. Supt presiunea evenimentelor şi faţă de atitudinea pe care o luară cele mai multe Puteri, Franţa lui Napoleon al III-lea[1], încă prietenoasă Românilor, trebui să se plece, şi prin hotărârea din 1 Maiu 1866 se ceru de fapt această nouă hotărâre din partea supuşilor de până acum ai lui Cuza. În acelaşi timp însă bărbaţii conducători de la Paris se declarară pentru noul *fait accompli:* alegerea Domnului străin, căruia i se refusă, e adevărat, în primul moment, recunoaşterea, dar nu-i fu oprită de fapt exercitarea dreptului de guvernare, numai pentru simplul motiv că niciunuia din vecinii dornici de anexiune nu i se putea acorda din partea Europei dreptul unei intervenţii armate.

Din partea agenţilor oficiali şi neoficiali ai Principatelor se începură în Apus, încă din Martie, după o dorinţă venită indirect de la Paris, tratative cu cel de-al doilea fiu al fostului prim-mi-

[1] Mai târziu Împăratul frances era gata — cum se vede din memoriile generalului Lamarmora *(Un poco piu di luce)* să cedeze „Principatele" Austriei în schimbul trecerii Veneţiei la Sardinia! De altfel, în acest an 1866, apar şi alte proiecte, şi mai aventuroase, de schimb în dauna României. — V. şi primele capitole din Iorga, *Isto ia razb iului din 1877-8,* Bucureşti 1927.

www.dacoromanica.ro

nistru prusian, al lui Anton de Hohenzollern, şeful liniei Sigmaringen. Principele, în vrâstă de douăzeci şi şapte de ani, era înrudit de pe mamă cu Napoleonizii, iar purtarea liberală a tatălui său lăsase o bună amintire. Principele Carol nu refusă, şi tot atât de puţin primul ministru al Prusiei; în sânul familiei totuşi se ridicară la început obiecţii, mai ales în privinţa felului cum trebuia să se facă primirea depărtatului tron străin. Dar, fără să aştepte cuvântul hotărâtor şi încă înainte de sfârşitul alegerilor pentru Cameră, care se făceau în România, guvernul păşi la alegerea Domnului: principele Carol de Hohenzollern fu proclamat prin voinţa poporului drept Carol I iu — aceasta se petrecea la 8 Aprilie —, şi abia după câteva zile se întruni Adunarea, numită Constituantă, ca să confirme solemn la 1-iu Maiu Unirea şi să recunoască, cu o mare majoritate de voturi, alegerea făcută de popor.

Acum se apropia războiul, prevăzut de mult, între Prusia şi Austria, care în precedenta conferinţa tocmai de aceia se arătase „reservată“ şi se temea de mişcări iredentiste ale Românilor din Ardeal; căci acolo ideia naţională a „Românilor“ se întăria zilnic, datorită desvoltării culturale firesti. Nou-alesul „Domn străin“ al României în aceste împrejurări nu mai putea întârzia; el călători incognito până la graniţa românească, şi la 10 Maiu călătorul purtător de ochelari al unei clase a doua de pe un vapor dunărean austriac, uitând că-şi luase bilet pentru Odesa, scoborî în pavoasatul oraş Turnu-Severin, unde-l aştepta Ion Brătianu, ca să-l însoţească în mare triumf spre Bucureşti, unde era aşteptat cu bucurie. Astfel începu, în mijlocul războiului european şi al certu-

www.dacoromanica.ro

rilor lăuntrice pentru Constituție, lunga, greaua, dar rodnica Domnie a regelui Carol.

Domnul nu căpătă ușor întărirea sa la Constantinopol, și aceasta îi atinse mândria. Cuza fusese un om fără scrupule, nu voise să întemeieze o dinastie și nici nu se gândise măcar serios la o stăpânire a tronului până la bătrânețe. De aceia supt dânsul Turcii trebuiseră a se obișnui ca, la orice încălcare mai mare a lor, să li se răspundă din București cu tărie; răspunsul lui Cuza la observațiile Marelui-Vizir după tulburările din 1865 e în felul lui chiar o capodoperă de polemică diplomatică. Acum însă Poarta, când își dădea aprobarea la niște prefaceri atât de însemnate, cum erau: unirea necondiționată a Principatelor și alegerea unui Domn străin, spera să tragă și pentru dânsa foloase considerabile. De aceia trimese un corp de pază la Rusciuc, și acesta era destul de tare ca să facă situația destul de critică; căci armata lăsată de Cuza nu se putea măsură câtuși de puțin, nici ca tărie, nici ca armament și nici ca pregătire de mobilisare, cu armata modern preparată a Sultanului. Câteva detașamente refusară chiar să pornească, iar tesaurul public era lipsit de orice mijloace, așa că se recurse la bonuri de tesaur pentru ca să se poată face măcar ceva pentru apărare. Un mare deficit era în perspectivă. Rusia se împăcase numai în aparența cu noile împrejurări din fosta țară de protectorat, căci ea tot nădăjduia în ceasul răsplătirii și vorbia de trimeterea unui comisar turc la București. Austria, cu toată înfrângerea ei militară din Boemia, tot se mai gândia și acum la posibilitatea unui câștig teritorial la Dunăre. Cât despre Prusia nu se putea admite că ea va subordona interesele ei naționale în străinătate unor

www.dacoromanica.ro

considerații dinastice. Propunerile revoluționare sârbești sau ungurești nu puteau fi ținute serios în samă. Turcii însă, cari după 1853 își dădeau aiere de putere modernă, vorbiră un limbagiu energic și vrură să obțină condiții ca acestea: renunțarea la numele de „România" și reluarea vechilor numiri de «Moldova și Muntenia», care până acum nu aveau niciun răsunet național și care se potriviau cu împărțirea provincială a Imperiului; anularea tuturor măsurilor luate de către Guvernul provisoriu nerecunoscut, excluderea ideii dinastice, păstrarea armatei în anumite limite, sprijin militar Turciei, închiderea granițelor pentru refugiații bulgari, cari-și aveau în Brăila, București și în micile porturi dunărene șefii lor, comitetele lor, presa și depositele lor de arme, renunțarea la orice politică străină independentă, admiterea tuturor tratatelor turcești, la a căror încheiere vor fi întrebați și «Moldo-Valachii», recunoașterea unui agent al Sultanului în Capitală, creșterea tributului, resolvirea imediată a chestiei mănăstirilor, de care și Rusia se interesa din nou, și în sfârșit făgăduiala de a nu bate monedă proprie și de a nu crea decorații. Domnul trebuia să se presinte înaintea Sultanului pentru a primi de la dânsul firmanul de investitură și în acest chip să înceapă cârmuirea conform tratatelor asupra unor provincii care erau «parție intégrante» a Imperiului. Aceasta era tot una cu acea «autonomie» în sens modern, bine mărgenită, fără să mai vorbim de multele drepturi care existaseră în vremea trecută, înainte ca Rușii și diplomația europeană să fi încheiat tratate cu Turcii[1].

Domnul și sfetnicii lui făcură tot posibilul ca

[1] Cf. Iorga, *Politica externa a Regelui Carol*, a 4-a ediție, și *Correspondance diplomatique de Charles I-er.*

www.dacoromanica.ro

să se sustragă primirii acestor condiţiuni, dar, cu toată răscoala izbucnită în Creta şi cu toată politica duşmănoasă a Guvernului grecesc, diplomaţia fanariotă şi levantină a suzeranului se arătă neînduplecată. Numai asupra câtorva puncte se câştigară schimbări, şi printre acestea se resolvi înainte de toate chestia dinastică în sens românesc, se încuviinţă încheierea de tratate cu caracter nepolitic şi baterea de monedă proprie cu un semn de vasalitate. În sfârşit se mai învoiră ca înţelegerea să se facă în forma, mai puţin umilitoare, a unui schimb de scrisori între Domn şi Marele-Vizir —, în care de altfel se accentuă relaţia de vasalitate. Când apoi Domnul se duse într'adevăr la Constantinopol, semnele de onoare ce i se arătară într'un grad mai mare decât p - mergătorului său, Cuza, aveau în vedere, nu atât pe stăpânitorul român, cât mai ales pe vărul regelui învingător al Prusiei.

Şi după aceasta înţelegere şi această călă orie, cu prilejul căreia Domnul puse pe ministrul său de externe să i ieă firmanul de învestitură, pe care Sultanul i-l întinsese şi pe care el îl lăsase nedeschis pe masă[1], Poarta, care nu se temea de nimic mai mult ca de o deplină desfacere a acestui puternic Stat vasal condus de un Hohenzollern, avu acelaşi purtare bătoasă şi întrebuinţă acelaşi ton jignitor, care indispunea foarte mult. Împotriva baterii de monedă şi a încheierii unui tratat comercial cu Austria, în anul 1875, diplomaţia turcească ridică neputinciosul ei protest. Cu o îndărătnicie copilărească întrebuinţă ea în note şi acte numirea de «Principautés», pe care nu o mai întrebuinţa nimeni, nici chiar Rusia, numai pen-

[1] V. *Aus dem Leb n K. Karls.*

www.dacoromanica.ro

tru a jigni cât se poate de des. În anul 1871, când Domnul, provocat de nesuferita ceartă de partid a liberalilor, se gândia să abdice, Poarta simţi chiar oarecare plăcere să se amestece, şi Vizirul Aalì-Paşa telegrafiè lui Carol I-iu, relativ la ruşinoasele scene de stradă înscenate de capete zăpăci'e, de nerăbdători candidaţi la ministeriu şi de visători neresponsabili: «à ce que pareilles scènes ne se renouvellent plus, scènes que la Sublime Porte réprouve». Acesta era un limbagiu care nici supt Cuza nu se ţinuse şi care ar fi fost la locul lui numai faţă de administratorul unei provincii turceşti. Când în anul 1874 sosi la Bucureşti o delegaţie militară spaniolă ca să notifice Domnului suirea pe tron a lui Alfons al XII-lea, Poarta iritată ameninţă cu rechemarea consulului ei din Madrid, pentru că monarhul spaniol întreţinea relaţii oficiale directe cu vasalul român. În desnădăjduita situaţie a anului 1876 Poarta trebui, ce-i drept, de voie sau de nevoie, să rabde multe, dar cu toate acestea nu admise propunerea ministrului de Externe român, M. Kogălniceanu, care pretindea primirea agentului român în corpul diplomatic, punerea pe un picior de egalitate a supuşilor români cu cei ai naţiilor străine, garantarea teritoriului român, la care trebuiau să se socoată conform tratatului din 1829 şi insulele dunărene, încheiarea diferitelor tratate de export, comerţ, poştă şi telegraf, valabilitatea paşapoartelor româneşti şi stabilirea hotarului pe la mijlocul fluviului. La izbucnirea războiului cu Rusia Vizirul telegrafiè în sfârşit Domnului român ca unui funcţionar subaltern, făcându-i cunoscut însărcinările necesare pentru apărarea Imperiului, a cărui «partie intégrante» era Romănia. Când se auzi la Constantinopol de trecerea Ruşilor, agentul român

www.dacoromanica.ro

fu pur şi simplu «depus», ca şi când ar fi fost un funcţionar al Sultanului. Turcia făcuse deci totul, ca să împingă România şi pe Domnitorul ei la declararea neatârnării şi la războiu.

Şi relaţiile cu Austria în primii ani de Domnie ai principelui Carol au fost puţin promiţătoare. «Reserva» din 1866 îndreptată împotriva continuării Unirii şi teama de o agitaţie periculoasă printre Românii ardeleni determinară purtarea diplomaţiei austriece. Dar chiar din anul următor, 1867, trebui să se satisfacă în sfârşit îndărătnica opoziţie a partidului unguresc revoluţionar, în jurul căruia se grupă toată inteligenţa ungară, şi astfel se realisă dualismul în vechea Austrie; şi din acesta ieşi o monarhie austro-ungară cu două corpuri politice absolut separate. Ungurii, cari făcuseră cu jertfe mari progrese însemnate pe calea culturii, aveau acum şi un Stat propriu, căruia îi lipsia numai o armată şi o diplomaţie naţională. Ei se văzură atunci în faţa necesităţii de a mări naţionalitatea maghiară, încă prea slabă pentru a represinta în viitor un puternic Stat naţional, prin desnaţionalisarea popoarelor străine, dar care din vremuri străvechi locuiseră în regatul Ungariei, şi astfel să pregătească terenul pentru realisarea patrioticelor visuri şi idealuri. O luptă de exterminare, care se sluji mai mult de mijloace legale, se porni de acum de către noul Stat şi împotriva Românilor din Ardeal şi a celor din Ungaria propriu-zisă.

În curând însă se recunoscu că această luptă era fără sorţi de izbândă, cu toate că, odată începută, nu mai putea fi întreruptă din punctul de vedere al Ungurilor. Căci Românii cisalpini din 1866 nu mai erau vechii «Valahi» pe jumătate

www.dacoromanica.ro

barbari, cari să trăiască şi să moară în adâncă miserie şi mai adâncă neştiinţă. Desvoltarea literară din veacul al XVIII-lea dăduse roade în generaţiile următoare: din vremea lui Horia şi mai ales din luptele de la 1848, la care, cu arme sau fără, luase parte întreaga naţiune, fără deosebire de clasă, de cultură şi de confesiune, rămăseseră fixate în amintirea poporului nume de biruitori, de martiri şi de profeţi. În sfârşit, în era absolutistă, care urmase evenimentelor revoluţionare, se obţinuse ceva mare. Românii se organisaseră şi politiceşte înăuntrul Bisericilor lor din nou orânduite: preoţi şi laici lucrau împreună în folosul culturii naţionale în cancelariile şi adunările ambelor confesiuni: căci Austria răsplătise cu desbinarea celor odinioară unitari pe Românii rămaşi credincioşi şi cari se luptaseră cavalereşte pentru Împărat.

Destituitului episcop Leményi îi urmase, în calitate de conducător al Bisericii unite, al cării cler se alcătuia tot mai mult din preoţi şi canonici foarte învăţaţi — unii îşi complectaseră studiile chiar la Roma — Alexandru Şuluţ, cel d'intâiu Mitropolit; acesta era un zelos apărător al drepturilor naţionale ale poporului, a cărui unire supt propria sa putere arhiepiscopală o doria cu aprindere — era doar continuator al vechii tradiţii, de vreme ce purta titlul de «Karlsburg», de «Alba-Iulia»! După moartea Mitropolitului Alexandru, fu ales în 1867 Ioan Vancea, un catolic pios, dar tot odată un însemnat apărător al învăţământului public românesc, care-i datoreşte mult. Numeroase şcoli se înfiinţară datorită îngrijirii lui, iar cele existente primiră nouă ajutoare materiale. „Şcolile din Blaj erau pentru el ca lumina ochilor[1].» Prin de-

[1] *Sematismul clerului unit* (Blaj 19 0), p. 46; cf. şi Aug. Bunea, *Mitropolitul dr. Ioan Vancea de Buteasa* (Blaj 1890).

www.dacoromanica.ro

cretul imperial din 1850 arhiepiscopul din Blaj căpătase trei sufragani în Gherla, în Lugoj şi Oradea-Mare. Primul episcop din Gherla fu Ioan Alexi, autorul unei foarte răspândite gramatici româneşti, şi Vancea îi fu urmaşul imediat, înainte de a fi căpătat cea mai înaltă demnitate în Biserica sa; dar în Oradea-Mare abia supt episcopul Mihail Pavel (1873-1902) căpătă supremaţie curentul, care era în folosul intereselor culturale româneşti.

Episcopul neunit Şaguna, un om foarte bine văzut de autorităţile austriace, ajunse şi el Mitropolit, şi anume în 1864; lui îi fu dat să dea o lege fundamentală Bisericii sale. Aceasta o făcu el cu foarte multă pricepere, urmărind mai mult punctul de vedere naţional decât cel strict ortodox. La alegerea Mitropolitului, precum şi la hotărârea chestiunilor care priviau Biserica, cultura şi mijloacele culturale, se acordă laicilor, nu numai o cooperare, ci chiar o influenţă precumpănitoare, şi prin aceasta Biserica neunită luă chiar înfăţişarea unei corporaţii naţionale, ceia ce a şi fost continuu de atunci încoace. Toţi slujbaşii bisericeşti ieşiau din alegeri înţelepţeşte făcute. În acest chip naţiunea, care fusese înlăturată aproape cu totul dela viaţa politică a Ungariei de acum unitară printr'o specială lege electorală a Ardealului, precum şi prin abusuri electorale administrative chiar cu privire la înfăţişarea sa naţională, căpătă o compensaţie în desvoltarea bisericească şi culturală, şi aceasta oferia o garanţie pentru viitor.

Odată cu întemeiarea Mitropoliei neunite, Românii căpătară, în urma despărţirii lor de Sârbi, două episcopate: unul în Arad şi altul în Caransebeş. Scaunul episcopal al ultimei diocese îl luă protopopul braşovean de până atunci, Ioan Popazu.

www.dacoromanica.ro

El îşi câştigase merite prin întemeiarea gimnasiului românesc din Braşov, care la 1856 fu recunoscut de Stat ca instituţie culturală publică şi care ajunse curând cea d'intâiu şcoală superioară românească dincolo de hotare[1]. Cu concursul amânduror capilor bisericeşti şi al întregii inteligenţe româneşti se întemeiè încă din 1861 «Societatea pentru cultura limbii şi literaturii române», al cării organ fu gazeta «Transilvania». Fără să poată face ceva mai mare cu slabele mijloace ce-i stau la îndămână şi cu condiţiile de constrângere în care trăia, ea formă totuşi o nouă punte de legătură pentru un popor care în toate privinţile manifesta hotărârea nestrămutată de a-şi păstra felul lui propriu de a fi: societăţi asemănătoare se născură şi în alte ţinuturi ale teritoriului român, şi fură folositoare cel puţin pentru întemeiarea de şcoli populare. În anul 1872 se făcu un nou pas mare mai departe, care ajută poporului românesc, în cea mai mare parte sărac, din aceste ţinuturi ameninţate, la căpătarea neatârnării economice; aceasta fu întemeiarea primei bănci naţionale «Albina» din Sibiiu, care înflori în curând, aduse roade binecuvântate şi prin exemplul său norocos trezi la viaţă multe alte bănci populare în toate ţolţurile Ardealului şi ale regiunilor învecinate. Canonicul Cipariu din Blaj, un desăvârşit cunoscător al tradiţiilor literare şi lingvistice şi al trecutului românesc, limpezì în multe scrieri chestia limbii şi îndreptă atenţia asupra anumitor momente şi procese istorice. Resultatele cercetărilor sale le întruni în Gramatica sa, şi aceasta fu prima operă care cuprinse limba naţională în toată desvoltarea ei şi care căută norme de formarea cu-

[1] Andrei Bârseanu, *Istoria şcoalelor centrale române gr. or. din Braşov* (Braşov 1902).

www.dacoromanica.ro

vintelor şi de ortografie, ţinând samă de tendinţele sale firești de desvoltare. În sfârşit bărbaţii conducători ai naţiunii luară obiceiul ca, la alegerile pentru Parlamentul unguresc, să formeze un grup naţional, şi în 1869 se hotărî absoluta pasivitate, ca un protest veşnic împotriva încorporării Ardealului la Ungaria şi împotriva distrugătoarei legi a naţionalităţilor; la Sibiiu, un comitet de douăzeci şi cinci de membri trebuia să apere pe viitor interesele românești.

În anul 1866, scurtă vreme după căderea lui Cuza, se întemeie de către ministrul Instrucţiei C. A. Rosetti o societate care trebuia să se ocupe cu limba şi să stabilească o ortografie pentru usul oficial şi pentru şcoală; căci nu era de acord nici cu raţionala, dar prea latinisata ortografie a lui Cipariu, şi nici cu cea proprie a lui Pumnul, un profesor ardelean, care, chemat de familia Hurmuzachi, trecuse în Bucovina şi aici trezise conştiinţa naţională. Societatea academică, mai târziu Academia Română, trebuia să întrunească nu numai cetăţeni ai Statului român, ci pe represintanţii întregii lumi savante românești, toate luminile literaturii naţionale; ea era o nouă dovadă a solidarităţii neamului, care nu poate recunoaşte hotare politice, de oare ce ea urmăreşte scopuri şi idealuri mai înalte decât cele politice. Cipariu fu numit membru al societăţii şi în 1867 veni la Bucureşti ca să asiste la constituirea solemnă a instituţiei şi să-şi dea părerea cu privire la direcţia în care trebuia să se înceapă lucrul. Din nenorocire însă însufleţirea de la început dispăru destul de răpede, şi cei mai mulţi membri aparţinură numai cu numele societăţii academice. Printre diferitele curente care se arătară, învinse la urmă cel ultra-latinist a lui Lau-

www.dacoromanica.ro

rian; lui i se încredinţă redactarea dicţionariului îndreptar, care decretă pur şi simplu o limbă artificială. Dar cu toate acestea viitoarea Academie ramase o întrupare a unităţii poporului românesc în singurul domeniu în care putea fi vorba de o unitate, cel cultural, şi printre cei cari făceau parte din Academie se remarcă un tânăr profesor de filosofie dela Universitatea din Iaşi, fiul iui Ioan Maiorescu şi nepotul episcopului Popazu. Titu Maiorescu represintă o noua direcţie, care dispunea şi de revista sa proprie, „*Convorbiri literare*“. Cei mai buni din generaţia tânără se declarară împreună cu Alecsandri împotriva unei şcoale francese sau latine: Maiorescu, în Criticele sale, marele şi adânc simţitorul Mihail Eminescu, o puternică individualitate, în poeticele sale capodopere, realistul povestitor Creangă, fost preot şi mai târziu institutor, Ardeleanul Slavici şi în sfârşit N. Gane, aceştia cu toţii admiseră limba populară ca singura limbă literară cu putinţă. Această limbă populară era tot odată acea a tuturor vechilor monumente literare; ea era în fond aceiaşi pentru toată românimea, care nu cunoştea fantasiile unui Pumnul, şi, când această „nouă direcţie“ birui, se atinse tot odată şi legătura cu trecutul, se stabili unitatea culturală a tuturor Românilor.

Conducătorii monarhiei austro-ungare nu ştiură şi nu pricepură multă vreme nimic din toate acestea. La cunoştinţa lor nu ajunseră pe cale diplomatică decât fragmente de articole de-ale presei cotidiane demagogice, care publica într'un mod politiceşte neliniştitor păreri asupra unităţii Românilor, şi astfel de produse ale unor ziarişti cu totul nechemaţi erau socotite ca manifestari seri-

www.dacoromanica.ro

oase ale Guvernului român şi ale poporului din România. De aceia ei se arătară duşmănoşi «noului curs» *(Neuer Kurs)* din Principatul vecin, ba chiar crezură poate că în 1866 numai Turcii împiedecaseră o năvălire a Românilor în Ardeal. Din potrivă, cei din România aflaseră că la întâlnirea Împăraţilor la Salzburg, în anul 1867, se tratase [1] despre o anexare a ţării de către Austria, cu învoirea Francesilor [2]. Visita Domnului la Viena cu prilejul călătoriei sale din anul 1869 fu judecată de presa radicală ca un act de înaltă trădare, pe când el era numai unul dictat de temerile faţă de Rusia. Când însă contele Andrássy luă conducerea politicei externe a monarhiei vecine, relaţiile de până atunci se schimbară spre binele politic şi economic al ambelor părţi. Cu toate că Ungur şi Ungur patriot, Cancelariul pricepu că România nu e destul de tare pentru a putea trăi isolată, că garanţia Puterilor şi asigurarea de neutralitate nu aveau nicio însemnătate practică, că de aceia noul Stat trebuia să se sprijine pe vecinul de la Răsărit ori de la Apus şi că o legătură durabilă cu Rusia ar însemna pentru România o înceată apropiere de moarte. Dar el mai ştia că Domnul şi miniştrii lui, oricărui partid ar aparţinea ei, vor pricepe aceasta. Andrássy trebuia să recunoască tot odată că înecarea Principatului dunărean în apele ruseşti represinta pentru Monarhia austriacă un pericol mult mai serios decât continuarea şi desvoltarea unui Stat român naţional, fie chiar cu urmările lui necesare, cum era întemeierea unei însemnate vieţi culturale înăuntrul şi în afara hotarelor sale. Dar şi altceva mai era limpede: că România, a cării

[1] *Aus dem Leben Konig Karls von Rumänien*, I, p. 2-0.
[2] Cf. totuşi, *Istoria războiului din 1877-8.*

www.dacoromanica.ro

nevoie de fabricate străine creştea paralel cu progresul ei, oferia un minunat debuşeu pentru industria austriacă. De aceia se schimbă politica faţă de acest vecin folositor. Andrássy nu fu nici măcar îngrijorat, când principele Carol îi spuse în faţă la 1873 că ar fi de dorit ca Românii să capete aceleaşi drepturi politice ca şi Croaţii; Domnul putu să facă această propunere, şi Cancelariul o lăsă să treacă în tăcere. Desconsiderând chiar reclamaţiile Turciei, care era sprijinită de Anglia, care veghia asupra «integrităţii Împărăţiei Otomane», Andrássy încheiè tratatul comercial din 1874 şi cu toate violentele atacuri ale presei liberale, care vorbia de o subjugare economică a României faţă de Austria, de o încorporare a României în domeniul economic austriac, tratatul, de altfel în unele puncte împovărător, fu aprobat şi de Camerele româneşti, cu toate că abia după lungi desbaferi. Într'un astfel de raport sta România cu vecina sa apuseană în anul 1876, când chestia orientală apăru din nou şi ceru urgent o nouă resolvire.

După ce Austria, ca şi în 1853, lucrase cu Bosniecii şi Herţegovinenii, cari văsuseră călătoria triumfală ia Cattaro, ca Împărat latin al Orientului, a lui Francisc-Iosif, provocând revolta acelor două provincii, Rusia intrase şi ea în acţiune, încălzind până la punctul de fierbere al revoluţiei şi al războiului pasiunile populaţiei creştine apăsate, prin dibacele mijloace ale neîntrecutei ei diplomaţii, totdeauna la pândă. Tratatul din Paris era contrar celor mai însemnate interese ale Statului rusesc, de oare ce el smulsese Rusiei gurile Dunării şi afară de aceasta depărtase de apele Mării Negre flota de războiu rusească. Nu numai diplomaţia, represintată prin vicleanul şi

www.dacoromanica.ro

grosolanul cancelariu Gorceacov, şi mlădiosul şi foarte instruitul general Jomini, ci şi oastea rusească, a cării comandă supremă era pe atunci în mânile Marelui Duce Nicolae, şi nu mai puţin Curtea, mai puţin Împăratul Alexandru al II-lea, a cărui Domnie începuse cu nenorocirea războiului Crimeii, cu toţii aşteptau numai momentul favorabil ca să recâştige cele pierdute şi să se apropie mai mult de ţinta finală a dorinţilor ruseşti. Propaganda romantică a panslaviştilor, pe care o represintau jurnalistul Acsacov şi anumiţi membri foarte cu trecere şi foarte pricepuţi din corpul diplomatic, ca popularul general Ignatiev, în timpul noilor tulburări orientale ambasador la Constantinopol, această mişcare care se îndrepta către popor şi era pricepută de popor, zori şi ea răsplătitoarea izbucnire a războiului. Atâta timp cât în Franţa dură Imperiul, care supraveghia şi conducea Europa, Rusia părea aproape că a uitat trecutul cu apăsătoarele lui drepturi de protectorat şi cu neascunsele lui planuri de cucerire. Dar, după războiul franco-german şi după catastrofa internă a Imperiului napoleonian, ea ceru preţul neutralităţii sale binevoitoare pe care o păstrase faţă de înaintarea victorioasă a puterii germane. Chiar îndată după hotărârea armelor o notă rusească anunţă că Ţarul nu se mai consideră legat prin hotărârile tratatului de la Paris cu privire la navigaţia pe Marea Neagră. Această declaraţie fu, ce-i drept, energic combătută de Anglia şi Austro Ungaria, dar Rusia nu se lăsă întoarsă prin aceasta de la hotărârile ei odată luate.

România nu pricepuse până acum noua politică rusească şi vedea în starea de aşteptare liniştită a Rusiei iubire de pace, simţul înpăciuirii, ba chiar

www.dacoromanica.ro

prietenie. Cuvintele care se rostiseră în 1866 fură destul de răpede uitate, şi oamenii se bucurară când diplomaţia rusească întrebuinţă denumirea de «România», cu toate că în fond aceasta nu era decât un avertisment la adresa Turciei, care nu recunoştea acest nume. Când în anul 1870 se vorbi în cercurile bucureştene de un eventual sprijin al Franciei împotriva Rusiei, aceasta se întâmplă numai ca răspuns la o întrebare din partea Francesilor[1]. Opinia publică din Europa, indusă în eroare, nu vedea în Evreii din România cari formau în Moldova-de-sus majoritatea populaţiei orăşeneşti şi se înmulţiau mereu, pe când numărul minorităţii române scădea într'una, decât nişte Români culţi de confesie mosaică şi ridica plângeri puteruice împotriva prigonirilor care, dacă aveau cumva loc, nu erau nimic altceva decât greşeli ale unei administraţii rău organisate, care nu-şi vedea decât propriul ei interes. Rusia însă, din motive egoiste, era în această neînţelegere de partea României, şi aceasta făcu impresie. De aceia pasul făcut de Rusia ca să înlăture cu totul hotărârile tratatului de la Paris nu provocă la noi atâta nelinişte; nu se gândia lumea prea mult nici la soarta Basarabiei sudice, ameninţată prin aceasta şi care fusese redată mai înainte «Moldovei, supt suzeranitate turcească», nu se gândia nici la apropiata formare a unui Stat bulgăresc supt exclusiva influenţă rusească. Ba, din potrivă, îşi închipuiau că prin noile complicaţii se pot sfărâma «lanţurile nevrednice» care legau România de Împărăţia turcească, de ruinata materialiceşte, incapabilă financiar, şi de aceia cu atât mai pretenţioasa Împărăţie a Sultanului, şi, pe de-asupra,

[1] *Aus dem Leben*, p. II, 107-109.

www.dacoromanica.ro

pe lângă neatârnare să se mai cucerească şi o coroană regală pentru întemeietorul dinastiei.

Noua luptă a Ruşilor contra Turcilor începu pe ascuns încă cu mult înainte de declararea războiului din 1877. În populaţia Bosniei şi a Herţegovinei, mai ales printre creştini, începuse acea revoltă împotriva relei administraţii financiare a Sultanului. În Serbia vecină, de la uciderea cumintelui principe Mihail, avea în mână puterea foarte tânărul Milan, nepotul celui mort; soţia lui era pe jumătate Rusoaică şi guverna cu totul în spiritul rusesc. El se gândia în unire cu Muntenegrul, rusofil prin tradiţie, să-şi împartă acel ţinut sârbesc al Bosniei şi Herţegovinei, şi îşi dete toate silinţele cu putinţă ca să ţie arzătoare cât se va putea mai mult chestia bosniacă-herţegovineană. Chiar în ultimele zile ale anului 1875 Ignatiev, care deveni aţâţătorul focului în aceste evenimente, rosti în faţa diplomatului român, generalul Ion Ghica, un cuvânt care trăda posibilitatea că Rusia ar putea ocupa din nou foastele Principate «ca garanţie», acum întocmai ca şi în fatalul an 1853, ca şi cum în acest răstimp nu s'ar fi petrecut nimic [1]. La începutul anului următor, în România se votează credite pentru scopuri militare şi se schimbă legea militară. După exemplul românesc se întrunise şi un «guvern provisoriu» bulgăresc, şi, între Dunăre şi Balcani, acest al doilea punct de fierbere continuă, începu o nouă mişcare populară, care, după cum se ştie, fu înăbuşită cu cruzime de Turci. Cete nedisciplinate de oşti neregulate, aşa-numiţii başibuzuci, vagabonzi, aventurieri şi sălbateci ţigani mohamedani se năpustiră asupra satelor liniştite, pentru ca prin omoruri în masă să preîn-

[1] *Aus dem Leben.*

www.dacoromanica.ro

timpine revoluția, lipsind-o de materialul omenesc. Trupe românești fură concentrate la Gruia, și în lunie 1876 Serbia, după ce ceruse în zădar, împreună cu Muntenegrul, dreptul de ocupație a provinciilor apusene neliniștite, declară războiul. Aventurierul general rus Cernaiev, care-și câștigase merite în Asia, dar cu toate acestea trebuise să demisioneze din armata activă, apăru acum în Statul înrudit slav, pentru ca, după o expresie care fu spusă într'un loc înalt, «să toarne apă peste foc». În grabă însă el luă în loc de apă untdelemn clocotit, și astfel împăciuitorul oficial contribui în acest chip la izbucnirea războiului, care însă nu duse la nicio biruință — ceia ce de altfel nici nu era de prevăzut și nici nu era de nevoie—, ci la înfrângerea de la Alexinaț[1].

Încă din Septembre 1876, la o întrebare a Rusiei cu privire la eventuala trecere a oștilor sale prin ținutul românesc, șeful de fapt al partidului liberal, Brătianu, care tocmai fusese numit ministru, merse la Livadia, unde se afla Țarul, pentru ca să discute chestia. Bărbați ca Ion Ghica și D. A. Sturdza erau împotriva unei participări a României la războiul ce amenința. Ei sfătuiau, din potrivă, să se retragă oastea și administrația în munți, după un vechiu, foarte vechiu obiceiu, să invoace protecția Europei și să încredințeze soarta viitoare a României hotărîrii acestei înalte judecătoare. Aceasta era de fapt o imposibilitate. Dușman și prieten ar fi pustiit în acest cas după plac pământul românesc și ar fi creat o stare de nelecuit. La un succes durabil al Turcilor nici nu era de gândit: cu toată buna pregătire militară, Turcia era săracă, suferise

[1] Cf. Cărțile citate și *Geschichte des osmanischen Reiches*, V, și *Histoire des États balcaniques*, ed. a 2-a.

www.dacoromanica.ro

tocmai un faliment şi nu avea alîaţi, cari ar fi fost în stare prin puterea armelor să-i înlesnească o ofensivă. Şi, dacă în definitiv Turcii aveau şi câţiva comandanţi militari capabili, aceştia îşi arătară abia în timpul războiului talentul lor mai înainte necunoscut, iar comanda supremă a războiului rămase după acela ca şi înainte, şi trebui să rămână, în mâinile nevrednicilor şi trădătorilor favoriţi ai Curţii. Fără o alianţă cu Rusia — oricare alta ar fi apărut ca o duşmănie ascunsă — puteam fi siguri de mai nainte că vom pierde *cel puţin* judeţele basarabene, fără să ne putem aştepta la vre-o compensaţie, la o probabilă împărţire generală a „fraţilor creştini" balcanici. La întrevederea Împăratului rus şi celui austriac în Iulie, Austro-Ungaria îşi reservase ocuparea Bosniei şi Herţegovinei, care stătuseră pe vremuri în oarecare legături de vasalitate cu vechiul regat unguresc. Pe lângă acestea Rusia făgăduise să nu ocupe Serbia şi nici să se atingă de Constantinopol. Pentru România însă nu se găsi niciun mijlocitor, pentru că Franţa republicană nu mai era cea din timpul lui Napoleon. Anglia arătă chiar oarecare rea dispoziţie din pricina încălcărilor României asupra drepturilor de suzeranitate turcească, şi afară de aceasta se gândia că în definitiv ea va trebui să se acomodeze cu cedarea unui teritoriu din partea Împărăţiei turceşti, care acum nu mai putea fi mântuită. Înţelegerea cu Rusia era deci pentru noi o necesitate, nu veselă, ci tristă, de neînlăturat.

Din partea diplomaţiei a fost de fapt vorba chiar la Livadia în faţa lui Brătianu, care se speriè de sigur, dar nu putu obiecta nimic, despre jertfa care se chema pe atunci ca şi mai târziu în Rusia «retrocedarea» Basarabiei, căci despre

www.dacoromanica.ro

anexarea întâmplată la 1812 nu se vorbia bucuros. Afară de aceasta, aceiaşi diplomaţi cereau pentru moment — şi *aceasta* era chestia principală — încuviinţarea unei treceri libere, oferită prieteneşte şi cu înlesniri materiale, a Ruşilor prin România, fără ca să se atingă câtuşi de puţin suveranitatea Statului. Aceasta era o promisiune nelămurită, care voia să se îndulcească numai sforţările şi pierderile ţării; «România», aşa se spunea, «are numai de câştigat din aceasta». Pe lângă aceasta, dacă va fi posibil, toate învoielile trebuiau făcute în mod neoficial, căci România era doar un Stat vasal şi Domnul Carol făgăduise Turcilor să nu iscălească tratate politice.

Brătianu sta la îndoială, înainte de toate din causa perspectivei pierderii Basarabiei. La o compensaţie dincolo de Dunăre se putea spera, căci pe vremuri Românii avuseseră în stăpânire şi unele părţi ale Dobrogii de Miază-noapte, a ţării de pe coastele Pontului, ba chiar Silistra aparţinuse odată învingătorului Mircea. Cetăţile bulgăreşti de pe Dunăre, importante *têtes de pont*, ar fi fost o stăpânire însemnată pentru siguranţa României. Dar, faţa de dârza conştiinţă naţională care domnia acum în ţara şi în care în momentul decisiv toate persoanele şi partidele una ştiau, chiar cel mai popular om n'ar fi putut propune un astfel de schimb, atâta vreme cât exista şi cea mai slabă posibilitate că duşmanul n'ar putea pătrunde. Apoi România nu era o Austrie şi nici o Anglie, ci un mic Stat naţional, care ar fi putut ridica pretenţii la creştere de teritoriu în Nord, Apus şi Răsărit, în Ardeal, Bucovina şi Basarabia, dar spre Sud aceasta era cu neputinţă, cu toţi numeroşii Români, cari ca ţărani locuiau în regiunea Vidinului până adânc înăuntrul ţinutului bulgaresc.

www.dacoromanica.ro

Fără a face cuceriri naţionale, ea ar fi jignit numai pentru totdeauna un popor vecin, cel bulgăresc, care nu fusese până acum lipsit de tot felul de ajutoare din partea Românilor şi, ceia ce era şi mai însemnat, s'ar mai fi slăbit încă în principiu propria îndreptăţire de existenţă — necesitatea unui Stat românesc naţional măcar pentru o parte din Români. O astfel de întindere de teritoriu ar fi fost privită, din această cauză, ca păşirea pe un drum greşit, ca o orbire a şovinismului şi ca o nenorocire.

Brătianu recunoscu inevitabilul; el văzu că, în definitiv, ca represintant al Statului celui mai slab, va pierde Basarabia, că *el* nu va putea obţinea un schimb şi că pe lângă acestea România, care era condamnată să nu poată negocia nimic pentru o compensaţie, va trebui să se mulţămească şi cu aceia ce se va socoti potrivit cu jertfa ei, de către neînduplecaţii Ruşi şi de o Europă aproape indiferentă, adecă : foarte puţin, în tot casul, mult mai puţin decât ceia ce puteau aştepta vecinele State balcanice.

Ca să scape de răspundere, primul ministru român se adresă Puterilor garante, dar acestea nu binevoiră să trimeată un răspuns celui care întreba şi cerea sfat şi ajutor. Austria fu sondată, şi se primi din această parte asigurarea că, dacă România va rămânea cu totul neutră şi-şi va retrage trupele de pe ţermul drept al Oltului, pentru ca să le pună în contact cu un corp de oaste austro-ungar, Statul dunărean ar putea să se aştepte la ceruta garanţie a inviolabilităţii teritoriului său şi la recunoaşterea neatârnării sale, cu prilejul încheierii păcii .

Ruşii însă zoriau mereu pe diplomaţii români, şi chiar trimeseră în taină la Bucureşti pe un îm-

www.dacoromanica.ro

puternicit al lor. România ceru acum un tratat politic şi asigurarea că nu i se va atinge *integritatea teritorială*. Agenţii ruşi, ca Nelidov, trimes de Ignatiev, vor declara că *o înţeleg numai faţă de Turcia*... Dar în Constantinopol se ţinu o conferinţă europeană, la care apăru din partea Angliei însuşi lordul Salisbury, ca să dea o deslegare paşnică tuturor chestiilor în suspensie din Orient. Domnul Carol şi sfetnicii săi esitau încă, dar, când Turcii răspunseră la cererile de altfel foarte naive şi fără rost ale Puterilor prin ironia Constituţiei lui Midhat-Paşa, prin care Sultanul înlătura orice amestec străin în afacerile lăuntrice, de oare ce de acum înainte orice particular şi orice comunitate putea să-şi aducă pe calea „constituţională" turcească plângerile sale înaintea Ministeriului corespnnzător al Înălţimii Sale; când din Constantinopol se făcu cunoscut Românilor că în principiu şi Domnul lor aparţine acelor „chefs des provinces privilégiées" de care vorbia Constituţia; când Conferinţa se disolvă şi războiul apăru ca singurul expedient, atunci se grăbiră tratativele cu privire la convenţia militară. Ea fu încheiată ca tratat formal, în condiţii favorabile şi cu ga anţia „inviolabilităţii teritoriului" — prin aceasta se credea a se fi îndepărtat din sfera posibilităţilor nenorocite chestia basarabeană —, la 16 Aprilie. Pentru a accentua şi mai tare drepturile României, Guvernul chemă Camerele, care trebuiau să aprobe tratativele făcute în secret. Pe lângă aceasta avea intenţia să declare solemn neatârnarea; Turcii, prin mai multe mici atacuri asupra porturilor şi satelor româneşti, prilejiseră aceasta, iar guvernul voiă ca independenţa să nu vină oarecum ca un dăr milostiv din partea străinului „liberator balcanic". Dar Ruşii nu

www.dacoromanica.ro

aşteptară aceasta, şi în mai multe puncte de-odată oştile împărăteşti trecură Prutul — consideraţii militare serviră de pretext. Un ceas greu sunase pentru România, şi acum pentru întâia oară ţara se adună cu adevărat în jurul iubitorului de fapte, mândrului şi patriotului său „Domn“.

* * *

O privire retrospectivă asupra trecutului, asupra vieţii interne de la 1866 până la 1877 trebuie să preceadă, dacă vrem să pricepem însemnătatea schimbării, căci coroana de spini a Principatului constituţional, care fusese încunjurată numai de lupte între partide şi chiar atacată în focul acestor lupte, se prefăcu acum într'o coroană de oţel, pe care cu toţii o puseră recunoscători pe capul regelui naţional învingător.

Tânărul Domn întrase în Ţară pe când se lucra serios şi cu pasiune la introducerea unei Constituţii democratice, care trebuia să înlocuiască învechita Constituţie a lui Cuza. Membrii Constituantei nu aparţineau propriu-zis niciunui partid, în primul rând pentru că nu existau partide care să se sprijine pe deosebirea de principii economice sau sociale, şi, al doilea, fiindcă în chiar Ministeriul de atunci era represintată aproape fiecare nuanţă politică. Toţi aceşti creatori ai unei Constituţii erau boieri, boieri mari şi mici, cari renunţaseră în aparenţă la privilegiile lor; căci puţinii cari nu avuseseră nici titlu, nici drepturi se contopiseră cu pătura conducătoare a lumii politice şi se adaptaseră mediului lor, şi tot acelaşi lucru se poate spune despre cei câţiva străini romanisaţi, de credinţă creştină. Aproape cu toţii primiseră instrucţie franceză în vre-o şcoală particulară din ţară sau în străinătate; cu toţii cetiau mai mult

www.dacoromanica.ro

literatură francesă şi pe aceasta se sprijinia din ce în ce mai mult puţina literatură naţională a ţării; ba, în produsele caraghioase ale unei şcoli literare, aproape fiecare cuvânt frances fusese primit fără a sta pe gânduri în vocabularul românesc, pentru rimă şi ca distincţie. Cu toate recunoscătoarele amintiri, însă, Franţa oficială a lui Napoleon al III-lea nu convenia însă prea mult unor astfel de conducători politici; din potrivă, cele mai multe simpatii le nutriau pentru represintanţii opoziţiei liberale fără frâu, pentru republicani şi anarhişti. Cel mai bun lucru li se părea sa modeleze România actuală după felul cum îşi închipuiau o Franţă viitoare. Puţinii cari erau de altă părere, cunoscătorii ţării, cari simţiau sau ştiau că niciodată un popor nu-şi poate *împrumuta* basele vieţii sale şi nici nu poate să se desvolte nearmonic, acei cari recomandau o înceată desvoltare dreaptă, pe bază istorică şi economică, aceia se retrasera sau tăcură. Ca odinioară în zilele mari ale revoluţiei francese, în casul nostru însă, faţă de un Domn abia numit, se discută chiar chestia unui veto condiţionat; dar de aşa ceva Carol de Hohenzollern nici nu voi să audă. Domnul însuşi era un liberal, dar, bine înţeles, întocmai ca şi predecesorul său, un liberal moderat. El jură sincer pe Constituţie şi, suflet cinstit, nu se lăsă niciodată, nici chiar în cele mai grele timpuri, să fie abătut de la jurământul său de către sfetnici binevoitori. Prin aceasta clădi el ceva cu adevărat bun, căci prea eră obişnuită ţara cu lovituri de Stat, revoluţii de sus şi de jos şi veşnice schimbări de forme şi idei. Acum dete el politicianilor români cam uşurateci frumosul exemplu, de şi nu uşor şi nu de toţi priceput, al unei împliniri neclintite a d - toriei, care, în loc să frângă cu violenţă, încearcă

www.dacoromanica.ro

să îndoaie încet şi cuminte şi astfel tot îşi ajunge la urmă scopul.

Printre fruntaşii politici, Brătianu avea cei mai mulţi partisani în Muntenia, unde era Capitala, şi mai ales printre locuitorii acestei capitale. Aici erau inculţii locuitori, uşor de întărâtat, ai mahalalelor, nemulţămiţii şi vânătorii de funcţii şi, în sfârşit, studenţii, cari, însufleţiţi de idealul aprins al unei libertăţi rău înţelese, erau aţâţaţi sistematic de o presă fără frâu. Tovarăşul său de idei, Rosetti, dispunea de cel mai cetit ziar din toată ţara, «Romanulu», care, sentimental sau revoluţionar, după împrejurări, era zilnic un clişeu cât se poate mai exact al dispoziţiei politice dominante la Paris. În provincie fiecare personalitate însemnată avea, ce-i drept, un număr de partisani, totuşi niciunul nu era sigur. Toţi funcţionarii, judecătorii şi chiar mulţi ofiţeri se amestecau în politică, devenită pentru ei o necesitate, căci destituirea *en masse* la orice schimbare politică aparţinea, cum am zis, obiceiului ţării. Politiceşte ţăranul încă tot nu exista, cu toate că în cele patru colegii electorale introduse de Constituţie, o parte, numai o mică parte din populaţia de la ţară, erà represintată ca «alegători indirecţi». Evreii erau mici negustori sau mici meseriaşi în târgurile din Moldova; prin sate erau cârciumari de băuturi otrăvitoare şi, pe lângă aceasta, se mai ocupau şi cu cămătăria, cu o dobândă foarte mare, ba chiar neomenoasă. Săraci lipiţi, leneşi, murdari şi despreţuind limba ţării, ei formau laolaltă un element nefolositor, conrupător, duşman culturii şi care nu putea participa la dreptul cetăţenesc. În Moldova ei pricinuiseră formarea unui partid antisemit, aprins liberal, care corespundea ideilor lui Bărnuţiu, profesor la Iaşi după

www.dacoromanica.ro

1848. Acest partid formă în Parlament „fracțiunea liberă și independentă", ca să se deosebească de *albi* și *roși* — nume care însemnau mai mult direcții nehotărîte de păreri decât partide adevărate. Rosetti, ca filantrop de cea mai curată specie, cerea o Românie internațională, fără coloare proprie, și lucra în această direcție, pe când plebea Bucureștiului dărâma sinagoga. Acea fracțiune, îngrozită de felul de a vorbi al lui Rosetti, se temu de ceva și mai rău, ceru și obținu să se introducă în Constituție faimosul sau mai bine zis defăimatul articol 7, care asigura numai creștinilor drepturile cetățenești; aceasta însemna întoarcerea la dispozițiile Regulamentului dat de Ruși.

În mijlocul acestui haos de interese personale, în care numai ambiția personală a numeroșilor conducători, cari supt Cuza fuseseră miniștri și prim-miniștri, hotăra, iar nu binele public, Domnul «străin», care nu cunoștea țara decât din cărți cetite în răpezeală și care nu dispunea aproape de niciun singur sfetnic sigur român, trebui să se orienteze singur și, în unire cu oameni pe cari ura și invidia îi ținea departe de dânsul, trebui să creeze multe din cele ce din punct de vedere material erau să deschidă pentru România o eră nouă. Oastea trebuia desvoltată, construirea șoselelor reluată și continuată, rețeaua drumurilor de fier — asupra căreia se tratase încă supt Știrbei și Cuza — trebuia construită. Acestea fură țelurile principale pe care le urmări Domnia lui Carol I-iu până la războiu.

Supt Cuza începuse cavalerescul, conștiinciosul general Florescu cu instruirea armatei române printr'o *mission militaire* francesă. Trupele lui Cuza se luptaseră însa cam neîndemânatec îna-

www.dacoromanica.ro

inte de 1866 cu o ceată mică de Poloni, care în timpul revoluției polone voise să pătrundă în țară; aceasta se petrecuse în așa-numita «luptă» de la Costangalia, dar nici scopul și nici felul cum a fost condusă lupta nu li făcea mare cinste. Totuși Domnul abdicat la 23 Februar, care purta totdeauna cu mândrie uniforma de călăraș, ce-i da o înfățișare impunătoare, lăsă cam la 40.000 oameni și câteva tunuri. Că acea *misiune militară* n'ar fi făcut nimic, nu se poate susținea, iar Domnitorul Carol aduse în locul lor instructori prusaci destoinici. Cu toată biruința prusiană din 1866 însă, ei fură priviți cu neîncredere, căci în clasele superioare ale societății domnià încă spiritul latin. Roma apărea ca mamă, Franța era sora mai mare; România, basată pe înrudirea ei cu rasa latină, putea — așă se credea — să facă totul. Mai ales după ce Brătianu, din considerație față de relațiile externe, de oare ce era în genere socotit ca un revoluționar incorigibil, se retrase— prim ministru nu ajunse până la războiul din 1877, dar condusese mai multe ministere și se arătase foarte destoinic la Finanțe — și, după ce presa liberală începu atacurile sale împotriva Domnului, chestia instructorilor a fost adesea utilisată în chip urît de chemați și nechemați, de pricepuți și nepricepuți.

Drumuriie de fier erau de o mare însemnătate pentru viitorul economic al României. Perspectivele vinderii grâului dunărean în străinatate erau din ce în ce mai bune dar numai câteva șosele — pe cea mai bună o construise de-a lungul Siretiului până la Mihăileni, la hotarul Bucovinei, Mihai Sturdza — duceau spre porturile, de asemeni de curând întemeiate, Galați și Brăila — mai ales cel din urmă — și încă nicio singură cale ferată. În

www.dacoromanica.ro

ţară lipsiau însă mijloacele pentru construirea liniei ferate. Nu erà n'ci capital, căci clasele de sus, pentru care se istovia până la sânge întreaga naţiune, nu economisiau, ci mai bucuros se duceau în Franţa, pentru a risipi cât mai răpede acolo venitul anual ca nişte adevăraţi *boïars valaques*. Inginerii lipsiau cu desăvârşire. Ţara nu se bucura încă de niciun credit în străinătate, şi bani nu se puteau împrumuta decât în condiţii apăsătoare. Numai întreprinzători cutezători se oferiau pentru construire de drumuri de fier în «provincia turcească». În Octombre 1867 guvernul încheiè cu consorţiul Oppenheim un contract cu privire la construirea liniei moldovene Suceava-Iaşi-Roman. Cu Oppenheim merse totuşi mai bine decât se putea aştepta, chiar dacă mai târziu la Viena el a fost târât de alţii pe banca acusaţilor: porţiunea românească a liniei ferate Lemberg-Cernăuţi-Iaşi fu întâiu secfestrată şi apoi cumpărată, când în sfârşit se ajunse în Romănia la răscumpărarea definitivă de către Stat a reţelei de cale ferată. O experienţă mai tristă s'a făcut cu dr. Strousberg, care se însărcină cu construirea tuturor celorlalte linii de la Roman la Vârciorova, atingând Galaţii şi Bucureştii, pe lângă o linie de legătură Bucureşti-Giurgiu, cu care începu. Chiar contractul se încheiè cu negligenţă, dar şi Strousberg execută lucrări miserabile, care provocară indignarea generală; în curând se dovedi că-i lipsiau mijloacele ca să lucreze mai răpede şi mai bine. Comisarul împuternicit al guvernului român, von Ambronn, care până atunci servise cu credinţă Casei principelui Anton de Hohenzollern, se lăsă să fie câştigat şi prefăcu în hârtie fără valoare depositul berlines de garanţie încredinţat lui. În anul 1870 în sfârşit Strousberg predase aproape totul şi

www.dacoromanica.ro

foasta Moldovă erà acum legată printr'o cale ferată cu foasta Muntenie. Dar spre sfârşitul anului se răspândi vestea grozavă că Strousberg n'are de gând a plăti cuponul pe 1-iu Ianuar acţionarilor săi foarte numeroşi şi cari aparţineau tuturor claselor populaţiei prusiene şi că din potrivă lasă această sarcină pe sama Statului român, care garantase plata dobânzilor.

Crisa dinastică de multă vreme pregătită îşi ajunse acum punctul culminant. După ce Brătianu se retrăsese, începuse agitaţia în ţară ; prin aceasta voiau să impună Domnului şi să obţină cu sila chemarea unui guvern pur liberal. Se deteră banchete politice, se presintară petiţii ale maselor, se recomandară anumite măsuri, ba nu lipsiră nici chiar ameninţări, că, altfel, cutare sau cutare şef de partid nu-şi mai iea răspunderea să împiedece o izbucnire elementară a furiei poporului. Cuza fu pus candidat la alegeri ; se aduseră insulte vieţii familiare a Domnului, care de la 1868 trăia în cea mai fericită căsnicie cu mult-înzestrata principesă Elisabeta de Wied şi un scandal barbar se ridică într'o presă nevrednică. Ba merseră chiar şi mai departe. După ce la izbucnirea războiului franco-german se scoaseră în evidenţă cu orice prilej simpatiile latine, poate, la unii, nu atât pentru ca să arăte recunoştinţa datorită nenorocitului Împărat şi naţiunii surori, ci numai pentru ca să jignească pe Domnul «prusac», un ofiţer în retragere, în acel timp advocat şi deputat, urmând exemplul Parisului din 1848, se încumetă să proclame, în August 1870, Republica în însemnatul oraş comercial Ploieşti, dovedit de mult ca aparţinând opoziţiei. Fapta ar fi fost numai ridicolă, dacă numai Candiano n'ar fi fost achitat după aceia de Curtea cu juraţi. Când apoi Domnul, în mesagiul de la des-

www.dacoromanica.ro

chiderea Camerei, comunică incidentul, aceasta găsi de cuviinţă, în răspunsul la mesagiu, să-i facă observaţii, că ar fi făcut greşeli ca stăpânitor ; ba chiar Candiano însuşi a fost trimes la Palat ca membru al Comisiunii care trebuia să presinte un act atât de ciudat. S'ar crede că un astfel de mod de luptă laş şi nepatriotic nu putea fi dus mai departe, şi totuşi oposiţia găsi încă şi alte mijloace de luptă. Când membrii coloniei germane, puţin discreţi şi imprudenţi, se întruniră supt presidenţia consulului general la un banchet, liberalii latini văzură într'aceasta o insultă la adresa ţării, care simţia franţuzeşte; în strigăte de „Trăiască republica!" se sfărâmară, la 22 Martie 1871, ferestrele sălii de banchet şi mulţimea, studenţii şi oamenii fără căpătâiu din burghesie încercară chiar să pătrundă în sală. Presidinţia Ministerului o avea Ion Ghica, pe care de scurtă vreme Camera-l propusese Domnului şi acest om nehotărât lăsă să se petreacă totul în voie.

De mult încă Domnul luase hotărârea să abdice şi pusese în cunoştinţă de aceasta, dar fără succes, şi Cabinetele străine. Pusese chiar să se publice într'o gazetă germană o pretinsă scrisoare către un prieten cu motivele sale, dar nici acest mijloc extrem nu avu vre-un efect. Atunci chemă locotenenţa domnească din 1866 pentru ca să depuie iarăşi puterea supremă în mânile ei.

Numai cinstitului, energicului Lascăr Catargiu i se datoreşte că acest gând a rămas neîmplinit şi că ţara a fost scutită de urmările unei astfel de fapte. Din luna lui Martie 1871 până în 1876, cinci ani împliniţi, Catargiu rămase şeful unui guvern care fu denumit, cu mai multă sau mai puţină dreptate, conservator şi care era alcătuit

www.dacoromanica.ro

din elemente felurite, printre care şi câţiva membri ai generaţiei mai tinere. Lucruri mari nu s'au îndeplinit, ce-i drept, în acest timp, dar administraţia financiară a lui Petru Mavrogheni se poate numi exemplară, şi acest încercat om de Stat dete prin aceasta posibilitate altora să realiseze însemnate planuri politice. Afacerea dobânzii datoriilor Căilor ferate, la discuţia căreia Bismarck întrebuinţă un limbagiu foarte jignitor şi care pricinui chiar o reclamaţie la Poarta, ca la Puterea suzerană, fu înlăturată, măcar vremelnic, prin aceia că acţionarii formară o societate anonimă, cu care se putu încheia un contract pentru dobânzi. Tratatul comercial cu Austria, cu toată via opoziţie, se încheiè în 1875, şi cu Englesul Crawley se stabili un aranjament, nu prea avantagios, cu privire la continuarea căii ferate până la Predeal.

Împotriva acestui guvern se formă totuşi o coaliţie, care avu la urmă succes. Dintr'însa faceau parte, bine înţeles, ca adversari ocasionali ai dinastiei, după obiceiurile de atunci, toţi şefii politici cari de prea multă vreme nu veniseră la guvern. Domnul însă nu voi să cheme opoziţia, şi astfel se formă supt presidenţia generalului Florescu un nou Cabinet, în care se mai găsiau încă doi generali, şi abia după câtăva vreme îi urmă Cabinetul Kogălniceanu-Brătianu, în care, după o nouă prefacere, cel din urmă căpătă presidenţia. Cabinetul Florescu fu pus supt acusare, dar acest procedeu rămase neapărat fără nicio urmare. În faţa războiului iminent, ţara avea cel puţin iarăşi un Ministeriu puternic, şi acum pentru întâia oară Brătianu dovedi că ajunsese la maturitatea politică, putând să uite interesele de partid, şi că avea capacitatea de a-şi consacra activitatea nu unor idei romantice, ci binelui practic al patriei.

* * *

www.dacoromanica.ro

La întrarea Rușilor populația românească avu cinstea unei proclamații care, întocmai ca acea adresată mai târziu Bulgarilor, nu pomenia în asigurările ei de prietenie nimic de guvern și de Domn. Ea fu firește retrasă, după ce se văzură nemulțămirile provocate, dar și la primirea deputației care ieșise până la graniță în întâmpinarea Țarului, nu se rosti niciun cuvânt cald. Ba mai degrabă Rușii păstrau o reservă, care trezi bănuieli și care da pe față planul lor hotărât de a supune unei revisuiri toate chestiunile balcanice fără deosebire. Purtarea față de Domn personal își găsia explicația mai mult în înalta origină a acestuia, iar la visite se purtau și ordinele Casei de Hohenzollern. Când Camerele, convocate în grabă, votară la 10 (21) Maiu independența și o aduseră solemn la cunoștință în ziua următoare, principii, diplomații și generalii ruși se purtară ca și cum n'ar fi știut nimic despre aceasta. Brătianu, plin de grijă ca la urmă tot să nu piardă cumva Basarabia, sondă dacă Rușii n'ar consimți totuși la o alianță cu armata și cu Statul românesc. El credea că după succesul comun, după frăția de arme și biruința frățească, precum și după o mare jertfă de sânge, pretențiile de la Livadia ar putea fi uitate. În cercurile militare rusești se recunoștea folosul care ar putea resulta dintr'un ajutor al bine organisatei armate românești: ea număra aproape 50.000 oameni, era împărțită în două corpuri și aștepta pe malul Dunării, la gura Oltului, numai ceasul să între în luptă. Ei i se destinase sarcina puțin glorioasă să dea de lucru garnisoanelor turcești din cetățile de la Dunăre printr'o ușoară canonadă, să apere podul de la Zimnicea, să asigure linia de retragere, să pună ici și colo, la ocasie, garnisoane și să transporte prisonierii,

www.dacoromanica.ro

pentru ca armata rusească să nu fie împiedecată, reţinută şi slăbită în mersul ei prin astfel de nimicuri. Aceasta era un simplu «serviciu de jandarmerie», şi Domnul răspinse acest rol la primul prilej care i se oferi, la luarea Nicopolei. Dar diplomaţia rusească, condusă de Gorceacov — nici chiar consulul general rus de la Bucureşti, un om foarte tânăr, nu se purtă prea delicat —, nici nu voiă să audă de cooperarea ambelor oştiri, şi Brătianu primi încă din Maiu necruţatoarea înştiinţare că «Rusia n'are de loc nevoie de cooperarea armatei române», cu adausul că: dacă totuşi România vrea să se amestece în războiu, «fără să fi primit o invitaţie specială», atunci, pentru a nu face ilusorie «conducerea unitară», să fie supt comandă rusească şi nu pe proprie socoteală. Afară de aceasta Kogălniceanu află din Iunie, din gura bătrânului Cancelariu, că Rusia năzuieşte la stăpânirea Gurilor Dunării — bine înţeles inclusiv Basarabia. Domnul român provocase această declaraţie prin aceia că vorbise de nevoia de a incorpora ţării sale Delta, conform unui vechiu drept istoric amintit şi în Divanul ad-hoc[1]. La 5 Iulie se comunică din Viena întreg proiectul rusesc, care tindea la luarea Basarabiei sudice în schimbul unei bucăţi nehotărâte din Dobrogea[2].

Dar se petrecură lucruri neaşteptate, care înlesniră Românilor participarea militară în împrejurările cele mai prielnice ce se puteau închipui. În coborârea sa de la Dunăre Osman-Paşa împreună cu un puternic corp de oaste fu silit să se oprească; el se întări în orăşelul Plevna, un Sedan balcanîc,

---

[1] *Aus dem Leben*, III, pp. 178-179. Dar, azi, mai ales, şi după Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er*, şi *Războiul pentru independenţa României*, Bucureşti 1923 şi 1927.

[2] *Aus dem Leben*, III, p. 195.

www.dacoromanica.ro

aşezat într'o văgăună de munţi, şi el se apără minunat, cu o încredere în Dumnezeu proprie Turcilor şi cu o indiferenţă demnă de admirat împotriva inevitabilului. Două atacuri ale Ruşilor, cari ţintiau la o izgonire a incomodului musafir, nu izbutiră, şi la cel de-al doilea ei suferiră chiar pierderi foarte simţitoare. Trupele ruseşti ale armatei de Est şi detaşamentele de avangardă din strâmtorile Balcanilor erau în mare primejdie, atât timp cât Plevna se afla în mânile lui Osman. Atunci Marele Duce Nicolae trimese telegrama memorabilă Domnului român, al cărui cartier era la Poiana pe Dunăre, prin care, indicând succesele Turcilor, cari «ne prăpădesc» *(nous abiment)*, cerea o «fusiune», o trecere a Dunării în vre-un punct oarecare şi, în sfârşit, o «démonstration» care «să uşureze mişcările mele» (19 [31] Iulie).

Nici chiar acum, după Plevna, Românii nu fură chemaţi însă ca aliaţi. Domnul Carol, care se temea şi de o ofensivă turcească—Ruşii cuprinşi de panică o şi porniseră inapoi spre Dunăre —, trecu peste fluviu corpul al treilea, dar insistă asupra faptului că armata sa, chiar dacă acum nu mai era de gândit la o conducere proprie a războiului pe un teren aşa de restrâns, să nu fie cel puţin supusă unui comandant străin. Într'o întrevedere cu Ţarul şi cu Marele-Duce el obţinu de fapt această însemnată concesie. Nu era pur şi simplu niciun alt mijloc pentru a înlătura greutăţile decât să se dea însuşi Domnitorului României comanda supremă asupra armatelor ruso-române unite la Plevna (August). Acum noii fraţi de arme trecură pe pământ bulgăresc şi dovediră îndată că ţăranul român, bine condus, putea să învie vechile fapte vitejeşti. Din nenorocire la luarea redutei Griviţa numărul 1, — a doua, a cării existenţă nu

www.dacoromanica.ro

fu cunoscută înainte de atac, resistă şi mai departe —, se vărsă aproape fără folos sângele a două mii de Români; căci atacul general dovedi încă odată că Plevna nu putea fi luată cu asalt. Ideia împresurării, susţinută de către Domn, avu şi aprobarea încercatului tactician cunoscut încă din războiul Crimeii, Todleben. După un asediu de trei luni, în timpul cărora domni o groaznică vreme de toamnă, Osman încercă o ieşire; aceasta nu izbuti, şi el trebui să se predea la 28 Novembre (10 Decembre). Acum Ruşii îşi continuară marşul înainte spre trecătoarea Şipca, pe când Românii, cari luaseră Rahova, se aruncară cu toată puterea asupra Vidinului, nădăjduind probabil o întindere a teritoriului lor în acest district locuit mai mult de o populaţie românească.

Vidinul se apără vitejeşte, dar la începutul noului an 1878 Marele-Duce generalisim, care trecuse Balcanii şi nu mai găsi în faţa lui nicio armată, întră în tratative cu Turcii, şi la 19/31 Ianuarie se realisă tratatul de la San Stefano, un tratat de nevoie pe basa caruia se formă o Bulgarie tributară până la Marea Egee şi se hotărî neatârnarea tuturor Statelor balcanice — Serbia şi Muntenegrul se făcură şi ele cunoscute după căderea Plevnei prin norocoase demonstraţiuni militare —, mărirea principatelor slave, autonomia Bosniei şi Herţegovinei şi reforme generale pentru celelalte provincii. România ceruse păstrarea cetăţilor dunărene ocupate, stăpânirea Deltei şi o despăgubire de 100 de milioane de franci, dar împuterniciţii ei fură cu totul nebăgaţi în seamă. În convenţia stabilită înainte de încheiarea tratatului i se făgăduise României numai o „regulare a graniţelor". Cu puţină vreme înainte de încheiarea ciudatului act de la San-Stefano se făcu agentului român de la Pe-

www.dacoromanica.ro

tersburg propunerea de a retroceda Basarabia fără împotrivire, căci recăştigarea provinciei ar fi un gând hotărât al Ţarului, o chestie de onoare şi «o necesitate politică». Rusia mai avea încă o dorinţă, pe care de altfel o declară abia mai târziu, anume să i se permită libera trecere a armatei sale din Bulgaria fără stabilirea unui anumit soroc. Mai mult nu se putea în niciun cas cere de la un «aliat», de la un frate de arme şi nici să-l jigneşti mai adânc; era doar vorba de toată cinstea şi de întreg viitorul nostru [1].

Urmă ceia ce trebuia să urmeze; România nu putea să consimtă la pretenţiile ruseşti să schimbe pământ român-naţional, vechiu istoric, pe un altul străin, să trateze asupra acestui fapt într'un mod cu totul liniştit, aceasta ar fi fost o veşnică ruşine. Se protestă împotriva cererii unei cedări de teritoriu, şi, când nerușinata diplomaţie rusească, în simţul mândru al superiorităţii ei materiale, uitând orice datorie morală, ameninţă cu ocupaţia Principatului, din partea Românilor se aduse această ameninţare la cunoştinţa conducătorilor Statelor europene. La ameninţarea cu desarmarea armatei române, principele Carol însuşi răspunse prin declaraţia că soldaţii săi victorioşi puteau fi nimiciţi, dar nu desarmaţi. Ministeriul şi fntreaga ţară erau hotărâţi împotriva oricărui schimb de teritoriu, pe care diplomaţia rusească voia să-l presinte în faţa proiectatului congres general european ca un fapt împlinit.

Rusia îşi retrase ameninţările pripite, dar aceasta, bine înţeles, nu-i schimbă hotărârea. În străinătatea către care se îndrepta Brătianu căutând

[1]. Vezi *Actes et documents extraits de la correspondance diplomatique de Michel Kogalniceano, publies par Basile M. Kogalniceano* (Bucureşti, 1893-1894).

www.dacoromanica.ro

ajutor, el află, ce-i drept, laudă şi recunoaştere, dar nu căpătă nicio făgăduială hotărâtă. Anglia primise asigurarea unei despăgubiri, Austro-Ungaria se afla mai de mult în stăpânirea unei atare, Germania era de acord cu războiul şi urmările lui, şi în genere cu toţii vedeau în România, după convenţia de trecere şi cooperare militară cu Rusia, numai o unealtă a Ruşilor, care trebuia acum să-şi ispăşească pe drept neprevederea ei.

Supt aceste auspicii se întruni congresul de la Berlin, la care Brătianu şi Kogălniceanu trebuiau să iea parte numai ca informatori; puteau să presinte dorinţile şi plângerile ţării lor numai într'o singură şedinţă şi apoi trebuiau să părăsească sala.

Ei văzură îndată că aceia ce puteau face slujia numai la atât: să liniştească opinia publică românească. De fapt, congresul, care împărţi marea Bulgarie de la San-Stefano într'un principat până la Balcani şi o provincie a Rumeliei răsăritene cu două guverne autonome, hotărî că România va ceda judeţele basarabene în schimbul Dobrogii până la o linie care se va stabili pe urmă mai precis, de la Răsărit de Silistra şi până la Sud de Mangalia. De altă parte, până în trei luni Ruşii trebuiau să-şi retragă trupele din România.

Acum guvernul trebui să se împace cu inevitabilul, cu «dureroasa necesitate»; dar cel puţin cinstea era scăpată. Consulul general rus ceru retrocedarea Basarabiei în aceleaşi forme solemne care fuseseră executate în 1857. Această înjosire fu ocolită prin aceia că guvernul îşi retrase pur şi simplu funcţionarii şi garnisoanele fără să fi iscălit vre-o convenţie. Camera, convocată, luă următoarea resoluţie: «Camera deputaţilor a luat cunoştinţă de dispoziţiile pe care le-a luat congresul din Berlin relativ la România. Silită la a-

www.dacoromanica.ro

ceasta de hotărârea Marilor Puteri şi pentru a nu formă nicio piedecă la stabilirea păcii, Camera împuterniceşte Guvernul a se supune voinţii generale a Europei, şi de aceia îşi rechiamă funcţionarii civili şi militari din Basarabia şi iea în stăpânire Dobrogea, Delta Dunării şi insula Şerpilor[1]». În ce priveşte cedarea Dobrogii, Rusii nu se arătau prea dispuşi; chiar după ce Domnul apăru în persoană pe malul drept al Dunării şi implântă steagul naţional, ei cerură ceia ce formase scopul propriu al purtării lor, trecerea liberă a trupelor din Bulgaria — şi de sigur la ocasie şi îndărăt. Slaba Românie se văzu însă de-odată expusă şi la ameninţări europene, duşmane Rusiei, căci, dacă mai ales s'ar fi încheiat o convenţie militară cn Rusia în acest scop, atunci România cea lipsită de orice ajutor ar fi fost trasă la răspundere de această parte şi s'ar fi pus în joc chiar existenţa sa.

După ce această afacere se sfârşi cu bine şi România ocupă şi luă supt administraţia ei Dobrogea, locuită, ce-i dreptul, în parte de conaţionali, pe atunci însă în cea mai mare parte de Bulgari, Turci, Tatari şi Lipoveni, urmară noi greutăţi la stabilirea graniţei. Comisia europeana reservase Românilor însemnatul punct militar de la Arab-Tabia, din apropierea Silistrei, care oraş după tratat trebuia să revină Bulgarilor, şi trupe româneşti luară în stăpânire platoul, înainte chiar ca România să fi fost înştiinţată pe cale diplomatică asupra delimitării. Atunci Rusia ameninţă cu războiu, şi generalul rus comandant al Silistrei dăduse acum oamenilor poruncă să înceapă lupta, când sosi de la Bucureşti ordinul, din întâmplare întârziat, de

[1] *Aus dem Leben*, IV, p. 11. A se vedea şi publicaţia lui D. Sturdza, *Charles I-er*, III (neterminat).

www.dacoromanica.ro

a evacua Arab-Tabia. Mai târziu Puterile aduseră o regulare neînsemnată a spinoasei afaceri, şi încă într'un al doilea punct România pierdu din pricina comisiunii de graniţă puţinul ce-i acordase tratatul. În loc să se recunoască drept graniţă bulgărească malul drept al Dunării, se însemnă ca atare mijlocul cursului, şi numai cu greutate Guvernul român putu să smulgă pentru ţară măcar insulele alipite la Muntenia în 1829.

Congresul de la Berlin recunoscuse, ce-i drept, independenţa Românilor, dar pusese în legătură această recunoaştere cu cedarea Basarabiei, şi nu numai cu această jertfă. De când fusese introdus în Constituţia din 1866 fatalul articol 7, condiţia de «supuşi» *(Untertanen)* nu li mai apăru. Evreilor localnici firește de dorit, căci se înlăturase jurisdicţia consulară şi tot aşa scutirea de imposite a «unterthanilor», iar, de când se întemeiase acea „Alliance israélite", care exercită o mare influenţă asupra Statelor Apusului, în nevoie de capitaluri, plângerile împotriva Românilor intoleranţi şi denunţarea persecuţiilor Evreilor şi a legilor antisemite din această ţară nu mai conteniră. De fapt nu se urmăria decât împiedecarea aşezării în sate a Evreilor, cari pe lângă celelalte plăgi mai aduceau ţăranului rachiul şi camăta ; încolo, administraţia nepregătită nu se îngrijia cumva mai rău de Evrei decât de adevăraţii fii ai ţării. Numai rare ori se ajungea la bătăi între Evrei şi plebea de jos, şi atunci Evreii dădeau cele mai de multe ori prilej, fiindcă, de pildă, într'un oraş moldovenesc ei provocară tulburări de stradă numai pentru că o femeie, o preoteasă, privise la înmormântarea unui rabin făcător de minuni. Privite din departare, aceste lucruri apăreau altfel, şi acolo se crezu că se aduce un mare serviciu Evreilor,

www.dacoromanica.ro

Românilor însişi, ba chiar şi omenirii, când se ceru să fie recunoscuţi drept cetăţeni cu drepturi egale toţi «Evreii români», cari vorbiau o limbă străină şi aveau sentimente străine, se împotriviau oricăror măsuri sanitare şi culturale şi, pe de-asupra, erau şi foarte săraci. În acest sens, după insistenţe mai ales ale Franciei, congresul din Berlin puse ca o a doua condiţie a recunoaşterii neatârnării pretenţia ca pe viitor toţi «fiii ţării» fără deosebire de religie să aibă drepturi egale.

Această nouă umilinţă ar fi putut stârni foarte lesne primele persecuţii evreieşti în România, dar guvernul se purtă foarte cuminte şi împiedecă astfel această nenorocire, cu toate că o parte din deputaţii moldoveni, cari nu voiau să consimtă la nicio concesiune, făcură opoziţie. Puterile apusene, Anglia, Franţa şi Germania, e adevărat, lăsară chestia independenţei de fapt nehotărâtă, Anglia însă îşi chemă îndărăt represintantul fără acreditare, până se va regula chestia Evreilor. La început Camera hotărî că se vor lua în consideraţie cererile congresului şi că totul, afară de schimbul de teritoriu, „se va regula pe cale constituţională". Mai târziu — desbaterile fură cu intenţie prelungite, ca să liniştească spiritele —, se pronunţă, într'o declaraţie formală, că nu există de loc „Evrei români", adecă Români de religie iudaică, cari pe acest motiv să fie excluşi de la dreptul de cetăţean, că Evreii sunt din potrivă străini şi că ei, ca oricari alţi străini, nu puteau deveni cetăţeni români decât individual, printr'o hotărâre a Corpurilor legiuitoare. Guvernul văzu prea bine că cererea, făcută de străinătate într'un moment mai calm, de a recunoaşte imediat drept cetăţeni numai câteva categorii de Evrei, cu toate că în sine ca principiu părea bună, era însă neac-

www.dacoromanica.ro

ceptabilă în practică. Hotărârea Camerelor fu aprobată, şi, pentru a ocroti măcar naţionalitatea teritoriului român, se mai hotărî că străinii nu pot avea dreptul să cumpere proprietăţi teritoriale; se făcură şi liste în care fură trecuţi Evreii cari luptaseră pentru independenţa ţării şi cari de aceia aveau un drept la cetăţenie. Abia acum — aceasta se petrecu în anul 1881 — Puterile fură, cel puţin într'anumit grad, satisfăcute şi aşteptau o completare încetă a măsurilor luate în folosul Evreilor; acum se recunoscu şi noua situaţie a României, cu toate că nu prea bucuros, şi într'o formă jignitoare.

În străinătate lumea era de părere că România n'are într'însa putere de viaţă, că ea nu-i decât un Stat trecător la Dunărea-de-jos, care nu avea fiinţă decât până la deslegarea definitivă a chestiei Orientului[1]. În tot casul, nu se sinchisiau câtuşi de puţin de un Stat care, cu tot lungul şi plinul de biruinţe trecut strălucitor, era privit ca o formaţiune nouă de valoare dubioasă, ca o pomană a Europei în genere şi a Rusiei în special. Ba, la un anumit moment, Bismarck lucră chiar să asigure întâiu Serbiei neatârnarea, pentru că această ţară se supusese mai deplin şi mai răpede tratatului din Berlin; de altfel acolo trăiau incomparabil mai puţini Evrei, şi mai înainte de toate nu se aflau printre ei de acei vagabonzi galiţieni cari alcătuiau masa principală a populaţiei evreieşti din România. Înainte ca să arunce în sfârşit Statului românesc, ajuns acum foarte susceptibil, recunoaşterea aşa de mult amânată, Bismarck voi să reguleze definitiv şi chestia drumurilor de fier. Prin convenţia din Octombre 1880 România îşi luă

[1] Sutherland, S. Mill, *Lord White* (London 1902), p. 170.

www.dacoromanica.ro

îndatorirea de a garantă acţionarilor dobânda capitalului lor din venitul drumurilor de fer ale lui Strousberg; se ceru numai ca sediul societăţii să fie strămutat la Bucureşti: aceasta se obţinu însă abia în Maiu 1882 printr'o hotărâre a Inaltei Curţi de Casaţie germane. Mai târziu se câştigă prin cumpărare toată reţeaua de căi ferate, pe care ingineri români o continuaseră până la Vârciorova şi o îmbogăţiseră cu multe linii laterale, ca Buzău-Mărăşeşti sau linia Prutului, Dorohoiu-Iaşi; supt numele de *Căile Ferate Române* ea căpătă o administraţie proprie şi ajunse a formă cea mai însemnată cale de comunicaţie din întregul Orient. Ideia de a construi un pod în apropiere de Silistra pentru a lega vechiul Ţinut românesc cu provincia de peste Dunăre fu lasat în părăsire din causa încurcăturilor care stau în legătură cu ocuparea Arab-Tabiei, şi abia în anul 1890 se începu pe cheltuiala Statului construirea podului de peste Dunăre, astfel stabilindu-se o legătură între căile ferate de dincoace şi între linia începută încă pe vremea Turcilor şi construită de Englesi, Cernavoda-Constanţa, care ducea până la Marea Neagră. Minunata construcţie fu pusă în circulaţie în anul 1895 prin desfăşurarea unei strălucitoare serbătoriri oficiale. De acum înainte se păşi şi mai departe spre construirea unui port modern în Constanţa, de unde drumul ducea spre Răsăritul european şi extra-european. Chiar înainte de isprăvirea acestui port, administraţia Navigaţiei Fluviale Române, care se desvoltase din câteva puţine îmbarcaţii ce slujiau la transportul de sare în Serbia, deschise şi o linie maritimă, care după primul ei plan trebuia să-şi întindă cursele sale poate cam prea departe (până în Egipt).

Chiar pe basa tratatului de la Paris se instituise

www.dacoromanica.ro

o comisiune care trebuia să conducă lucrările pregătitoare necesare pentru ca să ajute navigaţia la gurile Dunării. Acestei comisiuni europene comerţul în genere şi nu mai puţin al Statelor riverane avu foarte mult de mulţumit. În anul 1866 reprezintanţii convocaţi ai Puterilor se ocupară şi cu această afacere. Când Rusia făcuse cunoscut că ea nu poate şi nu mai vrea să recunoască hotărârile tratatului de la Paris relativ la Marea Neagră, se ajunse în 1871 la Londra la o nouă înţelegere între Puteri, prin care se hotăra ca după doisprezece ani să se alcătuiască o Comisie dunăreană, iar, prin tratatul de la Berlin, aceasta fu însărcinată cu pregătirea unui regulament special, care să stabilească principiile navigaţiei pe Dunăre până la Galaţi. De aici în sus, conform aceluiaşi tratat, Statele mărginaşe trebuiau să aibă suveranitatea asupra râului. Când momentul înfăptuirii sosi, Austria se găsi oarecum nu tocmai în cele mai perfecte relaţii cu România.

Înainte însă de a se mai întâmpla ceva, în 1881 avu loc un fapt mult planuit. Încă din 1877, la declararea Neatârnării se întrebuinţase oficial într'un apel entusiast titlul de Rege[1]. Încoronarea operei de curând îndeplinite întârzie totuşi, de oare ce recunoaşterea neatârnării fu târâgănită şi ea multă vreme, şi trebuia deci să se aştepte un moment mai potrivit. Era de temut poate şi o opoziţie din partea Rusiei, care se purta într'adevăr politicos, dar totuşi foarte rece, cu micul frate de arme — această recentă frăţie de arme însă cei de dincolo de Prut căutau tot mai mult să o uite, ca o înjosire. În Martie 1881 deputatul Titu Maiorescu ţinu în Cameră un discurs energic, în care

[1] Memoriile colonelului I. Alexandri, fratele poetului, în revista „Literatură şi Artă română“ Anul IV (1899), p. 558.

www.dacoromanica.ro

acuză partidul liberal, la putere, că de el e legată pata neştearsă a sentimentelor antidinastice. Guvernul luă ca pretext acest discurs pentru ca să declare România de Regat, iar oposiţia se declară în unanimitate pentru adoptarea acestui nou titlu (14/26 Martie). Regele Carol primi coroana, dar, în amintirea faptelor săvîrşite pe câmpul de luptă, nu voi decât una de oţel, care a fost turnată din tunurile cucerite şi păstrate în arsenalul armatei. În ziua serbătorii naţionale de 10 Maiu, care contopia amintirile naţionale cu acelea ale dinastiei, avură loc mari solemnităţi.

După întâmplările din 1877/78 se putea uşor naşte în cercurile conducătoare din Austria ideia că şi regatul s'ar lăsa adus la concesii vecinilor cari binevoiseră să şi dea consimţimântul; căci contele Andrassy, care ştia să preţuiască prietenia Românilor, se retrăsese de la conducerea politicei austro-ungare.

Chiar în luna în care se ţinură în România solemnităţile încoronării, o sută cincizeci şi trei de represintanţi ai populaţiei româneşti care trăia supt coroana Regelui Ştefan se adunară în Ardeal într'o primă adunare generală; aceasta luă o nouă hotărâre împărţită în noua paragrafe. În primul rând se înţeleseră asupra faptului că singura purtare politică cu putinţă, pasivitatea, trebuie să fie păstrată neclintit. Apoi se aduce la cunoştinţa publicului european în scrieri polemice plângerile ridicate de Români împotriva ocârmuirii ungureşti şi a intenţiilor ei de desnaţionalisare. Acesta era un fapt însemnat, pentru că naţiunea românească din lăuntrul Statului unguresc nu se înfăţişase încă niciodată ca atare, afară de casul când veniau în discuţie chestii de organisare bisericească; acum însă ea lucra în înţelegere cu clerul ei de senti

www.dacoromanica.ro

mente naţionale. Această mişcare nu era însă nici în cea mai mică măsură influenţată de interesul vre unuia din partidele stăpânitoare din regatul unguresc. Acum exista din potrivă un partid român naţional propriu, cu un program de care fiecine trebuia să se ţină, şi aceasta s'a şi realisat în totul, cu foarte puţine excepţii.

Pe guvernul austro-ungar nu-l atinse de sigur prea plăcut acest fapt. Opinia publică din România, după ultimele evenimente, ajunsese şi mai temătoare ca mai nainte, şi opoziţia căuta o „chestie" pe care să o exploateze în chip egoist. Acest fapt sili slabul Ministeriu al bătrânului Dimitrie Brătianu — era fratele fostului şi viitorului prim-ministru —, adus numai pentru solemnităţile de încoronare, să iea o atitudine energică în chestia Dunării. Se vorbia de intenţia Austriei de a obţinea pentru dânsa rolul conducător în propusa comisiune dunăreană, ceia ce ar fi în armonie cu însărcinarea ce i se încredinţase, în 1878, de a curăţi de stânci Porţile de Fer.

Împotriva acestora primul-ministru, de altfel personal un om foarte blajin, declară cu o mare energie că la nevoie va şti să apere interesele României ca o «tigroaică puii săi». Îndată luă Ion Brătianu presidenţia guvernului, dar şi colegul său de la Externe făcu greşeala de a vorbi nechibzuit în discuţia la mesaj nu numai de temerile de care erau cuprinşi cu privire la Dunăre, ci şi de „pretextul" primejdiei epizootiei, de care se slujia guvernul monarhiei vecine ca să împiedece exportul românesc. Aceasta duse la o rupere, de altfel foarte scurtă, a legăturilor diplomatice cu Austria, dar care de sigur a fost nefolositoare pentru chestia dunăreană. Austro-Ungaria merse mai departe liniştită pe calea apucata, iar comisia internaţională

www.dacoromanica.ro

adunată la Galați pentru ca să se consfătuiască asupra navigației la gurile Dunării primi propunerea delegatului frances Barère. Conform acesteia se primi în noua comisie ce era să se formeze pentru linia Orșova-Galați, afară de represintanții Statelor riverane, România, Serbia, Bulgaria, și un represintant al primei comisiuni precum și Austria, care nu putea întra în considerație ca Stat mărginaș, și ei i se dete presidența. Conferința Puterilor convocată la Londra și în care România nu putea participa cu drept de vot, fiindcă nu făcea parte dintre marile Puteri, aprobă aceste hotărâri, liberă tot odată și brațul rusesc al Dunării, Chilia, de orice control și întinse până la Brăila teritoriul asupra căruia trebuia să hotărască vechea comisiune europeană a gurilor Dunării.

Din punctul de vedere al Românilor, aceasta era tot una cu «pierderea Dunării», de oare ce de acum înainte era să existe o jurisdicție străină în propriile ei ape și care nu era măcar una generala europeană. România protestă și declară că nu se va supune hotărârilor Conferinței. Acesta ar fi putut fi un pas fatal, dacă legături nouă, stabilite chiar cu dușmanul de până atunci, n'ar fi schimbat starea lucrurilor și n'ar fi făcut de la început ilusorii măsurile amenințătoare.

Apropierea Rusiei de Franța, care se săvârși dupa razboiul turcesc, fu în curând un fapt cunoscut de toți. Față de posibilitatea unei alianțe între acești doi prieteni noi, Puterile până acum rivale trebuiră să se înțeleagă, și încă de mult sfaturile germane nu erau numai prețuite la Roma, ci chiar urmate. În Februar 1883 ministrul de Externe italian dete pe față că Puterile Europei centrale au încheiat un tratat de alianță pentru

www.dacoromanica.ro

menţinerea păcii. Încă din 1881 însă conducătorul noului curent pe terenul culturii româneşti, Titu Maiorescu, fost odată ministru înainte de 1876, expuse, într'un articol apărut în *Deutsche Revue*, că poziţia isolată a României acum, când visurile de neutralitate dispăruseră cu totul, când alianţa cu tovarăşul de credinţă rus îşi arătase pe faţă foloasele, înseamnă o mare primejdie, protivnică oricărui succes şi că în mod necesar şi fără să se ţină samă de sentimentalitate în hotărârea ei, România trebuie să se sprijine pe acel Stat care nu are niciun interes real ca să-i împiedece desvoltarea. Aceste idei fură aprobate atunci numai de puţinii partisani politici ai lui Maiorescu, pe când vechii conservatori se ţinură foarte reservaţi, iar liberalii arătară din nou cu degetul pe aceştia ca «trădători de ţară», cari puteau fi Ruşi sau Austrieci, dar niciodată Români. Certurile pentru Dunăre nu erau potrivite ca să câştige partisani pentru o apropiere de Austria, dar aceasta era adevărat numai pentru cercurile care judecau superficial, pe când celelalte vedeau tocmai în aceasta un motiv mai mult către un asemenea pas; căci această apropiere era singura deslegare posibilă a chestiunii. Junimistul Carp primise funcţia de ministru la Viena în timpul şi tocmai din causa conflictului. În vara anului 1883 Austria nu răspunse prin niciun fel de măsuri la opunerea României. Regele se duse la Berlin cu prilejul botezului celui de al doilea fiu al principelui Wilhelm şi visită la întoarcere pe cancelariul austriac Kálnoky şi apoi chiar pe Bismarck, şi înţelegerea României cu Austria — nu însă o alianţă — fu un fapt îndeplinit spre binele păcii şi al culturii După ce aceasta se îndeplini, atunci văzură şi toţi miniştrii următori ai regatului că, date fiind împre-

www.dacoromanica.ro

jurările şi oricare ni-ar fi sentimentele, aceasta e singură poiitică folositoare şi au urmat-o cu statornicie.

Aceste procedeuri cuminţi erau lipsite de orice romantism; nu era vorba de o înfrăţire a popoarelor. România nu-şi renega nici pe compatrioţii săi din Ungaria; ba, mai degrabă, după ce se restabilise unitatea limbii literare reaţii le cu dânşii deveniseră mai strânse ca înainte şi Adealul dete acum Românilor pe cel mai mare dintre poeţii lor mai noi: George Coşbuc. Naţiunea nu pierdu totuşi din vedere de şărtatul ideal greu de atins; nu-l pierdu fiindcă un popor nu trebuie să trăiască numai pentru clipa prezentă. Chiar dacă diplomaţia austro-ungară nu putu împiedeca sau măcar îmblânzi lupta guvernului unguresc împotriva naţionalităţilor, chiar dacă planuita înţelegere maghiaro-română se zădărnici, căci i se împotriviau interese reale de viaţă, totuşi politica României rămase mereu corectă, chiar atunci când, ca în anul 1886, izbucni un războiu vamal în urma desvoltării economice a României, căci aceasta nu voia numai să aibă o industrie proprie, ci să o şi protejeze.

În anul 1884 părechea princiară moştenitoare a Austro-Ungariei veni la Sinaia. Cu această ocasie se vorbi de „legături de prietenie, care ar putea fi înodate spre binele ambelor State". În acelaşi an apăru însă la Sibiiu revista românească luptătoare *Tribuna*, iar în 1885 se desfiinţă de către guvernul maghiar vechea Curte cu juraţi pentru procesele de presă din acest oraş săsesc, pentru că a hitase pe gazetarii români.

În anul 1892, când condiţiile naţionale de viaţă ajunseră de neîndurat, membrii partidului naţional se întruniră pentru a compune un memorandum, care trebuia presintat monarhului în reşedinţa lui

www.dacoromanica.ro

împărătească din Viena. Deputaţia nu fu primită, iar la întoarcere se intentă proces de trădare de ţară conducătorilor. Printre aceştia se afla şi bătrânul şi energicul avocat Ioan Raţiu şi foarte popularul preot unit V. Lucaci, cari fură condamnaţi la mai mulţi ani de închisoare politică la Seghedin şi Vácz, şi aceasta făcu în România o uriaşă impresie (1894). Se formă o „Ligă pentru unitatea tuturor Românilor", cu sediul în Bucureşti; studenţii de aici străbătură stradele cu steaguri şi cu strigăte patriotice; oposiţia liberală ceru o intervenţie a Statului în favoarea fraţilor prigoniţi, dar bine înţeles nu putu obţinea nimic. Când însă liberalii ajunseră iarăşi la putere (1895), ei se recunoscură partisani credincioşi ai alianţei încheiate de Brătianu cu Austro-Ungaria, şi acum conservatorii fură acei cari, supt conducerea advocatului Take Ionescu, doritor de influenţă politică, agitară pentru asa-numita „chestie naţională". La urmă chiar şi Românii ardeleni se împărţiră în partisani ai lui Sturdza şi ai lui Take Ionescu; prin aceasta conducătorii se despărţiră iarăşi, ceia ce aduse multe urmări neplăcute Guvernul unguresc însă, care supt fiecare regim îşi urmăria scopurile sale cu aceiaşi lipsă de consideraţie, disolvă comitetul naţional. Interesele naţionale româneşti, cele din Ardeal ca şi cele din Regat, se îndreptară atunci în spre o nouă desvoltare, care încetul cu încetul îşi tăiè drum, având să-şi dea la capăt mult doritele roade.

* * *

Noul vecin, Bulgaria, se purtă foarte prietenos faţă de România atâta timp cât domni primul ei principe, cavalerescul Alexandru de Battemberg. Ambii domnitori ai Statelor de la Dunare se visitau des şi trăiau în cea mai bună înţelegere. Nu

www.dacoromanica.ro

ţinu însă mult, şi principele Alexandru, care fu iconstrâns la lovituri de Stat şi la chemare de guverne rusofile, văzu singur, ca şi alţi de alminteri, că situaţia sa e zguduită. Faptul de neînlăturat, căderea sa, el căută să o împiedece numai prin aceia că săvârşi unirea, cu aprindere dorită de poporul bulgăresc, cu Rumelia Orientală, printr'un nou fapt împlinit, aşa de obişnuit în Balcani că nu mai putea surprinde pe nimeni. Atunci însă Serbia ceru o compensaţie în schimbul măririi vecinei sale puţin iubite şi din această pricină recurse chiar la arme Principele Alexandru întâmpină însă pe Sârbi la Slivniţa, aproape de Sofia şi-i învinse, şi numai intervenţia Austriei opri la Pirot avangarda Bulgarilor. Pacea de la Bucureşti (1886) hotărî totuşi, pe basa înţelegerii celor trei Împăraţi (Septembre 1884), numai *status quo* d'inaintea micului razboiu. Curând după aceia învingătorul bulgar se văzu constrâns la abdicare de o revoltă militară, se întoarse, ce i drept cu ajutorul României în ţară, dar nu se putu menţinea. O telegramă a Ţarului Alexandru al III-lea îi dete sfatul să părăsească Bulgaria. Era tulburărilor bulgăreşti începuse.

O parte dintre politicianii bulgari oferiseră regelui român în anul 1887 coroana acestei ţări. Se susţine că această propunere ar fi fost primită cu bunăvoinţă la Bucureşti, dar că intervenirea Rusiei şi chiar a Austriei ar fi zădărnicit planul [1]. Ar fi fost totuşi o mare greşeală şi tot odată o mare nenorocire, dacă s'ar fi primit oferta bulgărească; căci România este un Stat naţional cu ideale naţionale; şi este prea conştientă de da-

[1]. Cf. *Documents secrets de la politique russe en Orient* (1881-1890) *par R, Léonoff* (Berlin 1883). Scrisorile cuprinse aici sânt fără îndoială adevărate.

www.dacoromanica.ro

toria sa şi prea slabă pentru ca să facă politică de aventuri. Singura măsură bună pentru România era, din potrivă, să sprijine pe noul principe bulgar Ferdinand de Coburg şi pe Stambulov, capabilul său ministru, când acesta în erçă să se libereze pe cât cu putinţă de influenţa rusească precumpănitoare. Când Stambulov se retrase şi apoi căzu jertfă asasinilor, din motive de oportunitate porni un nou curent rusofil în Statul vecin. Prin aceasta bunele relaţii cu România slăbiră, şi veni chiar momentul — anume după descoperirea agitaţiei bulgăreşti din România,, care duse la asasinarea unui profesor şi ziarist macedonean (în vara anului 1900) — în care se schimbară note violente. Şi, pentru că vechiul cal de bătaie al opoziţiei bulgăreşti, recucerirea Dobrogei, apăruse iar, plană un moment chiar ameninţarea unei încurcături războinice. Dar, din fericire, un războiu fără rost, ridicul, fu evitat, şi în anul 1902 regele Carol se duse în Bulgaria, fu primit acolo solemn şi cu recunoştinţă, şi, după trecere de douăzeci şi cinci de ani, îngenunchè la mormântul ostaşilor săi căzuţi în 1877, însufleţit fiind de sentimente frăţeşti faţă de stăpânii de acum ai Statului vecin. Nou-răsărita chestie macedoneană, cu toate că în mult discutata provincie revoltată trăiesc mulţi Aromâni şi sânt sprijiniţi de Statul român în păstrarea culturii lor naţionale – poate ar fi fost mai bine să vorbim de o cultură susţinută în dialectul aromânesc, căci aceasta ar fi mai folositor—, nu atinge interese vitale ale României, şi de aceia se putea privi liniştit desvoltarea lucrurilor România era să fie mulţumită cu recunoaşterea (Maiu 1905) a naţionalităţii aromâne din partea Turcilor.

Încă din anul 1886 se votă legea care hotărâ fortificarea Bucureştilor şi a Moldovei-de-jos, şi

www.dacoromanica.ro

această măsură crescu mult puterea de împotrivire a Țării.

* * *

Cea mai mare parte din lucrările trainice și folositoare care s'au îndeplinit în România de la 1880 încoace s'au făcut împotriva vechilor partide politice, care erau în continue certuri nefolositoare, ceia ce pentru o țară care avea absolută nevoie de liniște formează un element de anarhie, de nestabilitate.

Liberalii ridicară la mare însemnătate politică pe Brătianu și Rosetti, dar în curând se dovedi că numai cel d'întâiu era capabil să guverneze. Rosetti, un om de altfel foarte cinstit și cu sentimente patriotice, se îmbătă până la sfârșit de tinerețile sale visuri ale unei internaționale înfrățiri de popoare. Brătianu, din contra, recunoscu că astfel de idealuri liberale își traiseră traiul și că la deslegarea chestiunilor politice urgente nu i-ar mai putea servi zelosul partisan cunoscut din timpul opoziției. Prin personalitatea sa simpatică, prin activitatea sa făcătoare de minuni și prin caracterul său onest, sincer, câștigă el pe mulți, cari nu aparținuseră niciodată partidului său, printre alții pe fiul de Domn D. Ghica; ba, nu se știi să întrebuințeze în serviciile diplomatice ale țării chiar conservatori și junimiști ca Mavrogheni și Carp. Mulți partisani își câștigă el și în persoane care credeau prin aceasta a și sluji cât mai bine interesele lor private. Au fost de sigur momente în care putea spune despre sine că el reprezintă națiunea.

A întemeiat un șir de mari instituții financiare sau le aduse la înflorire: o banca a Creditului funciar rural, o banca a Creditului funciar urban și Banca Națională. Termină aproape în întregime

www.dacoromanica.ro

reţeaua de căi ferate, organisă armata şi smulse Camerelor, nu prea binevoitoare, mijloacele necesare pentru fortificaţii. Se obţinu de la Constantinopol, între anii 1882 şi 1885, autonomia Bisericii naţionale; Biserica catolică căpătă un archiepiscop la Bucureşti şi un episcop la Iaşi şi prin aceasta constituţia ei definitivă, de multă vreme necesară. Mai mult cu împrumuturi prin emisiune cu titluri de rentă putu el să acopere pământul României cu numeroase clădiri publice, şcoli, biserici, în parte nouă, în parte strălucit restaurate, dar cu multă risipă şi nu în stilul adevărat — aşa Curtea-de-Argeş, Catedrala din Iaşi, etc. Supt el începu pentru întâia oară să bată mai vioaie viaţa economică a României.

Brătianu convocă şi, în anul 1884, o Constituantă, care trebuia să schimbe legea electorală; dar aceasta nu-i aduse alta decât o despărţire definitivă de Rosetti cu ocasia desbaterilor ce avură loc atunci; căci cele trei Colegii electorale ale sale nu erau cu mult mai bune decât cele patru de mai nainte.

Dar o altă chestiune, cu mult mai grabnică, îi ocupă atenţia. Măsurile din 1864 se arătaseră insuficiente ca să aducă pe ţăran la bună stare şi să-l ridice la demnitatea de cetăţean, căci de atunci el îşi pierduse privilegiul de păşunat, iar pentru vitele sale nu se mai găsiau acum imaşuri, din pricina întinselor ogoare. Afară de aceasta fiii ţăranimii căzuseră în parte în starea de proletariat, căci fiecare copil trebuia să se mulţumească doar cu o bucăţică din proprietatea fărâmiţată şi care nu-i ajungea pentru hrană. Legea îl făcuse, ce-i drept, liber, dar îl lăsase cu totul fără apărare faţă de puternicul său vecin şi odinioară stăpân. Prin aceasta ţăranul fusese strâns

www.dacoromanica.ro

în măestrita reţea de nedesfăcut a *„tocmelilor agricole“* şi-şi pierduse pentru multă vreme nu numai folosinţa roadelor muncii sale, ci şi libertatea sa de mişcare. Când, în 1872, Statul interveni — conservatorii aveau tocmai puterea în mână—, acesta dete ajutor numai celor mai tari şi sili cu forţa armată pe ţăranii încărcaţi de datorii la munca câmpului. Acordarea de pământ din domeniile Statului tinerilor soldaţi cari luaseră parte la războiul pentru independenţă folosi numai la vre-o 70.000 de capi de familie, ai căror urmaşi însă, din causa sistemului obişnuit de împărţire prin moştenire, fură mai târziu ameninţaţi de acelaşi pericol, al pierderii proprietăţii. Cât de tristă era starea ţăranilor o arată foarte bine legea din 2/13 Maiu 1882; printr'însa Statul intervenia şi asigura fiecăruia măcar două zile libere pe săptămână, care să fie consacrate numai pe propriu i ogor neglijat. Tot odată se desfiinţară «tocmelile agricole» speciale, şi durata acestor fel de tocmeli se stabili pe unul sau cel mult doi ani. O groaznică boală, pelagra, pricinuită de reaua hrană cu porumb stricat, făcu atât de multe jertfe, încât numărul lor numai în anul 1902 se socoti la 40.000. În vremea aceasta membrii claselor dominante trăiau ca şi mai nainte în parte 'n străinătate, îşi arendau moşiile adesea străinilor — în Moldova: Evreilor, aşa încât un Evreu bogat ajunse a stăpâni acolo ca arendaş un mic principat, în Muntenia: Grecilor sau Bulgarilor —, risipiau totul şi, fără să se gândească la îmbunătăţirea solului, puneau să se cultive din ce în ce tot mai mari întinderi de pământ, aşa că productivitatea solului şi calitatea produselor scăzu simţitor. În sfârşit, pe când Universităţile şi prea numeroasele licee şi gimnasii se bucurau de toată favoarea, înva-

www.dacoromanica.ro

ţământul primar nu corespundea până în 1888 de loc cerinţelor ce se impuneau. În acest an, îndată după căderea lui Brătianu, se făcu prima revoluţie socială a ţăranilor; ea fu înăbuşită cu armele, dar cercurile conducătoare, înşelându-se pe ele înseşi, nu voiau să vadă într'însa decât roadele agitaţiilor ruseşti.

În ultimii săi ani Brătianu avu slabe ajutoare, şi pe lângă aceasta era obosit şi bolnav. Conservatorii se constituiră la 1880 pentru întâia oară ca partid supt Lascăr Catargiu, dat ei nu voiau să adopte programul oferit de aşa-numiţii «junimişti» cu reformele lor sociale în folosul poporului, cu măsuri positive, real politice, bine cugetate, şi de aceia aceştia din urmă stătură reservaţi, aşteptându-şi ceasul. Cu vechii conservatori însă se uniră mulţi liberali nemulţumiţi, chiar şi Kogălniceanu — aceştia erau aşa-numiţii disidenţi,— şi tot felul de tineri, cari voiau să joace un rol. Lupta se dete cam sălbatecă: atacuri împotriva dinastiei, demonstraţii care se îndreptau împotriva persoanei Regelui, întruniri zgomotoase în Capitală şi provincie îi deteră un caracter propriu. Fraudele descoperite tot atunci în admin straţia Ministeriului de Razboiu făcură situaţia şi mai grea. Brătianu înfruntă, ce-i drept, până la capăt oposiţia parlamentară şi tulburările de stradă, dar la capăt, în Martie 1888, trebui să se retragă, şi muri după câteva luni.

Regele alcătui noul său Ministeriu, cu Teodor Rosetti în frunte, din acei şefi politici cari nu participasera la agitaţia zgomotoasă, şi aceştia erau «junimiştii». Ei îşi publicară programul — aşa ceva nu se mai întâmplase în România — în «Monitoriul Oficial». Chiar dacă în calitatea lor de partid mic, nu avură curajul să ceară măsuri hotărâtoare în fo-

www.dacoromanica.ro

losul ţăranilor[1], ei aduseră totuşi un mare serviciu finanţelor Statului şi vieţii economice, prin aceia că introduseră aurul ca etalon. O conversiune a datoriei publice se făcu de asemeni în condiţiuni avantajoase supt ministrul de Finanţe Menelas Ghermani; tot lui i se datoreşte şi introducerea aurului ca etalon monetar (1888). In sfârşit se hotărî chestia succesiunii la tron p in publicarea, facuta în Aprilie 1889, a tratativelor urmate încă din 1880 cu familia Regelui: Ferdinand, al doilea fiu a lui Leopold, fratele cel mai mare al Regelui Carol I, fu chemat în ţară ca moştenitor al tronului[2].

La urmă junimiştii trebuiră totuşi să se împace cu vechii conservatori aşa de deosebiţi de ei (Iunie 1889) ca să creeze un guvern, care de altfel n'a durat nici un an. Acestui Ministeriu al lui Gh. Manu îi urmă un altul, care se compunea din vechi conservatori şi liberali disidenţi; într'insul presidenţia o avu generalul Florescu. Dar mai trecură câteva luni până să se găsească o definitivă combinaţie trainica (Decembre 1891); şefii conservatorilor şi junimiştilor, Catargiu şi Petru Carp, lucrară acum împreună. Acest Ministeriu a durat până în Octombre 1895 şi s'a distins prin mai multe reforme însemnate. Se făcură noile legi ale instrucţiunii (Take Ionescu); liberalii continuară această operă (ministrul Haret), iar însufleţirea satelor provocată de ele era să aibă urmări nepreţuite[3]. Din nenorocire proiectul propus de

[1] Legea din 1889 permitea vânzarea domeniilor Statului ţăranilor numai în mici parcele.

[2] Cf. *Moştenirea tronului României* (Bucureşti 1889). Principele moştenitor Ferdinand se căsătoreşte la 17/29 Dec. 1892 cu principesa Maria, fiica ducelui de Edinburg şi nepoata Reginei Angliei, domnitoare pe atunci. Din această căsătorie s'au născut principii Carol (1893, Nicolae şi Mircea (mort în 1916) şi trei principese.

[3] Cf. mica lucrare a lui Haret: *Chestia ţărănească* (Bucureşti, 1905).

www.dacoromanica.ro

al doilea guvern liberal (P. S. Aurelian) fu lăsat în părăsire şi abia în vremea din urmă de tot s'a început, şi, după exemplul Ardealului, să se întemeieze bănci populare din însăşi economiile ţăranilor.

Printr'o intrigă, aşa-numita afacere Ghenadie, fu răsturnat primul Ministeriu al lui Sturdza în Decembre 1896; era vorba de caterisirea hulitului Mitropolit Ghenadie, ceia ce se făcu într'un chip cu totul nedelicat. Printr'o a doua intrigă căzu şi Aurelian de la puterea ce i se încredinţase vremelnic, şi printr'o a treia intrigă — Sturdza fu învinuit că ar fi trădat pe Românii ardeleni guvernului unguresc — căzu Sturdza pentru a doua oară (April 1899). Tot atunci muri şi bătrânul Catargiu, care era să i urmeze la guvern. Tot printr'o intrigă se despărţi în sfârşit partidul conservator-unit iarăşi în foştii junimişti şi vechii conservatori: cei din urmă ajunseră la cârmă şi încheiară apoi încă odată un pact cu rivalii lor.

Starea financiară devenise pe atunci foarte serioasă. Datoria Statului se urcase până la un miliard şi slujise, ce-i drept, în parte la împăcarea nevoilor ţării, dar în parte fusese înghiţită şi de clientela politică a partidelor; căci în interesul partidelor erau mai multe funcţii prea bine plătite, mulţi pensionari încă prea tineri, multe recompense naţionale şi multe cheltuieli electorale. Anul 1900 aduse o catastrofă agrară; trebui să se contracteze un împrumut, pe când războiul sud-african înghiţia toate capitalurile. Şi acest împrumut de 175 de milioane se realisă numai în condiţiuni nemai auzite; intre altele guvernul trebuia să primească un tribunal de arbitraj într'o afacere necurată a unui aventurier financiar frances şi sorocul pentru restituirea sumei întregi era numai de

www.dacoromanica.ro

patru ani. Ministeriul Carp era acum hotărât la reforme financiare, când căzu jertfă unei intrigi a vechilor conservatori (Februar 1901). Printr'un sistem de economii aplicat cu curaj, Ministeriul următor, al lui Sturdza, isbuti să înlăture primejdia financiară.

Noul Ministeriu Sturdza n'a ţinut nici măcar patru ani deplini, cu toate că ar fi meritat o viaţă mai lungă. Alături de preşedintele, care-şi păstrase bunele sale calităţi firești, simţul datoriei, o putere şi o dragoste de muncă de mirat pentru vrâsta sa — era de şaptezeci şi doi de ani —, o desinteresare neatacabilă şi o credinţă nestrămutată faţă de Rege, lucrară cu pricepere şi cu zel ministrul de Finanţe, Emil Costinescu, şi profesorul, ajuns iarăşi ministru al Instrucţiunii, Spiru C. Haret. Cel d'intâiu a consolidat împrumutul de 175 de milioane, pe când Haret se sili să încurajeze toată cultura intelectuală a clasei ţărăneşti cu o dragoste într'adevăr patriotică. Şi ca ministru de Războiu Sturdza a făcut mult bine, cu toate că el voiă să câştige pentru partidul său laurii unei economii biruitoare.

Opoziţia era împărţită; junimiştii se ţineau rezervaţi şi credeau să se recomande Regelui printr'o demnă purtare cavalerească. Vechii conservatori, în unire cu foştii radicali şi cu tot felul de parveniţi, se slujiră, din contra, în luptă, cu tot felul de arme, până la cele mai josnice; aceasta era politica practică a lui Take Ionescu, a cărui trecere creştea zilnic, pe când G. Gr. Cantacuzino era recunoscut ca şef. Nu rare ori se descoperiră afaceri scandaloase; câteva foi nevrednice se încumetară chiar, dupa scenele de omor din Belgrad (Iunie 1903), să ameninţe pe bătrânul Rege cu soarta lui Alexandru I-iu al Serbiei.

www.dacoromanica.ro

Totodată liberalii se despărțiră într'o grupare care se declară de acord cu politica liniștită, ceva cam îmbătrânită, a lui Sturdza și în gruparea tinerilor («generoșii»), din care făceau parte câțiva foști socialiști și care cerea o manifestare energică cu privire la marile chestiuni ale timpului. Ambii frați, Ioan și Vintilă Brătianu, fiii fostului dictator, erau șefii acesteia din urmă. Sturdza fu învins, dar Regele nu chemă acum pe capabilii, nobilii și credincioșii dinastici junimiști, cari de altfel dispuneau numai de puțini alegători, ci pe vechii conservatori cari se răpeziau la atac în fruntea unei numeroase mase împestrițate (sfârșitul anului 1904).

Noul Ministeriu, în care Take Ionescu luă finanțele, își smulse fără de niciun scrupul o majoritate zdrobitoare la alegeri. Avu însă de luptat cu urmările trecutului de opoziție a propriului său partid, cu valurile amenințătoare pe care el însuși le aținase.

* * *

S riam atunci, ca o conclusie, aceste cuvinte:

Poporul românesc are încă nevoie de o lungă muncă serioasă. O energica reformă agrară, introducerea unui sănătos învățământ primar, neatârnarea funcționarilor administrativi de regimul politic, o reformă a impositelor, întărirea culturii naționale și prin aceasta și a conștiinței naționale înăuntrul granițelor sale etnice, acestea sunt condițiile preliminare necesare unei puternice desvoltări.

Tânăra generație părea că voiește să iea asupră-și această grea sarcină.

Să vedem întâiu moștenirea pe care a primit-o înainte de a trece la sforțările, izbânzile și, din nenorocire, adesea, desilusiile ei.

www.dacoromanica.ro

Partea a opta

Starea poporului român în 1900[1]

CAPITOLUL I.

Starea populației.

Când vrem să înțelegem complect istoria desvoltării unui popor, este necesar să ne familiarisăm și cu starea lui presentă, produsul final al celei d'intâiu. Abia prin aceasta expunerea istoriei de două mii de ani a poporului românesc își găsește încheierea în această ultimă parte.

---

[1] Ca lucrări generale asupra României de pe la 1890 s'ar mai putea cita, afară de cele menționate în bibliografia părții a șaptea, următoarele, cu toate că niciuna nu satisface pe deplin:

1. Benger, *Rumänien, ein Land der Zukunft;* e și a doua ediție, „Rumänien im Jahre 1900" (Stuttgart, 1900), o traducere engleză și alta franceză. Cartea cuprinde multe tabele statistice; încolo e cu totul greșită.

2. A. Richard, *La Roumanie a vol d'oiseau* (București, 1895). O lucrare fără de temeiu a unui inginer care nu tine samă decât de industrie și de puterea productivă a țării.

3. A. A. Stourdza, *La terre et la race roumaine* (Paris, 1904). Compilație voluminoasă cu multe ilustratii și cu unele cifre statistice oficiale.

4. L. Colescu, *Recensamântul general al populațiunii României,* (București 1905); „Population de la Roumanie, resumé démographique presenté à la IX-e session de l'Institut international a Berlin", 1903.

Articolele bine scrise ale lui Andre Bellessort din „Revue des deux mondes" și „Renaissance latine", anul 1905, trebuie utilisate cu multă băgare de samă. Autorul le-a scos în volum supt titlul: „La Roumanie Contemporaine" (Paris 1895).

Pentru epoca mai veche intră în considerație publicația lui Odobescu. *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale* (Paris 1868).

Acestei frumoase lucrări îi corespund publicațiile mai nouă ale diferi-

www.dacoromanica.ro

Era cu neputinţă să se dea cu siguranţă numărul Românilor cari trăiau pe la 1900 înlăuntru şi în afara Statului românesc. Statistica era, ce-i drept, binişor desvoltată în Regat, dar nu erau funcţionari statisticiani cultivaţi ştiinţificeşte: se recurgea mai mult la funcţionari poliţieneşti şi la învăţători — şi tot aşa lipsia un control posterior, necesar, al lucrărilor lor. Dar mai ales pentru Românii din afara Regatului vechiu statistica era cu totul plină de lipsuri. La aceasta contribuiau sentimentele nu prea prieteneşti faţă de Români ale funcţionarilor însărcinaţi cu statistica, precum şi, în unele ţinuturi, mai ales în oraşe, vorbirea

---

telor Ministerii, compuse în limba franceză pentru Exposiţia universală de la Paris din 1900, anume:

Notice sur les forêts du royaume de Roumanie (1900).

N. Coucou St., *Sur les pétroles de Roumanie* (1900).

G. N. Nicoleano, *La lutte contre le phylloxéra* (Bucureşti, 1900).

L'enseignement public en Roumanie (1900).

Grâul şi făinurile lui, porumbul şi mălaiul din morăritul indigen (Bucureşti, 1899).

Les routes en Roumanie (Bucureşti, 1900).

G. N. Nicoleano et V. S. Brezeano, *Etat de l'arboriculture en Roumanie* (Bucureşti, 1900).

Les Monopoles de l'Etat (Bucureşti, 1900).

G. N. Nicoleano, *Introduction à l'ampelographie roumaine* (Bucureşti 1900).

„Ancheta industriala din 1901-1902" (1904).

D. C. Moruzi, *Basarabia şi viitorul ei.*

Din numeroasele descrieri de călătorii ale străinilor ar fi de citat numai următoarele:

Samuelson, *Roumania, past and present* (Londra, 1888).

Rudolf Bergner, *Rumänien, eine Darstellung des Landes und der Leute* (Breslau, 1887).

Mrs. Walker, *Untrodden paths in Roumania* (Londra, 1888).

Edouard Marbeau, *Un nouveau royaume* (Paris 188 , tiraj aparte din revista „Le Contemporain").

Lucrarea lui Gubernatis, *La Roumanie et les Roumains* (Florenţa, 1898) n'are valoare.

Pentru viaţa socială intră în consideraţie trei broşuri de polemică, dar şi de istorie, ale autorului: *La vie intellectuelle des Roumains en 1899* (Bucureşti, 1899); *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote* (Bucureşti, 1900, p. 61 şi urm.; *Partis politiques en Roumanie au XIX-e siècle*); *Scènes et histoires du passé roumain. Un procès de dénationalisation* (Bucureşti, 1902, p. 54 şi urm.: francisarea păturii aristocratice).

www.dacoromanica.ro

mai multor limbi de către Români, astfel că în acest cas ei puteau fi uşor socotiţi ca aparţinând naţionalităţii stăpânitoare. Mai cu samă în ce priveşte numărul «Macedo-Românilor» sau, cum se mai numesc, a Aromânilor, nu ni putem face câtuşi de puţin o imagine adevărată. Cercetătorul nepărtenitor Weigand, care n'a fost visitat însă decât câteva părţi din întinsul Ţinut aromânesc, care în colonii isolate ajungea până departe prin Bulgaria şi Grecia, evalua pe aceşti Români isólaţi din Peninsula Balcanică, poate pierduţi fără speranţă, numai la vre-o 100.000. Neniţescu, care n'avea însă o cultură ştiinţifică şi care a străbătut numai în treacăt acelaşi ţinut şi n'a putut lua decât informaţii orale nu prea sigure, ajungea din potrivă la cifra, de necrezut, de 861.000 de suflete. Statistica Turcilor, care, de oare ce era legată de strângerea impositelor, avea pentru ea probabilitatea unei oarecăre precisii, punea între Greci pe toţi creştinii cari recunoşteau ca şef suprem al Bisericii pe Patriarhul ecumenic, cum, pe de altă parte, considera ca Bulgari pe toţi supuşii Exarhului bulgar. Aromânii însă nu aveau o Biserică proprie şi prin urmare după vechea concepţie a Turcilor nici nu existau; abia în Maiu 1905 o iradea împărătească recunoscuse formal naţionalitatea lor. La aceasta se mai adăugia că numai foarte puţini dintre aceşti Aromâni vorbiau exclusiv numai limba lor proprie; lucrul sta ceva mai bine când era vorba de femei. Aceşti harnici meşteşugari şi activi negustori vorbiau mai degrabă perfect greceşte şi pe lângă aceasta adese ori şi câte o limbă slavă. Bogaţii şi cei culţi se considerau în majoritatea lor până atunci de preferinţă «Elini», lucru la care nu cu puţin a contribuit propaganda grecească. Conştiinţa naţio-

www.dacoromanica.ro

nală era desvoltată numai la puțini, și această conștiință nu putea fi mărginită *aromânească*, ci trebuia să fie *românească*, iar pentru ei românească era doar o limbă mai mult sau mai puțin străină, învățată numai în școală. În astfel de împrejurări nu trebuia să mire dacă apărătorii ideii de expansiune elenică nu voiau să recunoască decât doar câteva mii de Aromâni.

Într'o altă regiune, în Bucovina austriacă, Rutenii făceau progrese din ce în ce mai mari în desnaționalisarea vecinilor lor consăteni români. Toată partea nordică și răsăriteană a țării, mai cu samă regiunea dintre Nistru și Prut, se putea considera în cea mai mare parte ca aproape cu totul pierdută. Putea țăranul să poarte încă cinstitul nume istoric de Tăutul; dacă vorbia mai mult rușește, el era cu siguranță încris pe tabela statistică la titlul: Rutean. In multe căsătorii amestecate între Români și Ruteni la țară, între Români, Nemți și diferiții Slavi la oraș, elementul străin precumpănia și statistica își trăgea bucuros concluziile din aceasta[1].

Tot astfel multe sate românești din Maramurășul unguresc se recunoșteau de guvern ca fiind de naționalitate ruteană. In colțul secuiesc sudestic al Ardealului de asemeni se găsiau numeroși țărani, cari după religie erau Români, de oare ce țineau de Biserica greco-orientală și primiau împărtășania de la preoții români-naționali; ei aveau și portul netăgăduit românesc, iar obiceiurile românești stăpâniau cu totul viața lor socială; au fost păstrat superstițiile, melodiile și jocurile românești; numai că nu vorbiau românește sărmanii bieți oameni nici chiar atunci când cu o mândrie declarată — ca la toți consângenii lor —

[1] V. și *Rutenisarea Bucovinei de un Bucovinean* (București 1904).

www.dacoromanica.ro

rostiau cuvintele: «sunt Român». Se putea prea bine în câţiva ani să înveţe din nou în şcoala primară şi această limbă a lor, pentru ca să priceapă în sfârşit predica iubitului lor păstor sufletesc, dar până atunci ei erau pentru statistica şi etnografia Regatului unguresc Maghiari, «Magyar» [1].

Din potrivă în Moldova: pe valea Slănicului, în mai multe puncte ale regiunii dintre munte şi Siretiu, precum şi în unele sate de peste acest râu (aşa de pildă în două sate din judeţul Tecuciu şi în mahalaua Huşilor, în aşa-numitul Corni) trăiesc Unguri, cari s'au scoborât din Carpaţi în al XIII-lea veac supt ocrotirea Statului unguresc. Colonisarea Domnilor şi a boierilor a mai contribuit apoi la faptul că s'au creat sate ungureşti destul de mari chiar în judeţul Roman. Aceşti ţărani poartă portul românesc şi chiar pe cel mai vechiu, mai original şi mai frumos; mai toţi cunosc limba românească, unii chiar mai bine decât propriul lor dialect ciangău, secuiesc sau unguresc. Ei se şi recunosc ca Români, dar adaugă la această „de credinţă catolică", aparţin Bisericii romano-catolice şi nu se căsătoresc cu Românii greco-orientali, pe cari-i socot drept păgâni, pe când ei înşişi sunt defăimaţi de aceştia ca „letini spurcaţi". Mărinimoasa statistică românească socotia pe aceşti interesanţi «străini» aşezaţi pe pamânt românesc drept «Unguri» şi aşa erau ei numiţi din vechime.

Cu toate lipsurile ei inevitabile, statistica rusească dădea aproape exact numărul „Moldovenilor" basarabeni — ei înşişi, ca şi Românii din Bucovina, nu se numiau astfel, iar numele de «Români» era dat de funcţionarii ruşi numai Românilor

[1] Cf. şi Augustin Paul, *Între Someş şi Prut* (Bucureşti 1905).

www.dacoromanica.ro

din țări străine —: firește că nu erau astfel numiți decât acei țărani cari știau numai foarte puțin sau de loc ruseşte.

După aceste necesare observații premergătoare se putea evalua — lăsând la o parte pe Aromâni— că Românii represintau un popor cam de vre-o zece milioane. Statul român adăpostia şase milioane, Ardealul şi restul Ungariei aproape trei milioane (după statistica oficială din anul 1900: 2.799.479), Bucovina peste 200.000 (statistica din 1890: 208.300 pe lângă 268.000 de Ruteni, cari deci ar fi alcătuit majoritatea populației rurale). Basarabia rusească (după datele oficiale din anul 1890/91) peste 1.000.000 (1.089 995). O însemnată populație românească, care se putea prețui cam la 200.000 suflete, trăia şi pe țărmul drept al Dunării, fiind de supuşenie bulgărească sau sârbească. Mici insule româneşti se găsiau şi peste Nistru, pe țărmul său stâng, în sate şi târguri (ca la Mohilău, ruseşte Moghilev, şi în Dubăsari) şi până departe în districtul Chersonului, ba chiar şi în satele de coloniști din Caucas. În Galiția coloniștii români, cari formau acolo odată „satele româneşti", au dispărut de mult[1]. Din trecutul românesc a câtorva localități din munții Moraviei au fost rămas numai la Walachisch-Meseritz, etc. obiceiuri şi cuvinte isolate; insula de limbă românească sau mai bine „rumerică" din Istria mergea spre o dispariție complectă şi formă numai o curiositate etnografică; acelaşi lucru se putea spune şi despre rămăşițele „Vlahilor" (de nuanță aromânească) din Alpii dalmatini şi bosnieci.

Pe ambele maluri ale Dunării, în Carpați şi în Hem, între Marea Neagră, Panonia şi Marea

[1] V. Hasdeu, *Archiva istorică*, III. In general cu privire la părțile constitutive ale neamului românesc să se compare vol. I, p. 123 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Adriatică s'a format etnograficește neamul românesc. Traco-Dacii și — în special pentru Aromâni — Ilirii și Dalmații trebuiesc considerați ca basă: de la dânșii ni vine mult sânge românesc. Afluxul de păstori și plugari ai lentei expansiuni etnice de care nu se ocupă izvoarele istorice a putut singură romanisa real și intensiv. Colonisarea romană, care de altfel a adus în țară și elemente est-europene și chiar asiatice, n'a fost în stare a preface singură populația în romană, cu toate că a constrâns-o și i-a impus limba sa. Slavii au contribuit în toate privințile mult mai puțin decât se admite de obiceiu.

Peninsula balcanică a căzut mai târziu în mâna Slavilor; «Romanii» au fost închiși de ei în valea munților Tesaliei, și de acolo au ajuns cu turmele lor în Pind și une ori și în Hem. Șesul Dunării însă a rămas liber pentru năvălirile, războaiele și strămutările barbarilor, de și necontenit întâlnim și acolo dovada ființii autohtonilor. Elementul romanic izgonit a căutat un lăcaș mai bine ocrotit decât pădurile nestrăbătute ale acestui șes: în munți ei trăiau ca păstori și câteva grupe se urcară până sus spre Galiția. După ce stăpânirea tătărească dispăru, Românii se răspândiră în toate direcțiile supt voevozii lor, cari ajunseră curând adevărați șefi politici; veneticii ruși de la Prut și Nistru se pierdură din potrivă cu totul în puternicul curent al noii colonisări. Dintre străini n'a rămas dincoace de Carpați decât insula ungurească, pe când pe podișul unguresc al țării ardelene orașele aparțineau Sașilor, iar paza graniții era făcută de Secui; numai ici și colo colonii unguresti îmbogățiră varietatea etnografică a țării.

În această stare se găsia populația din punct

www.dacoromanica.ro

de vedere etnografic în marea „Țară Românească“ pe la anul 1350.

Mai târziu veniră în orașele românești ale ambelor principate Sași, Unguri, Nemți din Galiția, Armeni și în sfârșit Evrei. În șesul Dunării se aciuară ici și colo Turci, Basarabia sudică fu ocupată de Tatari. De la expedițiile lui Mircea din veacul al XIV-lea până târziu încoace la marea emigrație bulgărească din 1830, când stăpânia cu cruzime în țara lor Mustafà-Pașa din Scodra, Bulgarii veniră pe țărmul stâng al Dunării în grupuri, dar numai ultimii veniți au mai păstrat încă semnele caracteristice ale naționalității lor; la margenea Bucureștilor, în Dudești-Cioplea trăiesc și Bulgari catolici, cari au imigrat abia în vremea din urmă. În mult mai mic număr au venit la noi Sârbi, și aproape numai în Oltenia. Noi sate întemeiate de boieri pe vremea agriculturii extensive au adus în Moldova și o populație ruteană, ba chiar rusobasarabeană, în județele Dorohoiu, Botoșani și Suceava. În sfârșt, și mai ales după anul 1774, veniră fără contenire meseriași străini, mai ales Nemți în România, iar negustorii nemți li se asociară după jumătatea veacului al XIX lea.

O statistică exactă a Bulgarilor din șesul Dunării, mai ales din județele Ilfov, Vlașca și Teleorman, mai puțin în județul Dolj, era aproape imposibilă, de oare ce romanisarea lor progresa zilnic și multe elemente se găsiau în perioada de transiție. Numărul lor nu era de sigur prea mare și ei nicăieri nu formau mase compacte; cele mai multe din satele lor aveau chiar o populație amestecată. Satele rusești, adecă rutene, abia meritau să fie amintite: peste puțini ani ele vor mai fi păstrat numai numele de familie și chipul de străini. Ungurii, cari aveau biserici catolice frumos clădite și

www.dacoromanica.ro

cari erau îngrijiți sufletește de zeloși preoți catolici, mai mult franciscani de origine italiană sau de o bucată de vreme și indigeni — căci trei seminare, în București, Iași și Hălăucești (județul Roman) slujiau la educarea lor — puteau conta pe o mai lungă păstrare a naționalității lor, dar cu toate silințile patriotismului unguresc din Ungaria o înviere a conștiinței lor naționale era cu totul cu neputință, chiar dacă Statul român nu punea vre-o piedecă propagandei dușmănoase față de el. Încercarea de-a atrage câteva grupe de Ciangăi în Ungaria și de a le colonisa acolo n-a izbutise de loc[1].

Populația din orașe, la origine străină, s'a fost pierdut cu încetul în cea românească; Câmpulungul de pildă era încă din veacul al XVIII-lea un oraș curat românesc. Numai în acele orașe care au fost construite după tratatul din Adrianopol (1829) pe ruinele foastelor cetăți turcești și care așteptau atunci popularea lor imediată cu locuitori, numai în Brăila, Giurgiu, Turnu-Măgurele și Turnu-Severin burghesia străină, de origine bulgărească sau grecească, s'a fost apărat mai bine împotriva romanisării, care, totuși, progresa răpede.

Evreii însă formau marea majoritate în toate orașele din Nordul Moldovei, în Dorohoiu, Botoșani, Iași și Folticeni; în cel din urmă ei formau trei șferturi din întreaga populație. Târgurile din această regiune, ca Săveni, Darabani, Hârlău, Ștefănești, Târgu-Frumos, Podu-Iloaii erau populate aproape exclusiv cu Evrei, pe lângă cari trebuie să se observe că multe simple sate de odinioară s'au fost ridicat pe basă de privilegii prin al treilea și al patrulea deceniu al veacului al XIX lea la rangul de *târguri* cu dugheni și bâlciuri. Și în orașe popu-

[1] Cf. Radu Rosetti, *Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova*, în *Memoriile Academiei Române*, București 1905).

www.dacoromanica.ro

laţia era foarte puţină în perioada ante-evreiască, şi acest fapt trebuia să se observe, de oare ce el îmblânzia într'o oarecare măsură părerile prea pesimiste care adesea erau exprimate de Români.

Oraşele Moldovei sudice posedau toate o comunitate mai mult sau mai puţin numeroasă de Evrei. În Muntenia însă—cu excepţia Bucureştilor—Evreii erau mai puţini. Prinosul populaţiei evreieşti din România se ducea acum mai bucuros, cu toate că mai puţin de cât credea presa străină, în America. Prin sate Evreii locuiau numai excepţional, fiindcă erau opriţi prin lege. Înmulţirea populaţiei evreieşti, care trăia în condiţii mai bune şi care după un vechiu obiceiu se căsătoriă mai de timpuriu, era cu mult mai puternică decât aceia a concetaţenilor români, din cari de altfel se luau funcţionarii pentru marile centre orăşeneşti şi pentru toată ţara. În total România avea de sigur peste 300.000 de Evrei; aceasta era o enormă proporţie la o întreagă populaţie de peste şase milioane, care locuia mai mult împrăştiată în sate, săracă şi încă prea puţin cultivată în sens modern. Numărul de 269.015 pe care-l da statistica din 1899 era prea mic; căci e ştiut că Evreii întrebuinţează toate mijloacele ca să se sustragă inventariului statistic şi urmării lui, adecă impositului. Numai foarte puţini din Evreii româneşti vorbiau limba de Stat şi chiar cei ce o stăpâniau se slujiau în cercul familiei de cunoscutul jargon germano-iudaic.

În anul 1878, prin tratatul din Berlin, România câştigase provincia Dobrogea, mărginită de Dunărea-de-jos, Marea Neagră şi o linie convenţională care ducea de la Ostrov, lângă Dunăre, până mai jos de Mangalia, la Mare. O ţară curioasă geologiceşte, care geografic nu ţine nici de Carpaţi şi nici de Balcani: ea formează un fel de cu-

www.dacoromanica.ro

riositate geografică în care se găsesc mici coline, smârcuri şi lacuri, păduri pitice, râuleţe care seacă răpede în căldura verii şi ici şi colo câmpii mănoase potrivite pentru agricultură. Populaţia Dobrogii a fost de la început tot atât de împestriţată ca şi forma şi natura solului. Bulgarii stăpâniseră, ce-i drept, ţara până pe la 1400, dar o populaseră numai în parte, mai ales pentru că pădurile nu erau încă tăiate şi bălţile încă nesecate. Stăpânirea următoare turcească adusese aici colonişti turci. Spahiii ajunseseră proprietari pe puţinele sate existente şi pe pământul lor se întemeiaseră şi câteva târguşoare, care au fost ajuns după împrejurări însemnătatea unui oraş ca Tulcea, Constanţa, Babadag, Megidia. Basarabia sudică şi-a fost trimes în toate timpurile prisosul ei de populaţie pe malul drept al Dunării, în Dobrogea rar populată. După 1600 venisera de-acolo Tatarii şi după cucerirea rusească, care duse la colonisarea cu tot soiul de străini, se adăuseseră Bulgarii din Bolgrad, Nemţii din noile sate basarabene de Şvabi şi chiar Românii. De altă parte apărusera Români din principatul muntean, ţărani din judeţul Brăila, precum şi Moldoveni din ţinutul Galaţilor, şi ocupaseră colţul format de Dunăre la marea ei cotitură spre Răsărit, în mijlocul căreia stă Măcinul. Agricultori din judeţul Ialomiţa se aşezaseră în partea sudică a provinciei, în sangeacul (judeţul) Constanţa (Chiustenge), în Cernavoda şi împrejurimi, unde se întâlnesc încă de pe la 1600.

Când administraţia românească întră în Dobrogea, nu găsi mase populare compacte decât în două locuri: Bulgari basarabeni — primul grup — şedeau la Nord în marele oraş de pescari, însemnat ca port la Dunăre, Tulcea şi de jur împrejurul lui, ca ţărani: în total peste 6.300; în mănoasa vale

www.dacoromanica.ro

a Babadagului, care ţinea tot de acelaşi sangiac, o masă de peste 13.000 de Bulgari — al doilea grup — formă majoritatea precumpănitoare a locuitorilor; Turcii erau aşezaţi mai mult în partea sudică a ţării. Ruşi lipoveni (adecă partisani ai vechii credinţe ruseşti, *starovierţi)*, Greci, mai ales în Constanţa, Armeni, Găgăuţi, o populaţie amestecată de o slabă capacitate intelectuală, formau restul populaţiei străine. Pe lângă Românii până atunci existenţi veniseră din ce în ce tot mai mulţi consângeni, de oare ce aşezarea ţăranilor români era favorisată şi se făcuse încercarea de a colonisa pe pământul cucerit de ei pe veteranii din războiul ruso-turc; chiar şi clasa funcţionarilor a procurat Dobrogii noi locuitori români. Turcii părăsiseră încet, cu toate că numai în primele timpuri, pământul căzut supt stăpânirea ghiaurilor. Bulgarii ţinuseră din potrivă morţiş la proprietatea lor, iar burghesia greacă din oraşe, mai ales din foarte înfloritorul oraş Constanţa, nu părea de loc menită peirii. Cu toate acestea însă Românii formau şi ca număr prima naţiune în Dobrogea stăpânită de ei[1].

Puterea de expansiune a Românilor, o însuşire caracteristică a trecutului lor, s'a păstrat neatinsă. Înăuntrul regatului României numai populaţia oraşelor moldoveneşti se afla în urmă faţă de Evrei. Ţăranii de la şes nu se mai duceau acum în Bulgaria şi Serbia ca în vremurile «fanariote», de exploatare financiară, dar în Silistra, Turtucaia (Tutracan) şi împrejurimi, în ţinutul bulgăresc al Vidinului — Românii numesc acest oraş Diiu — şi în valea sârbească a Timocului elementele

[1] Cf. în special cele două rapoarte anuale ale prefectului de Tulcea, Luca Ionescu *(Judeţul Tulcea,* Bucureşti 1903-1904). Un raport anual pentru jud. Constanţa a publicat în 1903 prefectul Scarlat Vârnav.

www.dacoromanica.ro

aşezate odată acolo păstrau încă în totul caracterul românesc. Ca limbă, port, înfăţişare şi obiceiuri ei erau Români şi întreţineau relaţii cu rudele lor de pe vechiul pământ al patriei; în Vidin autorul a văzut minunaţi Olteni, cari, cu toate că urmaseră şcoala primară bulgărească şi serviseră supt drapelul bulgăresc, nu se deosebiau prin nimic de Oltenii Calafatului din faţă [1].

În afara hotarelor politice ale Românilor, numai în Bucovina starea Românilor nu era favorabilă. Administraţia austriacă favorisase fără întrerupere, şi pe faţă, «rutenisarea» ţării, pentru ca să creeze astfel un contrapond faţă de Polonii galiţieni. La aceasta se mai adăugia că ţăranul român credea cum că limba rusească, asemenea cu aceia a cărţilor bisericeşti, e mai nobilă, şi cine o vorbeşte, acela e mai sigur de graţia divină, de oare ce Dumnezeu pricepe mai bine limba sa slavonă. Ruteanul nu vroia să înveţe românește şi, chiar dacă ar fi voit, cu firea sa greoaie, n'ar fi ajuns decât foarte încet şi prost să-şi însuşească această limbă străină. În sfârşit desnaţionalisarea a mai fost favorisată de încă o împrejurare: pătura mai înstărită a Românilor, care învăţase în şcoliile germane, era obişnuită cu cetirea cărţilor nemţeşti şi se slujia în relaţiile sale sociale de limba germană; ea a fost chiar în parte înobilată de la anexiune încoace cu particule nobiliare austriace, ea pierduse aproape cu totul contactul cu poporul şi îl putea recâştiga numai cu greu. Preoţilor şi învăţătorilor, cari trebuiau să înveţe ambele limbi populare ale ţării, de oare ce nu-şi cunoşteau mai d'inainte viitorul lor cerc de influenţă, li lipsia în genere entusiasmul pentru

[1] V. şi articolul d-lui Weigand în *Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, VII.

www.dacoromanica.ro

ideale mai înalte şi curajul care trebuia pentru a le represinta. Apoi trebuie să se mai observe că organisaţia naţională pe acest pământ atât de nenorocit acum, pe cât de glorios înainte pentru românime, se afla în deplină decădere şi cedase locul unui partid nenaţional, care năzuia doar la reforme economice cu caracter agrar.

Din pricina pătrunderii Evreilor şi a cametei evreieşti, populaţia ţărănească a Maramurăşului mergea spre decădere sigură. Românii împărtăşiau acolo această soartă cu Rutenii. In Sighetul maramurăşean se înalţa turnul unei frumoase biserici româneşti, în care slujia un vicariu episcopal lângă numeroasele clădiri ale Evreilor de origine galiţiană, de curând imigraţi. Toate oraşele şi târgurile erau năpădite de ei, şi peste tot umerii ţăranilor ruinaţi aveau de purtat poveri apăsătoare. In tovarăşia nevoii însă ţăranul român îşi uita limba, pentru ca să apară ici şi colo ca Rutean sau ca Ungur. Din nenorocire şi clasele conducătoare, proprietarii de moşii şi fabrici, preoţii şi învăţătorii, n'aveau nicio tragere de inimă pentru chestia naţională, şi poate că nicăiri maghiarisarea, «ideia de Stat» ungurească nu făcea, cu mai puţină osteneală, mai mari progrese ca aici.

La Nord, în Maramureş, în Bucovina, ba chiar şi în Moldova, păstrarea şi desvoltarea numerică a românismului era mai grea ca peste tot aiurea. Basarabia rusească, din contra, înfăţişa în această privinţă o icoană nu tocmai tristă: «Moldovenii» şi-au fost păstrat poziţia lor; cele mai multe sate li aparţineau lor exclusiv. Ruseşte nu învăţau decât puţin sau de loc; şcoala şi serviciul militar nu contribuiau mult la aceasta. Preoţii erau în câteva sate credincioşi naţionalităţii lor moldoveneşti, fără să se gândească de altfel la o unire

www.dacoromanica.ro

cu acea parte a naţiunii politiceşte independentă. Evreii nu stăpâniau decât târgurile şi oraşele; aşezarea în sate li era oprită. Dacă la Sud populaţia era tot atât de pestriţă ca în Dobrogea, aceasta îşi avea motivul în faptul că aici coloniştii străini au fost găsit mai mult un pustiu, de oare ce Tatarii fuseseră constrânşi să emigreze în Crimeia. Numai în partea apuseană a Ţinutului Hotin rutenisarea progresase pe urma imigrării din Bucovina, şi ţărani îmbrăcaţi româneşte nu vorbiau acolo nicio vorbă românească. Şi în clasele superioare ale populaţiei, la proprietari, negustori şi studenţi, se putea observa de câtăva vreme mijirea unei simţiri naţionale.

Împrejurările din Ardeal erau de considerat într'o mult mai mare măsură ca îmbucurătoare. Nicăiri ţăranul român nu şi-a fost pierdut poziţia moştenită: peste tot el păstra pământul strămoşesc. Câştiga zilnic chiar ca număr şi proprietate, şi numeroasele bănci populare de curând întemeiate îi erau foarte folositoare. Naţionalitatea săsească era serios ameninţată în multe localităţi, iar ideia de a întemeia în mijlocul maselor compacte de ţărani români sate ungureşti, de a cumpăra pământul de vânzare pentru colonişti unguri s'a fost dovedit ca nepractică. Coloniştii de limbă maghiară deveniau din potrivă foarte răpede Români adevăraţi şi erau cu totul incapabili să lărgească proprietatea câştigată fără osteneală, ba în multe casuri chiar s'o şi păstreze. Afluenţa Românilor devenia din ce în ce mai însemnată şi în oraşe: bisericile de lemn se prefăceau în nouă clădiri trainice (ca la Bistriţa), clase noi trebuiau să se adauge (ca la Braşov) şcolilor primare urbane româneşti existente. În Sas-Sebeş limba românească era egal îndreptăţită cu cea germană

www.dacoromanica.ro

în administraţia comunală; în Deva, în Turda preotul român, directorul de bancă român, advocatul român jucau acum un mare rol, iar întâmplătoarele vandalisme ale plebii maghiare îşi găsiau explicaţia în teama de viitor. În fanaticul Cluj unguresc colonia românească, având de scurtă vreme şi o gazetă, «Răvaşul», câştigase tot mai mare însemnătate; în tot casul, împrejurimile erau curat româneşti, iar la piaţă patriota gospodină unguroaică trebuia de voie sau de nevoie s'o rupă pe româneşte. In Sibiiu între cele mai frumoase podoabe ale oraşului erau: Biserica metropolitană neunită şi Casa naţională românească cu Muzeul etnografico-istoric.

Dincolo de vechile hotare ale Ardealului, care acum nu mai au niciun fel de însemnătate politică, în şesul Tisei, străbătut de afluenţii ei, Crişul, Mureşul şi Timişul, Românii progresau aproape peste tot. Lipsa acelor legi speciale care apăsau sau ţineau în loc pe Românii Ardealului, contribuia mult la aceasta. Oraşul mai mult evreiesc al Orăzii-Mari, care stă pe ruinele vechii şi vestitei cetăţi ardeleano-voevodale şi germano-imperiale, era punctul central al celui mai bogat episcopat românesc de rit unit, iar clădirile episcopale se înălţau falnic în mijlocul pieţii principale. Tot acolo se vedea firma unei însemnate bănci româneşti, şi «Familia» — o revistă foarte răspândită în Ungaria — apărea în acest mare oraş străin. Episcopul neunit din Arad îşi ţinea un vicariu în Oradea-Mare.

Pe ambele maluri ale Mureşului Românii se răspândiau mai mult decât în părţile de Miazănoapte. Pe pământul Banatului, unde Românii împărtăşiau de mult privilegiile care s'au fost acordat coloniştilor sârbi, se înmulţia răpede şi sigur

www.dacoromanica.ro

nu numai numărul Românilor, ci şi proprietatea teritorială românească. O populaţie orăşenească română se formase în Arad, Lugoj şi Caransebeş, şi toate trei oraşele erau reşedinţe de episcopi români. La alegerile Consiliilor de comitate şi a deputaţilor dietali Românii avuseră de notat în ultimele timpuri multe şi însemnate succese.

Cu privire la elementul românesc din Macedonia orice preziceri păreau prea timpurii. Din Bucureşti s'au fost făcut de mai bine de zece ani mari sforţări pentru a trezi conştinţa românească naţională, şi ici colo şi dase roade. Elevi de acolo veniau la şcolile primare româneşti şi la instituţiile de cultură mai înalte, dar până atunci numai într'un număr foarte restrâns, ţinând socoteală de budgetul macedonean, adunat cu multă jertfă, al Ministeriului român de Instrucţie. La o organisare a Bisericii aromâne, care avea doar câţiva preoţi, nu s'a fost ajuns încă. Bogaţii se arătau încă foarte reservaţi. O serioasă mişcare în popor, care să fi ieşit la iveală prin formarea de «epitropii» pentru Biserică şi Şcoală, nu exista. Şi deslegarea chestiei macedonene în folosul altor naţionalităţi părea a fi totuşi iminentă [1].

---

[1] Cf. şi broşura d-lui N. Papahagi, *Les Roumains de Macédoine* (Bucureşti, 1905).

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL II.

Viaţa economică a Românilor în present.

În vremurile mai vechi nu se putea deosebi între Români decât plugari şi păstori, şi numărul plugarilor întrecea, bine înţeles, cu mult pe acel al păstorilor. Ocupaţia naţională a poporului românesc a fost în toate vremurile în primul rând agricultura.

Viaţa păstorească era peste tot în decădere, căci marii proprietari de turme şi crescătorii de vite din Ardeal, mai ales din regiunile de la Sud de Braşov şi Sibiiu, care dădeau odată ocupaţie atâtor păstori, Bârsanii din Ţara Bârsei şi Sibiienii sau Ţuţuienii din preajma Sibiiului, dispăruseră aproape cu totul. Acum nu se mai trimeteau ca odinioară multe mii de oi de cel mai bun soiu, *bârsane*, în ţara de peste Carpaţi, pentru a-şi căuta până în Dobrogea, ba chiar până în Basarabia, iarba grasă şi atât de îmbielşugată de acolo. Acum cei ce dădeau de lucru ciobanilor erau numai ţăranii mai chiaburi, şi bogăţia lor în oi era relativ mică: nici măcar 9.000 de oi nu se mai trimeteau acum la păşunat în România. Ceia ce mai înainte formă obiectul unor lungi şi serioase tratative diplomatice şi dădea prilej de tratate speciale între Austria şi Principatele Dunărene — chestia «ciobanilor arde-

www.dacoromanica.ro

leni» — se regulà acum într'un singur paragraf al tarifului vamal[1].

Şi în regatul României creşterea oilor şi a vitelor scăzuse în genere foarte mult. Marele export de oi de mai nainte spre capitala turcească încetase de mult şi relaţiile comerciale cu Turcia erau mai ales de la 1878 de o însemnătate foarte secundară[2] Lucrarea lânii în fiecare casă boierească, cu ajutorul a multor roabe ţigance, făcea parte din domeniul trecutului; stofele şi hainele de lână se importau mai mult fabricate gata din Apus. Numai la ţărani brânza şi mămăliga era o necesitate zilnică, hrana naţională. Dar cu toate acestea ultima statistică (1903) nu însemna mai puţin de 5-600.000 de oi.

Încă din veacul al XIV-lea Oltenia exporta cu turmele porcii în Ardeal, şi puţin mai târziu comerţul de export moldovenesc ducea boi mari[3], graşi, până la Danzig, de unde mai târziu erau încărcaţi chiar pe corăbii spre Anglia. Epoca mai nouă adusese încă şi în acest domeniu al economiei naţionale însemnate prefaceri. Uriaşele păduri de stejar, care dădeau porcilor în mare abundenţă cea mai bună hrană a lor, dispăruseră prin desţelenirile veacului al XVI-lea şi al XVII-lea. De atunci încoace, agricultura urmărită şi extinsă reclamase pentru sine păşunile din Moldova, care

---

[1] Colescu, *Statistica animalelor domestice din România* (Bucureşti, 1903), p. LXIV.

[2] Chiar după 1870 valoarea exportului în Turcia a scăzut de la aproximativ 57 milioane la aproximativ 36 milioane (v. opera citată mai j s a lui Băicoianu, I [1], p. 67). În anul 1885 (după formarea unei Bulgarii libere) se ridica numai la 11 milioane *(ibid.*, p. 188). În special se exporta în Turcia făină de grâu şi lemne *(ibid.*, pp. 190-1). Cf. de acelaşi, *Relaţiunile noastre cu Turcia de la 1874 la 1902* (Bucureşti, 1902).

[3] De la 1860 numărul boilor scăzuse cu un procent de 6.8 (L. C - lescu, *o. c.*, Bucureşti 1903, pp. XVIII-IX), dar numai pentru Moldova suma crescuse. Cf. N. Filip, *Les animaux domestiques de la Roumanie* (Bucureşti, 1900) şi G. Maior, *Manual de agricultura raţi nală* II Bucureşti-Braşov, 1898), p. 583 şi urm.

www.dacoromanica.ro

odinioară formau cea mai mare parte din mănoasa țară. Țăranul era legat de agricultură prin interesele sale vitale ca proprietar de pământ sau ca muncitor cu ziua la marele proprietar și ținea numai atâtea vite câte-i erau absolut necesare la munca lui de câmp. Afară de aceasta la *împroprietărire* s'a fost uitat să se dea țaranului pe lângă ogor și imaș, și arendarea lui, taxa ce se lua pentru utilisare, costa mult. Pe de altă parte exportul în străinătate era în diferite feluri restrâns și promitea puțin câștig, de când Statele vecine, Serbia și Bulgaria, cu crescătoriile lor mai bune de vite, deveniseră concurente și de când agrara Ungarie cu tertipuri de poliție veterinară împiedeca exportul[1]. Rusia, vecina de Răsărit, avea destule vite, așa că nu-i trebuia să importe decât foarte puține, și mărețul comerț de odinioară al Moldovei cu boi grași s'a fost restrâns la un mic export în spre Basarabia și spre județele rusești învecinate. Spre norocul crescătorilor de vite consumarea cărnii în orașele în continuă creștere se făcea în mare cantitate și chiar și în hrana țăranului juca un rol din ce în ce mai mare, cu toate că acesta voia încă mai bine carnea de porc și de pasăre, pe când carnea de vacă i se părea «spurcată».

Creșterea albinelor era încă în veacul al XVIII-lea un izvor de bogăție. De demult mierea și ceara românească erau cunoscute și mult prețuite la Constantinopol și chiar în Veneția. Fiecare proprietar își avea stupina sa, căreia îi acorda o atenție și o îngrijire deosebită. Necontenita împuținare a relațiilor comerciale cu Răsăritul și dis-

[1] C. Băicoianu, *O pagină din istoria relațiunilor noastre cu Austro-Ungaria* (București, 1902); același, *Problema convențiunilor veterinare și comerțul nostru de vite de la 1860 până în present* (București, 1903). O mare înrâurire asupra micșorării exportului de vite a avut și războiul vamal cu Austria (1886).

www.dacoromanica.ro

pariția întinselor pajiști ruinaseră și această ramură a economiei naționale. Abia în anii din urmă inițiativa învățătorilor și preoților sătești, urmând îndemnurile Ministeriului de Instrucție, adusese iarăși o ridicare a apiculturii. și nu rare ori s'au văzut grădini de albine care erau prevăzute cu cele mai nouă dispositii americane. Ultima statistică număra 300 000 stupi de albine.

Încercarea de a se introduce sericicultura s'a făcut cam pe la 1850 prin simțul practic al Domnului muntean de atunci, Știrbei. Crisa mătăsii pe la 1870 trezise multe speranțe, dar îndată totul se năruì. Ideia de a face din leneșii călugări producători de mătasă, se izbi de incapacitatea și de hotărâta lor îndărătnicie și nu se putu realisa.

Pescuitul în râuri și lacuri îl regulă abia în al nouălea deceniu legea Antipa. Pescăria forma într'adevăr o însemnată ramură de câștig în veacurile anterioare, dar nu dădea material de export. Pescuitul în Dunăre nu hrănia decât numai pe locuitorii câtorva sate de la țerm; el era mai productiv în regiunile în care marele fluviu despărțit în mai multe brațe se pierdea în nesfârșite canaluri și lacuri; așa, de pildă, între Călărași și Piua Petrei, apoi mai jos de Brăila și aproape de Galați, unde lacul Brateș trebuie socotit ca un produs al Dunării. Delta, foarte bogată în pește, și marile întinderi de apă ale Dobrogii erau proprietatea Statului și exploatate chiar de el; acolo, se întrebuințau și Români, dar în cea mai mare parte Lipoveni și alți Ruși, cari trăiau în unele părți nestrăbătute și acoperite cu stuf din Deltă, aproape într'o formă anarhică. Produsul acestor pescării forma un însemnat articol de export și aducea vistieriei un folos de două milioane de lei anual[1];

[1] Antipa, *Exploatarea în regie a pescariilor Statului* (București,

www.dacoromanica.ro

cel mai însemnat debuşeu era Austro-Ungaria. Dar o industrie în legătură cu întinsa activitate a pescarilor români nu se desvoltase încă şi, dacă nu şi icrele negre, totuşi măcar peştele sărat, indispensabil din causa lungilor posturi ale Bisericii ortodoxe, era adus încă din Rusia.

Curtea ţăranului mişuna totdeauna de păsări. Pentru nevoile casei el vindea în piaţa oraşului vecin găini şi ouă, pe care i le lua mai mult cârciumarul, în Moldova însă micul negustor evreu, pe preţ de nimic, adesea şi în schimbul câtorva duşte de rachiu. În vremea din urmă şi ele formau un articol de export, dar plănuitul export de carne nu s'a putut îndeplini din causa interesaţilor din Ungaria, cari izbutiseră să capete din partea Guvernului oprirea transitului, întemeiată pe consideraţii de poliţie sanitară.

De când tratatul din Adrianopole confirmase Românilor, atunci încă supt suzeranitatea turcească, liberul export al produselor lor, ei erau de predilecţie agricultori. Chiar în anul 1862, din cele 12.150.000 de hectare de pământ şes de pe atunci, 2.583.473 hectare erau consacrate agriculturii, iar în anul 1903 acest număr se ridicase la 5.195.494 hectare[1]. Pe la 1870 se admitea că jumătate din tot şesul ar fi propriu agriculturii[2]. Tot pe atunci valoarea exportului de grâne ajungea cam la 120 de milioane lei şi formă 77% din tot exportul, pe când valoarea vitelor exportate era preţuită numai la 15 milioane şi formă cel mult 9% din

---

1905) şi mai ales de acelaşi, *Studii asupra pescăriilor din România* Bucureşti, 1895).

[1] Cf. Frunzescu, *Dictionaru topograficu si statisticu* (Bucureşti, 1872), p. II; Băicoianu, *Istoria politicei noastre vamale şi comerciale* I[1] (Bucureşti, 1904), pp. 40, 436; Freiherr von Brackel, *Rumäniens Staatskredit in deutscher Beleuchtung* (o excelentă cărticică, cu cele mai sigu e date statistice), München, 1902, p. 61.

[2] Frunzescu, *o. c.*, p. XX.

www.dacoromanica.ro

totalul exportului. Se mai adăuga şi lâna, cu ceva mai mult de 6 milioane[1]. Pentru perioada de la 1879 la 1886 raportul între grâne şi vite, în măsura în care participau la exportul general, era de 76% faţă de 6%[2], pentru perioada de la 1886 la 1901, însă, 83% faţă de 4%[3].

Agricultura era exercitată în România de marea proprietate. Câteva familii vechi, harnice, econoame aveau în stăpânirea lor numeroase moşii imense. Aşa fostul prim-ministru G. Gr. Cantacuzino poseda — şi cea mai mare parte i-a fost venit prin moştenire — nu mai puţin de treizeci şi două moşii şi doisprezece munţi, cari după calculul obişnuit îi asigurau un venit anual de trei milioane şi făceau dintr'însul cel mai bogat om din România Şi unii proprietari moldoveni dispuneau de moşii adevărat principiare şi, cu toate că trecuse vremea în care Buzeştii aveau trei sute, unii ţineau totuşi câte trei sau patru moşii foarte întinse în mânile lor. Pe la 1860 — afară de foarte puţinii ţărani proprietari — tot pământul României era împărţit numai între 7.100 de moşieri, socotind fiecare moşie aparte; afară de aceasta, Statului îi aparţineau 1.493 de moşii, care fuseseră înainte proprietăţi ale mănăstirilor din ţară şi ale celor închinate[4].

Cu privire la cultivarea pământului vechile obiceiuri strămoşeşti erau deosebite în Moldova şi Muntenia. Boierul muntean, care îşi câştigase cele de mai multe ori moşia, odată, cu locuitorii ei cu tot, lăsa pe aceştia din urmă să lucreze şi mai departe pământul în anumite condiţiuni. Numai o

---

[1] Băicoianu, *o. c.*, pp. 65-7.
[2] *Ibid.*, p. 192. Valoarea exportului de vite după 1880 (până la 1885) scade, şi anume de la 22 milioane la 9 milioane.
Frunzescu, *o. c.*, p. XX.
[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

parte şi-o păstra pentru el personal şi-şi ridica pe dânsa locuinţa, *curtea* sa, şi numai câmpul din preajma ei îl lucra cu slugile şi argaţii săi. Restul îl lăsă pe sama diferitelor familii de săteni; ei trebuiau să aducă o parte din produs proprietarului, care-şi ridica toamna «dijma». După deplina desrobire a ţăranului, care căpătă din proprietatea boierului un mic petec incalculabil de pământ, vechile relaţii cu fostul proprietar de pământ, şi tot odată de suflete, n'au fost cu totul înlăturate. Ba din potrivă, aşa cum se întâmplă de obiceiu când progresul economic nu merge de o potrivă cu cel politic, se născuse un curios amestec de legal şi nelegal, de nou şi vechiu, de libertate şi robie. În urma creşterii firesti a populaţiei, ţăranul, care pe lângă aceasta nu dispunea nici de capitalul necesar, şi, nici după înfiinţarea instituţiilor de credit ale Statului (Creditul Agricol, Banca Agricolă), nu găsia credit, şi care nu căpătase loc de păşune şi pădure, nu se putuse menţinea ca factor economic independent al întregului popor. Ideia de obşti săteşti cu privire la cultivarea în devălmăşie a pământului, la arendarea moşiilor străine şi la acordarea de credit micilor ţărani săraci s'a fost născut abia în ultimul timp. Boierul, care acum cu adevărat era vecinul mai bogat, mai puternic, rămase după ca şi mai nainte, singurul care putea da ţăranului pânea zilnică. Din pricina acestei stări de lucruri se născuse la ţară un proletariat, adecă un fel de jumătate de proletariat, iar noua agricultură făcută pe supafeţe întinse găsia muncitori ieftini în număr suficient.

Marele proprietar muntean în foarte multe casuri îşi avea moşia prin moştenire şi nu se gândia să o înstrăineze ca să se consacre indus-

www.dacoromanica.ro

triei sau să meargă pentru mai multă vreme în străinătate. Unii locuiau vara la moşie şi supraveghiau singuri lucrarea ei. Cu mijloace moderne lucrau însă foarte puţini, şi aceştia erau mai ales de aceia pe cari lipsa de muncitori pe un pământ nou căştigat pentru cultură în stepă — —mai ales în judeţele Ialomiţa şi Brăila — sau în curăturile de pe foastele păduri întinse de odinioară de la Dunăre — în judeţele Teleorman, Romanaţi, Dolj — îi silia la întrebuinţarea maşinilor. Alţii însă chemau mai bucuros în ajutor ţărani din depărtare şi mai ales străinii erau preferaţi, Bulgari şi Sârbi, cari costau mai puţin şi erau mai suferitori, cu toate că nu munciau de loc bine şi mai harnic. Dar braţe care trebuiau plătite nu le chema marele proprietar muntean sau acel care în cele mai multe casuri îl represinta, adecă arendaşul, decât numai atunci când nu putea altfel. Unde avea la îndemână un ţăran nevoiaş, trăind fără de capital — dacă avea sau nu un petec de pământ, — starea lui nu se schimba mult—, acolo şi acesta era atras la muncă. El căpăta atunci trei până la patru pogoane, pe care le lucra şi al căror produs îl împărţia cu proprietarul; în acest cas cel din urmă îşi reserva de obiceiu dreptul să hotărască el timpul împărţirii şi să-şi aleagă partea care i se cuvine. Afară de aceasta ţăranul trebuia să are un pogon de pământ pentru stăpânul său economic şi pe de-asupra să-i mai facă servicii două sau trei zile pe an cu carul sau cu plugul, chiar cu mânile, la strângerea sămănăturilor sau la căratul lor. Adesea trebuia să mai contribuie şi la plata jitarului pus de proprietar. Multe urmări rele ieşiau din acest sistem, cum e uşor de înţeles. Cu toate greutăţile ce avea de îndurat, ţăranul nu scotea din toată munca anului decât

www.dacoromanica.ro

foarte puțin câștig, ceva mai mult de 100 de lei; ziua de muncă i se plătia adesea cam numai cu 50 de bani. Ușor ajungea la datorii pe care până la sfârșitul vieții nu le putea plăti, și astfel toată viața lui era legat de acela care-i da de muncă sau de cârciumarul, de negustorul sau cămătarul satului [1]. Dările pe care trebuia să le plătească în bani le putea încropi numai cu mare greutate. Vechea lui viață patriarhală lua cu mult mai încet decât o doriau adevărații patrioți români o înfățișare modernă, și în astfel de condiții agricultura devenia cea mai josnică spoliare ce ni-o putem închipui, de oare ce în fiecare an se ara cu plugul tot ogorul de muncă fără să se gândească cineva la o compensare a celui păgubit.

Cele mai triste urmări le aducea obiceiul de a arendà totdeauna moșiile aceluia care da mai mult. Mulți proprietari mari trăiau bucuros la București sau la Paris, alții făceau politică și alții se dedau la plăceri ușoare. Statul, care confiscase bogatele moșii ale mănăstirilor, le da în arendă, și cele mai de multe ori chiar în aceleași condiții ca orice particular. Eforiile spitalelor și instituțiilor de binefacere, care posedau o parte considerabilă a solului național pe basa vechilor sau noilor danii, făceau la fel. Pe când absolvenții școlii de agricultură din București trebuiau să se mulțămească cu tot felul de slujbe ca funcționari administrativi, un fost cârciumar sau cămătar se înălța ca stăpân economic exclusiv al unuia sau mai multor sate; cele mai de multe ori era un Grec sau un Bulgar, în Moldova însă, cum vom vedea îndată, aproape totdeauna un Evreu. Munca la câmp n'o pricepea, binele țării îi era indiferent, iar țăranii n'aveau în ochii lui mult mai multă trecere decât

[1] V. Agric la (D. Protopopescu), *Camăta la sate* (București, 1904)

www.dacoromanica.ro

vitele. Față de ogor și de cel care l-a fost muncit de mii de ani, el n'avea nicio milă și contribuia cât putea la stoarcerea amândurora. Adesea un astfel de aventurier economic, un ordinar incult, înzestrat numai cu o șiretenie naivă, dar cu punga goală, venia în țară, arendà cu bani de împrumut moșia pe cinci, zece sau cinsprezece ani, împrumuta pe de-asupra și de la instituțiile de credit ale Statului, care erau cu mult mai lesne accesibile arendașului străin decât sărmanului plugar român, lăsa să decadă toate mijloacele de exploatare ale agriculturii, aducea pe țărani în sapă de lemn, nimicia puterea de productivitate și pleca apoi peste granița cu unul sau mai multe milioane.

În Moldova-de-Sus, în unele casuri, marii proprietari făceau singuri agricultură, și în această privință învățaseră foarte mult de la Poloni și Bucovineni, vecinii lor. Dar ei au și fost trăit de demult în alte raporturi cu țăranii decât tovarășii lor de clasă din Muntenia. Mai de mult, adecă înainte de 1862, ei tratau une ori părinteşte pe țărani și se îngrijiau de ei, fără să încheie cu dânsul contracte de muncă, cum se obișnuia în România sudică. Cu toate că țăranul ajunsese și el proprietar, tot nu trăsese mai multe foloase decât cel din Muntenia. Și el trebuia să trăiască tot din muncă pe moșia boierească, pe când bucata lui de pământ era de obiceiu foarte neglijată și muncită numai primitiv de tot. De la «vecin», adecă de la boier, numai rareori primia ca plată o bucată de pământ mai mult sau mai puțin productiv; pentru munca sa el era de regulă mai mult plătit în bani. Dar banii nu-i primia zilnic sau săptămânal, ci odată la sfârșitul anului agricol. Socoteala acestei plăți era adesea strâmbă, dar o judecată pentru îndreptare era foarte costisitoare și încurcată, și

www.dacoromanica.ro

constituia de fapt una din cele mai mari raritaţi. Şi aici juca un mare rol faptul că la aservirea ţăranului el fusese dator celui ce-i da de muncă sau Evreului, care de obiceiu îi cumpăra d'inainte mica recolta, iar suma o trecea în contul vechii datorii.

Pentru ţăranul moldovean aceste împrejurări erau cu atât mai nefavorabile, cu cât plata în bani se cheltuia foarte des numai pe băuturile nesănătoase ale cârciumarului satului.

Agricultura se făcea cu mai mari cheltuieli şi cu aplicarea tuturor mijioacelor ajutătoare moderne pe acele moşii pe care le cultiva însuşi proprietarul. Maşini de tot felul şi cele mai bune pluguri se întrebuinţau peste tot. Păcatul era numai că nu se cruţau de loc puterile pământului hrănitor, şi exploatarea mai mult sau mai puţin rafinată trezia griji într'un viitor nu prea îndepărtat. Câmpiile erau lăsate numai în parte să se odihnească; gunoirea sau îngrăşarea chimică a pământului erau excepţii rari de tot, şi erau privite cu neîncredere ca o activitate neserioasă. În Muntenia, ca şi în Moldova, productivitatea solului scăzuse acum simţitor şi se socotiau numai 15 hectolitri de grâu produs la pogon, pe când nu cu prea multă vreme în urmă se lua îndoit.

Mai rău era încă atunci când proprietarul îşi arendă moşia unui Evreu. Arendaşii evrei n'aveau mai bune cunoştinţi agronomice decât tovarăşii lor de naţionalitate grecească sau bulgărească din Muntenia şi se conduceau, de altfel, de aceleaşi sentimente ca aceia, ba încă în şi mai mare grad. Toată lumea era condusă şi supraveghiată de Evrei. Grija de muncitori, care se găsia ici şi colo la câte un boier român, o căutai absolut în zădar în acest cas. Evreul privia, din potrivă, pe ţăranul român cam tot aşa cum odinioară fer-

www.dacoromanica.ro

mierul olandes pe Buşmanul din Colonia Capului, şi pe lângă aceasta trebuie să ne gândim că un Mochi Fischer, un om absolut incult şi fără însuşiri, din pricina negligenţii şi a inaptitudinii economice a marilor proprietari români, cari purtau numai frumoasele lor nume vechi, îşi putuse câştiga în arendă un regat de peste o sută de moşii întinse, rodnice. Dacă atât de pe nedrept ponegritul în străinătate articol 7 din Constituţie n'ar fi existat, care măcar prin constrângerea legii ne feria de catastrofa marii proprietaţi naţionale, atunci numitul Fischer, care nici chiar la vârsta lui nu vorbia cum se cade românește şi nu participa câtuşi de puţin la viaţa socială a Românilor, un om care nici măcar în marea crisă din 1904, când seceta continuă provocase în sate o adevarată foamete, nu aruncase câteva mii de lei din imensa sa bogăţie ţăranilor în suferinţă, ameninţaţi cu moartea, ar fi fost cel d'intâiu printre proprietarii acestui pământ românesc udat cu sânge şi sfinţit printr'o muncă de veacuri!

Din al noulea deceniu al veacului trecut Camerele luaserâ un şir întreg de hotărâri bune în folosul ţăranilor, iar în cancelariile ministeriale se făcuserâ regulamente corespunzătoare de aplicare. Unele din ele aduseserâ chiar roade. Şcoala rurală era cu mult mai bună decît cea din epoca anterioară. Cu toate că Băncile populare s'au fost creat pe o basă care nu poate fi socotită ca fiind cea mai bună, ajutaserâ şi ele mult până atunci. Partidul liberal întemeiase chiar Casa Rurală, care să împrumute pe ţărani. Centralisarea Băncilor populare supt supravegherea Statului devenise o realitate. În împrejurările grele guvernul împrumutase ţăranului mijloacele necesare de existenţă; pe vremea ultimei nenorociri naţionale, recolta

www.dacoromanica.ro

proastă din 1904, se jerfiseră pentru aceasta 20 de milioane şi, cu toată garanţia Băncilor populare, cu greu se spera că s'ar putea întoarce o bună parte din această sumă. Dar acestea tot nu erau de ajuns pentru a înlătura starea rea în care se afla o mare parte a ţărănimii. Numai o reformă completă, basată pe instrucţie, ar fi putut înrâuri în mod salutar, şi anume una care să lămurească pe ţărani asupra drepturilor şi intereselor reale şi să facă pe proprietari să-şi dea sama într'un mai mare grad de datoriile lor economice, umanitare şi naţionale.

Agricultura da în primul rând grâu pentru nevoia internă şi mai ales pentru export în acele ţări apusene care trebuiau să hrănească pe un pământ puţin productiv o numeroasă populaţie: Anglia, Belgia, Olanda şi Germania stau în primul rând. Calitatea era în sine excelentă, dar mijlocitorii exportului, Evreii şi Grecii, o stricau prin obişuuitul amestec al rodului ţăranilor cu cel boieresc şi prin întrebuinţarea a tot felul de alte mijloace îndoielnice, care aduceau pagube considerabile renumelui bine meritat al grâului românesc. Exportul se făcea pe diferite căi. O parte se transporta cu drumul de fier spre Austro-Ungaria, unde înainte de războiul vamal din 1886 se cumpărau cereale româneşti în cantitate mare, pentru ca să dea de lucru morilor ungureşti; o altă parte se încărca pe şlepurile dunărene ale Societăţilor austriace, ungureşti, româneşti şi ruseşti la Galaţi, Brăila, Giurgiu şi alte porturi ale fluviului. Multe cereale se aduceau direct la ţărmul Mării Negre, fie la Constanţa, pe măreţul pod atunci aproape sfârşit al Dobrogii, unde duce linia ferată care trece la Cernavoda Dunărea, sau la Sulina; în acest din urmă cas, Dunărea-de-jos servia la transport

www.dacoromanica.ro

împreună cu portul Sulinei, construit artificial de comisia europeană. De câţiva ani exista o legătură navală directă cu Rotterdam, care servia exportului de cereale româneşti şi ale cărui vapoare erau proprietatea Statului român.

Porumbul ajunsese în România abia în veacul al XVIII-lea hrana zilnică prinicpală a locuitorilor de la ţară. Lanuri întregi erau acoperite de înalta, puternica plantă americană, iar recolta porumbului era foarte mare în anii buni. După ce grâul de toamnă şi de primăvară era secerat în lunile Iunie şi Iulie şi turmele inundau galbenele mirişti, se trecea în Septembre şi Octombre la ultima muncă a câmpului, culesul porumbului. Acesta era mana săracului şi lipsa lui însemna foamete, pentru că ţăranul nu era încă deprins cu pânea de grâu. Consumaţia porumbului era foarte mare în ţară; boabele bune şi cele rele se amestecau şi din hrănirea cu porumb umed, cules târziu şi păstrat prost în săracăcioasele colibe, provenia cruda boală a pelagrei, care paralisa cu încetul puternicele organisme resistente şi le făcea să slăbească, până când suferindul într'un atac de desperare ajungea să-şi pună capăt zilelor [1]. Porumbul era însă şi un însemnat articol de export pentru comerţul român, şi Anglia sta în prima linie printre cumpărători.

Săcara, ovăsul şi orzul se duceau de asemeni în străinătate, erau cerute mai ales în Anglia şi formau 10 până la 13 % din tot exportul de cereale, pe când grâul venia cam cu 40-45 %, iar porumbul cam cu 20 %.

De un timp relativ scurt începuse a se cultiva şi rapiţa, pentru uleiul ce conţine. Ea se sămăna toamna, odată cu grâul de toamnă, de obi-

[1] Felix, „Pelagra" în „Enciclopedia Română" (cu o bibliografie complectă).

www.dacoromanica.ro

ceiu pe lanuri foarte întinse. Cultura rapiței e o cultură nesigură, întru cât planta aceasta nu rabdă frigul iernelor fără zăpadă; dar, când are timp potrivit, crește minunat și răsplătește din bielșug pe agricultorul întreprinzător. Dacă sămânța se strică iarna, atunci primăvara se pot sămăna pe același loc alte păioase. In perioada de a 1886 până la 1906 rapița n'a produs mai puțin de 5% din tot exportul românesc.

Odinioară țăranii și țărancele purtau haine numai făcute de ei, iarna, după sfârșitul câmpului, din in și cânepă, și de aceia cultura plantelor textile era foarte întinsă. De la tratatul încheiat în 1875 cu Austria, care favorisă foarte mult importul stofelor de îmbrăcăminte, cultura acestor plante dăduse mult îndărăt[1], spre marea pagubă a economiei casnice a țăranului și în detrimentul artei naționale, care producea lucruri minunate[2]. Numai în ținuturile muntoase se mai menținuse modestul ei rol. Marii proprietari lăsaseră aproape cu totul în părăsire acest izvor de câștig, de oare ce ei se dedicaseră cu predilecție culturii obișnuite a cerealelor.

Ograda adesea foarte spațioasă a țăranului—în Belgia numai această ogradă ar fi fost privită ca o proprietate frumușică — era murdară și plină de praf și sta mult goală. Cultura zarzavatului se găsia numai ici, colo, ca de exemplu în apropiere de Târgoviște și chiar, întru cât vine vorba de pământul cultivat de Români, de regulă numai acolo unde se simția influența încurajatoare a Statului și a școlii publice. Nici marii proprietari nu dasera atenție acestei ramuri de alimentație.

[1] Totuși se observa exportul sămânței de in pentru fabricarea uleiului.

[2] V. mai ales Dimitrie Comșa, *Din ornamentica română, Album artistic*, Sibiiu, 1904: tabele artistice ale cusăturilor și țesăturilor naționale.

www.dacoromanica.ro

Aproape peste tot pe marginea râuleţelor se găsia câte o mică colonie de Bulgari, cari îşi udau grădinile de zarzavat cu primitivele roţi de apă. Ei veniau foarte săraci în ţară, îşi rupeau bucăţica de la gură, rătăciau cu micele lor căruţe trase de un cal; peste tot ei vindeau în târgurile româneşti, ba chiar şi în sate, zarzavaturile necesare. Marele proprietar cultiva cam de vre-o douăzeci de ani sfecla pentru nou-întemeiatele fabrici de zahăr: nenorocita primă de fabricare a zahărului, o răsplată a Statului pentru fabricanţii se zahăr şi care se socotia pe kilo, înmulţise simţitor numărul şi întinderea lor — cele mai însemnate fabrici erau cele de la Ripiceni, Sascut, Chitila şi Roman — şi nu rare ori străluciau încă din primăvară plantele verzi-albăstrui cu puternicele lor foi groase.

Agricultura se făcea în regiunea mijlocie a Munteniei şi a Banatului, dar şi în marea stepă care începea cu Bărăganul — un imens lan de grâu, fără arbori şi fântâni, vara, o albă Sahară acoperită cu zăpadă, iarna —, care cuprindea judeţele Brăila, Râmnicul-Sărat, precum şi o parte din Covurluiu, şi se întindea până la stepa basarabeană, tot atât de goală de arbori. Afară de aceasta mai serviau la agricultură şi văile ocrotite, povârnişurile dealurilor şi mărgenile de pădure din Moldova, Bucovina, Ardeal şi Maramureş. În această regiune se găseşte peste tot ca bază lœsul şi pe de-asupra se întinde pământul de cultură negru sau brun, care e format din multe straturi de iarbă înaltă putrezite acolo şi care şi de acum înainte va mai continua multă vreme să existe. Şi tot odată găsiai peste tot pe ţeranul român ca adevărat fiu al acestui pământ, care pe el numai îl hrănia, pe alţii însă îi îmbogăţia, şi în România liberă-i

www.dacoromanica.ro

făcuse stăpânii ei într'un mai mare grad decât în celelalte ţinuturi româneşti. Pe când ţăranul în România era în cea mai mare parte numai muncitorul cu ziua al boierului şi arendaşului grec, bulgar sau evreu, ţeranul român de supt stăpânirea politică străină îşi susţinuse mult mai bine drepturile sale asupra pământului, al cărui proprietar rămăsese[1].

Nici afară din România marii proprietari români nu erau o raritate. Şeful partidului naţional din Ardeal, Gheorghe Pop de Băseşti, era unul din cei mai mari proprietari ai Ţinutului şi avea peste 1.000 de jugăre de pământ arabil. Moşia arhiepiscopatului din Blaj avea peste 11.000 de jugăre, fondurile foştilor grăniceri ardeleni, care se întrebuinţaseră pentru scopuri de cultură românească, 12.600 jugăre[2]. Dar acestea au fost numai excepţii isolate; Românii în Ardeal erau din potrivă în marea lor majoritate mici proprietari. Tot aşa era şi în Banat şi dincolo de apa Murăşului şi în tot ţinutul de supt suveranitatea ungurească.

Astfel stătea iarăşi lucrul în Bucovina şi Basarabia, căci în aceste provincii domnise până în veacul al XVIII-lea sau al XIX-lea aceiaşi viaţă ca în Moldova de astăzi. În Bucovina micii boieri români, mazilii, precum şi marii proprietari moldoveni, cari avuseră şi moşii bucovinene, pierduseră mult, întru cât au trebuit să cedeze cea mai mare parte din vechea proprietate boierească Armenilor, Polonilor şi Evreilor. De un timp însă acest proces părea că s'a sfârşit. Pe la 1890 nu mai erau în mânile Românilor decât încă cinzeci

[1] Pentru starea din România îndată după Unirea Principatelor să se consulte desăvârşitele lucrări ale lui I. Ionescu asupra Agriculturii române în judeţele Dorohoiu, Mehedinţi şi Putna: *Agricultura română*, 3 vol.; Bucureşti, 1866—1869. Cf. de acelaşi: *Arenda moşiilor* (Bucureşti 1864).

[2] Maior, *Manual de agricultură*, IV, pp. 28-9.

www.dacoromanica.ro

zeci şi două de moşii mari, pe când şaizeci şi cinci aparţineau Armenilor sau Polonilor şi treizeci şi două se aflau în stăpânirea Evreilor[1]; fondul religionar de 2.253.000 de hectare, confiscat de Stat, nu mai putea fi luat în consideraţie. În ţara lăsată pe mâna Evreilor, mica proprietate a ţeranilor era mai puţin asigurată decât în Ungaria, dar folositoarele bănci populare şi realisarea reformelor plănuite puteau ajuta mult.

Boierii basarabeni păstraseră ceva mai multe proprietăţi, dar în multe casuri li făcea concurenţă Grecul şi Armeanul, mai puţin Evreul, măcar nu direct. Grecul juca aici, ca arendaş şi cămătar, acelaş rol ca Evreul în Moldova. Numai un şfert din pământ se afla în mânile ţeranilor, şi aceasta era urmarea desrobirii ruseşti a ţeranilor din 1869. Unele proprietăţi ţeraneşti s'au fost format prin cumpărare, îndată după 1812, când boierii moldoveni fură constrânşi să-şi înstrăineze răpede moşiile. Alţi ţerani fuseseră totdeauna liberi şi-şi păstraseră proprietatea lor de mazili în Nordul ţării şi la Nistru. Mulţi din aceştia din urmă, cari-şi pricepuseră mai bine decât mazilii şi moşnenii din România interesul lor, stăpâniau încă în devălmăşie moşiile moştenite. Basarabia sudică, în majoritatea ei neromânească, nu ne interesează aici.

Peste tot agricultura oferia Românilor aceleaşi producte: anume porumb pentru nevoile casei, grâu pentru boier sau de vânzare pe propria socoteală. Numai în puţine regiuni din Ardeal şi din Banat, unde Românii au fost adoptat obiceiurile Saşilor şi Sârbilor şi odată cu acestea şi felul lor de hrană, şi, ici şi colo, şi în Bucovina, supt înfluenţa noilor colonişti, pânea luase locul mămă-

[1] G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, pp. 62-3.

www.dacoromanica.ro

ligii, pe care părinții și strămoșii lor încă de pe la 1700 o preferau.

O a doua zonă de viață economică o formează partea deluroasă, care de altfel geograficește n'are peste tot același caracter. În Muntenia înălțimile se ridică blând și pe încetul în mijlocul întregului șes întins, și aproape într'o linie dreaptă, care străbate țara de a curmezișul și care e însemnată printr'un șir de însemnate târguri vechi de la Buzău până la Târgu-Jiiului. În Banatul apusean această zonă lipsește aproape cu totul și tot așa lipsite de dealuri sânt regiunile nordice până în Maramureș. Maramurășul și Bucovina formează podișuri înalte, dintre care cel din urmă e acoperit cu păduri bătrâne. În Ardeal, în Moldova românească și în Basarabia apele se aruncă spre Sud și Sud-Est în văi largi, care sânt mărginite de lanțuri de dealuri cu pereți ciudat de sfășiați și cu văi adânc tăiate[1].

Această conformație geografică condiționează în parte un altfel de ocupație a locuitorilor.

Agricultura se făcea în Moldova peste tot până sus la munte, și din punct de vedere economic ținutul ei muntos e foarte restrâns; el cuprinde numai Vrancea, precum și Soveja, jumătatea apuseană a județelor Bacău, Neamț și Suceava. Se mai adăuga apoi Ardealul răsăritean, cercul Bistriței, Scaunele secuiesc Ciuc și Gurghiu, precum și Bucovina apuseană și cea mai mare parte a Maramurășului.

Agriculturii nu-i mergea prea bine în această regiune. În Muntenia domina sistemul *moinelor;* așa se numesc câmpiile pe care se face agricul-

[1] V. în genere pentru starea de atunci din țerile românești operele mele *Drumuri și orașe din România; Sate și mănăstiri din România; Neamul Românesc în Bucovina, în Basarabia în Ardeal și Țara-Ungurească* (București, 1904 și urm.) Din primele două librăria Suru a dat ediții nouă.

www.dacoromanica.ro

tură după ce au slujit trei ani de-a rândul ca păşune. Lanuri înguste de porumb se găsiau în astfel de condiţii chiar la o înălţime considerabilă. Voinicii şi frumoşii locuitori ai acestei regiuni îşi căutau adesea câştigul în partea de jos a ţerii, unde erau căutaţi pentru agricultură ca muncitori cu ziua. Bucovinenii, Cordunenii, cum erau numiţi după primul cordon sanitar care trebuia să ascundă anexiunea acestei ţeri, lucrau pe moşiile marilor proprietari din Dorohoiu şi Botoşani. *Ungurii* din Moldova îşi găsiau ocupaţia vara dincolo de Siretiu. În Muntenia de asemeni se puteau vedea oameni de pe valea Prahovei, Prahovenii, secerând grâul pe Bărăgan.

Locuitorul muntean din ţinutul dealurilor avea însă de obiceiu, şi atunci, câteva sute de pruni. El însă nu vindea ca locuitorul părţilor mai ridicate din judeţul Suceava prunele, nucile, merele, perele şi piersicele proaspete sau uscate, cu care acesta din urmă câştiga bune parale, de oare ce fructele lui i le cumpăra iarăşi nelipsitul Evreu şi ajungeau prin Germania — nu: ţeranul muntean de la deal făcea din micile lui prune moi, nu prea gustoase, *ţuica*. În Septembre se fierbea ţuica în toate satele Munteniei nordice de la Râmnicul-Sărat până la Baia-de-Aramă, şi o viaţă foarte veselă domnia printre aceia cari se ocupau de fabricarea ei.

Vechii Domni şi-au fost dat multă osteneală ca să aibă vinuri bune pentru marile lor ospeţe. Boierii li-au fost urmat exemplul, şi înaltul cler şi locuitorii mănăstirilor n'au despreţuit nici ei nobilă băutură. Podgoriile de la Cotnari erau cele d'intâiu din Moldova şi mai târziu ajunseră vestite cele de la Copou, în apropierea laşului, şi cele de la Huşi, pe Prut, unde era reşedinţa episcopală. Podgoriile

www.dacoromanica.ro

mai târziu vestite de la Odobeşti, chiar lângă hotarul care despărţia Principatele, se pomenesc abia în veacul al XVII-lea, când întreaga viaţă a Ţării-de-jos începu să bată mai puternic; cele de la Nicoreşti pe Siretiu sânt tot de-o vrâstă.

În Muntenia aveau cătare încă pe la 1700 mai ales vinurile din Piteşti, unde, apoi, această cultură a decăzut cu totul. După 1800 ajunseră foarte vestite vinurile de Drăgăşani, chiar lângă Olt, pe dealurile judeţului Vâlcea; Muntenia însă îşi avea cele mai bune vinuri în judeţul Prahova, pe «Dealul-Mare». Boierii munteni şi nu mai puţin locuitorii români din Braşov, din Şchei importau mult vin românesc în Ardeal, nnde era foarte căutat, pe când Moldovenii îşi vindeau vinurile negustorilor galiţieni, mai târziu Evreilor din târgurile de graniţă, cari în schimb îi pricopsiau cu rachiul polon.

În epoca mai nouă nu s'a fost ajuns la un export de vin românesc în condiţii moderne. Pe lângă aceasta mai venise şi pustietoarea filoxeră, care fusese adusă odată cu viţa francesă şi care ruinase cu totul vechile vii. Acum Cotnarii erau numai un sat sărac, încunjurat de dealuri goale şi triste. Statul întrodusese pe moşiile sale viţa americană, căreia filoxera nu-i strică, şi mulţi mari proprietari, chiar şi mulţi ţărani, au tost urmat acest exemplu. Se observa o înviare a culturii viţei; regiunea consacrată culturii viţei crescuse din 1860 până pe la 1900 de la 100.000 la 150.000 de hectare, şi acestea din urmă produceau vin în valoare de 28 milioane de lei [1]. Afară de viile Statului, acelea ale d-lui Barbu Ştirbei şi ale lui G. Gr. Cantacuzino în Muntenia, acelea ale lui Greceanu şi ale mai multor podgoreni mai mici în Moldova produceau vinul necesar ţării. Mai târziu se va încerca de sigur şi un export în

[1] Brackel, *o. c.*, p. 64.

www.dacoromanica.ro

mai mare cantitate. Exportul mai mare de pe la optzeci, înainte ca filoxera să fi făcut pustiirile sale, a fost numai un fenomen trecător, de oare ce Franţa, care pe atunci în timpul crisei sale viticole cumpăra vin românesc, nu mai avea nevoie de el[1].

Bogăţia în păduri a pământului românesc era imensă într'o epocă nu prea depărtată de momentul de faţă[2]; «pământul negru» hrănia trunchiuri de sute de ani, cari cădeau jertfă numai adâncei lor bătrâneţi. Această stare de lucruri trecuse de mult. Despăduririle fuseseră urmărite cu mare zel în Ardeal încă de mult, de Saşi şi de nobilii unguri. În Moldova şi în Muntenia, din potrivă, procesul acesta, care crea câmpii pentru agricultură şi islazuri pentru păşunat, mersese la început cu mult mai încet. Încă prin veacul al XVIII-lea erau întinderi mari acoperite de păduri bătrâne, şi aceasta era foarte prielnic haiduciei. Bucovina trecu la Austria cu un procent de 50% păduri şi păru într'adevăr vrednică de numele de „făget" (Buchenwald), chiar dacă cei mai mulţi copaci erau frumoşi brazi supţiri şi adevăraţi stejari stufoşi. Graţie îngrijirii Statului, care administra direct bunurile fondului religionar, această mică ţară mai poseda încă 451.220 hectare de teren păduros. Chiar rarile păduri ale Basarabiei înstrăinate la 1812, care acopăr mai mult partea nordică şi răsăriteană a provinciei, fuseseră cruţate destul de bine, dar în ultimii douăzeci de ani se pustiise şi acolo pădurea în chip barbar[3]. Evreii în special contribuiseră la acest resultat prin setea lor de speculă.

---

[1] Robin, în „Convorbiri literare", anul 1903, p. 733.

[2] *Notice sur les forêts de Roumanie* (pentru exposiţia din Paris), Bucureşti 1900, şi meritoasa *Revista Pădurilor*.

[3] Arbure, *l. c.*, p. 477 şi urm.

www.dacoromanica.ro

În actualul regat al României despădurirea începu prin al şaselea deceniu al veacului trecut. Domnii munteni Bibescu şi Ştirbei s'au gîndit întâiu la o tăiere raţională, şi cel din urmă chemă chiar specialişti francesi, iar aceştia declarară lemnul nostru inferior calitativ celui bosniac. Progresele agriculturii căzură fără milă şi cu risipă jertfiră bătrânii arbori ocrotitori cari asigurau Ţării o climă statornică şi blândă.

În Muntenia şesul rămase despădurit şi aştepta tot felul de plante şi sămănături folositoare, aducătoare de îmbogăţire răpede. În judeţul Ilfov, unde se puteau vedea încă păduri, poate mai multe ca aiurea, întâlniai pe pământul marelui proprietar mai mult copaci răriţi sau cel mult pădure tânără de tot. Ţeranii urmaseră acest exemplu ruinător şi în unele regiuni deluroase nimic nu se mai putea împotrivi puterii torenţilor; lutul era săpat adânc de apă şi supt razele arzătoare ale caldului soare de vară dealul se surpa încet în bucăţi. Râurile secau repede de arşiţa soarelui şi ciobanul rătăceia fără să găsească umbră şi răcoare. În judeţul Vâlcea, în partea de Nord a Argeşului şi chiar în judeţul Prahova pădurile se păstrau mai bine; în Buzău însă dealurile erau mai mult goale şi triste. Tot aşa era şi în unele părţi ale judeţului vecin, Putna, care ţine de Moldova; numai la înălţimi mari se mai găsiau păduri. În genere totuşi marii proprietari din Moldova urmăriau până în ultimii ani cu mai puţina râvnă această ramură de bogăţie naţională.

Mai în urmă însă, din pricina mai puternicii participări a Evreilor şi a altor străini, specula s'a fost desvoltat fără niciun frâu. Lemnul românesc era căutat până în Egipt, ca mai înainte în Turcia. Se exportau, ce-i drept, din Ardeal şi Bucovina

www.dacoromanica.ro

lemne pe căile de apă ale Moldovei; se întrebuința de pildă lesniciosul transport pe plute pe rapedea apă a Bistriței, care ducea de la localitatea de hotar Dorna, din Bucovina, până la Bacău, pentru ca să-și încredințeze acolo încărcătura Siretiului, care o ducea până la vărsarea-i în Dunăre între Brăila și Galați; ieftenul tarif al Căilor Ferate române contribuia încă la aceia că lemnul românesc constituia un însemnat articol de export. Între anii 1871 și 1875 valoarea exportului de lemne se urcă la aproape două milioane de lei; mai târziu ajunse până la șase milioane, căzu apoi când cu războiul vamal cu Austro-Ungaria la jumătate și de atunci s'a urcat din nou pe încetul[1]. O mare parte din lemnul exportat se lucra însă în țările industriale vecine și se întorcea apoi iarăși în România. Cu toate acestea câștigul era de netăgăduit, și această împrejurare adusese în țară câțiva întreprinzători mai mult sau mai puțin serioși; societatea Götz a fost de sigur cea d'întâiu dintre acelea care se ocupară cu lemnul românesc, și în părțile muntoase ale Moldovei întâlniai adesea, ca de pildă la Comănești, apoi la Tarcău și aiurea pe valea Bistriței, marile lor fierăstraie. O întreprindere mai nouă, firma Lessel, și-a fost însușit mulți munți pădurоși din județul Argeș În timpul din urmă o societate engleză încercase a se stabili în pădurile din Putna.

O lege a pădurilor s'a făcut la 1886, pentru ca să pună frâu poftei de despădurire, mai ales din partea țeranilor săraciți și a boierilor moldoveni ruinați. Aduse de sigur mult folos, dar nu peste tot. Replantarea pădurilor, înainte de toate, nu se făcea aproape niciodată se rios. Legea era ocolită

[1] Băicoianu, *l. c.*, I, pp. 193, 337.

www.dacoromanica.ro

şi mulţi aruncau ultima rămăşiţă din moştenirea părintească în mânile Evreului. Statul, din parte-i, cu toate că înfiinţase o şcoală de silvicultură şi cu toate că avea în mână sa un milion şi o sută de mii de hectare din cele două milioane opt sute mii de hectare pădure pe care le mai poseda încă România — ele acoperiau 21% din regiunea muntoasă —, nu da peste tot şi în totdeauna cel mai bun exemplu. Copaci bătrâni putreziau des, iar cei tineri erau tăiaţi prea timpuriu, cu tot controlul ce se exercita pe domeniile Statului. Şi, totuşi, dacă era să se aducă o îmbunătăţire împrejurărilor climaterice înăsprite, trebuia să se facă us şi în acest domeniu de mai multă râvnă patriotică. Şi aici trebuia să înceteze neglijenţa şi risipa trecutului.

Ministeriul Carp izbutise să treacă în anul 1895 o lege a minelor, cu toată împotrivirea energică a partiduiui liberal, care văzuse într'însa o prea mare favorisare a străinilor. Dar legea aduse numai puţine foloase. România avea totuşi încă de atunci un şir de tineri geologi şi mineralogi încercaţi, cari ieşiseră din şcoala profesoiului Mrazec din Bucureşti, şi de zece ani începuseră cu succes zeloase şi serioase studii în domeniul cunoaşterii munţilor, pe cari până atunci îi ştiau mai bine cercetătorii străini decât cei din ţară. Înainte se vorbise cu predilecţie de marea bogăţie de metale şi cărbuni care trebuia să fie în Carpaţii româneşti şi care a fost lăsată veacuri neatinsă numai de frica lăcomiei Turcilor. Se gândiau probabil la minele ardelene din epoca veche şi nouă, la minele de cărbuni de la Petroşani, de pe Jiiul-desus şi la minele de aur de la Zlatna, în jurul cărora existau încă în veacul al XVIII lea bogaţi ţărani români, proprietari de mine şi muncitori. Se mai gândiau la minele din Maramureş,

www.dacoromanica.ro

ai căror proprietari şi arendaşi erau une ori şi Români. Saşii căutători de aur din veacul al XII-lea şi al XIII-lea şi mult mai vechii conquistadori romani, cari jinduiau aurul dacic, pe care-l socotiau de atunci inepuisabil, se treziseră din nou în amintire. Se ştia că multe râuri româneşti, adecă muntene, poartă în nisipul lor de aur, cu a cărui culegere se ocupau încă din primele timpuri ale aşezării lor pe pământul românesc ţiganii *aurari*, un neam de oameni născocitori şi veseli. Dar până atunci se găsiseră de fapt sau se dovediseră metale numai într'o atât de mică măsură, încât o exploatare sistematică n'ar fi fost de loc răsplătită. Cercetările geologice în această direcţie mai mult nimiciseră toate speranţele puse.

Cărbunii se găsiseră până atunci numai într'o mică măsură şi minele de lignit, cum se găsiau la Mărgineanca, Brânduşi, Zănoaga, Piscu (jud. Dâmboviţa), Bahna (jud. Mehedinţi) şi Dealul-Lung, Asău, Plopul, Comăneşti (jud. Bacău) nu fuseseră în stare să micşoreze însemnatul import necesar de cărbuni[1]. Mai curând contribuise la aceasta utilisarea residuurilor petrolului ca material combustibil.

Vechile cariere de piatră, ca acea, vestită, de la Deleni, erau acum părăsite. Cele mai nouă însă, ca de pildă cea din judeţul Argeş, produceau numai o parte din ceia ce se întrebuinţa la construcţii.

Pământul românesc părea că ascunde de fapt în adâncul său numai sare şi petroleu.

Cel puţin din vremea Romanilor şi până în zilele noastre s'a scos din adâncul lui mari cantităţi de sare[2]. Mai înainte sarea românească se exporta în bulgări mari numai în Turcia; atunci exportul în Bul-

[1] *Moniteur des intérêts pétrolifères*, I, pp. 915-917.
[2] V. *Salinele noastre* de C. G. Broşteanu (Bucureşti 1901).

www.dacoromanica.ro

garia era foarte însemnat, cu toate că Bulgaria răsăriteană căpăta mai ieftin sarea de mare de la Anchial[1]. Serbia, care introdusese un monopol pe sare, cumpăra anual de la Statul român, care avea şi el un monopol pe sare, pentru mai bine de un milion. Încă prin al treilea deceniu al veacului al XX-lea Sârbii cumpărau sarea lor din Muntenia şi o vie concurenţă se născuse răpede între Munteni, cari aveau minele de la Ocnele Mari (Vâlcea) şi Slănic (Prahova), şi între Moldoveni, cari aveau în judeţul Bacău adânci şi miunate mine la Ocna. Exportul Munteniei atingea în 1835 suma de treizeci de milioane de ocale[2], când Domnul Alexandru Ghica încheie primul tratat relativ la aceasta cu Statul sârbesc[3]. Încă supt Ştirbei în Muntenia şi supt contimporanul său Grigore Ghica din Moldova se aduseră îmbunătăţiri în sens modern la scoaterea sării. În ultimii douăzeci de ani Statul, care nu mai arenda dreptul de exploatare, crease cele mai bune şi mai costisitoare instalaţii. Acuma, la lumina electrică lucrau puşcăriaşii precum şi ţărani, cari erau bine plătiţi pentru această muncă grea. Cantitatea de producţie nu scădea, cu toate că de câţiva ani s'a fost părăsit vechea mină de la Telega. Această ramură de export era foarte capabilă de o mai mare întindere.

Puţurile de păcură, care dădeau un petrol impur, de care ţăranul se slujia la unsul căruţelor, sunt pomenite încă din veacul al XVII-lea, şi anume în judeţul moldovenesc Bacău[4]. Pe la 1840 se făcuse o încercare în Muntenia cu extragerea păcurii la Păcureţi (Prahova)[5], dar vechiul fel de

[1] Jireček, *Fürstentum Bulgarien*, p. 218.
[2] O ocă (de origine turcească) = 1.272 klg. sau 1.291.
[3] Hurmuzaki, X, p. 475, No. DLXXXII. Cf. Iorga, *Documentele Ştirbei* (Bucureşti, 1902-1905, 2 vol.).
[4] *Studii şi docnmente*, VII, p. 288.
[5] *Moniteur des intérêts pétrolifères*, I, p. 156.

www.dacoromanica.ro

a extrage dăinui până acum patruzeci de ani. Încă prin anii şasezeci şi şaptezeci, în timpul crisei interne din America, începu, favorisat de scutirea de imposite, exportul petrolului românesc, a cărui valoare se urcă până la 2 300.000 lei anual[1]. Atunci Moineştii din Moldova trecură în al doilea rând, pe când foarte mari deposite de păcură se descoperiră pe valea Prahovei, la Nord de Câmpina, până la poalele munţilor. Exploatarea se făcea la început foarte primitiv, fără capital, nici maşini. După 1895, când intră în vigoare legea minelor, se formară însă societăţi cu capital mai mult străin, olandes şi german, engles şi belgian, care se consacrară extragerii petrolului. Singura societate a fost multă vreme *Steaua Română*, la care se asociară apoi societatea olandesă «Amsterdam», cea engleză de la Berca şi cea belgiană de la Ţintea. Unele puţuri deteră un produs necrezut de mare: mari cătăţimi de petrol izbucniră din pământ şi săriră la mai mulţi metri înălţime, pentru ca să îmbogăţească în câteva săptămâni pe proprietarii lor. Câmpina se prefăcu răpede într'un mic oraş. Cercetările se întinseră apoi curând asupra celor două judeţe vecine: Dâmboviţa (Glodeni) şi Buzău, care contribuiră şi ele mult la producerea petrolului. Izvoarele de la Buştenari rivalisară cu cele vechi din Prahova. Se înte neiè o revistă, «Moniteur des intérêts pétrolifères roumains»[2], care se continuă şi oferia o bogată informaţie în cei patru ani de apariţie a ei. Şi pentru micile capitaluri ale funcţionarilor păru un moment că s'a găsit în acest chip un mod de plasare roditor. Petrolul fu aplicat ca material combustibil la locomotivele Statului şi la

[1] Băicoianu, *l. c.*, p. 67.
[2] Cf. şi A. Richard, *La Roumanie* (Bucureşti 1895).

www.dacoromanica.ro

vapoare; ba se recomanda chiar ţinerea unui congres petrolifer la Bucureşti. S'a discutat ideia unei conducte, care să meargă până la ţărmul Mării Negre, la Constanţa, unde se făcură în port amenajări speciale pentru încărcatul petrolului. Ceva din spiritul american întreprinzător a întrat în viaţa economică a României, odinioară de altfel înceată. Producţia totală se urca până la 300 milioane de klg.; numai pentru export s'a ajuns în anul 1901 la 76 milioane de kgr., dar nu s'a menţinut aici. Cu toate acestea petrolul reprezinta o însemnată parte din venitul naţional. De altfel se simţia încă lipsa de capital; de aceia atragerea capitalului străin cu orice preţ era ideia favorită a unor influenţi politiciani români. Visita agenţilor marelui trust american Rockfeller (Standard Oil Company) fu salutată cu bucurie de conservatori, cari urmau de fapt conducerea lui Take Ionescu. Liberalii împiedecară însă în timpul ultimului lor guvern stabilirea sistemului american de stoarcere. De ambele părţi s'a luptat cu aprindere pentru sau contra lui Rockefeller. Când Take Ionescu ajunse ministru de Finanţe, în această calitate el putea fi de oarecare folos Americanilor, cari făceau mari sforţări[1]. Un adevăr a rămas în orice cas în picioare, că niciun popor nu-şi serveşte propriile sale interese naţionale atunci cînd primeşte cu ospitalitate bogăţia câştigată de alte popoare odată cu represintanţii lor; căci în nefinitiv tot la supremaţia economică a străinului se ajunge, şi, când acest străin nu-i un om fără patrie, ci aparţine unei naţionalităţi pu-

[1] Într'un moment el avu intenţia să arendeze tot terenul petrolifer al Statului unui consorţiu german învingător. După condiţiile aflate încheierea unui astfel de contract ar fi fost o cutezanţă. De aceia se formă îndată un consorţiu român, „România", cu 8-10 milioane capital, ca să împiedece arendarea străinilor, şi izbuti.

www.dacoromanica.ro

ternice, atunci el devine un factor hotărâtor şi politiceşte, pe încetul sau prin mijloace de constrângere financiară, în sfârşit chiar prin revoltă şi războiu. Ceia ce s'a întâmplat în Africa-de-Sud spre paguba veşnică a Burilor crescători de vite şi cultivatori de pământ, oameni cinstiţi, viteji şi luminaţi, din partea concetăţenilor lor, putea sluji drept îngrijitoare pildă şi Românilor cari-şi iubiau sincer patria şi neamul şi cari-şi pricepeau interesele. Numai desăvârşita atitudine naţională a unui popor îndreptăţeşte dăinuirea sa.

Aceste consideraţii, precum şi mersul firesc al expunerii noastre ne duc la începuturile industriei româneşti, a cării desvoltare şi nevoi trebuiesc cercetate.

În vremea veche orice gospodărie ţerănească îşi făcea singură toate cele necesare hranei şi îmbrăcăminţii. Ca obiecte pe care nu şi le puteau fabrică singuri erau considerate de ţerani numai armele şi anume unelte. Saşii, Armenii, Grecii şi Germanii importau pentru boieri şi pentru Curtea domnească numai stofe, blană şi juvaieruri, dar mai nimic altceva, aşa că importul era foarte mic, pe când meşteşugurile serviau numai la îndestularea nevoilor casnice. Câţiva Domni au înfiinţat «fabrici» în veacul al XVII-lea şi al XVII-lea: Matei Basarab puse să se fabrice sticlărie[1], Grigore Alexandru Ghica întemeiè în Moldova o fabrică de postav care se susţinu câţiva ani cu lucrători poloni, dar mai mult germân. Muntenii urmară exemplul său, şi prin al şaptelea deceniu al veacului al XVIII-lea s'a înfiinţat o a doua fabrică de postav la Afumaţi (Ilfov)[2]. Atâtea alte

[1] Iorga, *Braşovul şi Românii*, Cap. I, § sticlă, pp. 107-108.
[2] V. Iorga, *Istoria industriilor*, Bucureştl 1926, *passim*.

www.dacoromanica.ro

așezăminte răsăriră ici și colo (fabrici de lumânări, de testemeluri) în aceiași epocă fanariotă, în care Domnii căutau să imite exemplul monarhiilor apusene, cu «manufacturile» lor indispensabile pentru economia națională. După 1822 și după Regulamentul Organic însă dispăru orice industrie serioasă de pe pământul românesc. Tot ce nu se putea lucra în casă, până la cel mai mic articol, trebuia să se procure prin mijlocirea comerțului german, adecă austriac.

Cu toate acestea importul era încă foarte mic, căci luxul era foarte puțin desvoltat și țăranul, care nu-și găsise încă o ocupație statornică de muncitor cu ziua pentru el și familia lui în marile întreprinderi de agricultură ale boierilor, nu putea intra încă în considerație în calitate de cumpărător pentru produsele străine. Comerțul săsesc încetase de o bucată de vreme, noul comerț european însă abia începea acum să se desvolte[1]. Abia după 1850 viața claselor mai înalte, care, prin exportul de cereale exercitat timp de câțiva ani fără nicio vamă, câștigaseră un foarte frumos venit și trăiau numai în foarte rare casuri în străinătate, începu să fie mai luxoasă, și prin aceasta cerințele crescură. Evreii, cari jucau un rol din ce în ce mai mare în viața economică a Moldovei, aduseră în mari cantități fabricate ieftene, pe care le expuneau în dughenile lor pentru țerani sau chiar îl siliau să cumpere prin comerțul ambulant, căci pe atunci nu exista încă o lege care să reguleze și să înfrâneze acest comerț, cum exista prin 1890, chiar dacă nu era păzită tocmai cum trebuie. Vânzarea mergea astfel bine, iar, dacă nu, atunci «negustorul» nu se dădea îndărăt nici de la faliment.

---

[1] V. Iorga, *Istoria comerțului*, II.

www.dacoromanica.ro

Prin nevoile crescânde ale boierilor şi afacerile Evreilor, valoarea importului crescu pe la 1860, până la suma de peste şaptezeci de milioane lei.

După prefacerea politică din 1866 se începură în România marile lucrări publice, mai ales construcţia căilor ferate, şi pe lângă vechile mărfuri tradiţionale, coloniale, care veniau din Orient, pe lângă mărfurile francese de lux şi cele mai proaste din proastele fabricate austrie e, aduse pentru nenorocitul ţeran, se importară din Apus şi tot felul de maşini şi mărfuri de metal. Desvoltarea căilor ferate necesită în curând şi importul cărbunilor până acum aproape necunoscuţi, şi lignitul austriac de la Steinbruck şi cel unguresc de la Petroşani găsiră un bun debuşeu în România. Cu toate acestea bilanţul, căruia de altfel noi nu-i dăm o specială însemnătate şi în care nu vedem niciun semn al bogăţiei naţionale, arăta în anii 1866 până la 1877 un import de circa o sută de milioane lei faţă de un export în valoare de o sută cinzeci până la două sute milioane. Cea mai mare parte a mărfurilor importate venia din Austro-Ungaria şi Franţa, pe când Turcia procura, ca de obiceiu, toate mărfurile coloniale.

O industrie românească nu exista încă pe vremea aceia, dacă nu vrem să socotim ca atare primitivele rafinării de spirt *(velniţe)*, în care se fabrica rachiul moldovenesc şi care aparţineau mai mult proprietarilor, ori micile mori — de obiceiu mori de apă, mai puţine de vânt şi *niciuna* de aburi — sau poate micile fabrici de sapun şi lumânări ale câtorva Arméni şi Evrei. O fabrică de chibrituri aproape de Iaşi, exploatată cu capital evreiesc, şi o alta la Filaret (suburbia Bucureştilor) erau singurele care existau în ţară înainte de introducerea monopolului în anul 1886,

www.dacoromanica.ro

care duse la întemeierea unei mari fabrici moderne a Statului. Ca stăpân pe monopolul tutunului, Statul avea încă din 1870 în Capitală o fabrică de tutun şi de ţigări. Pentru necesităţile Căilor Ferate se înfiinţară la Paşcani însemnate ateliere ale Companiei drumurilor de fier din Nord, cu lucrători poloni. Industria cărţilor fu organisată în toate ramurile ei prin străduinţa lui I. V. Socec, primul întreprinzător editor de cărţi şi librar din ţară. Aceasta era însă aproape totul până prin anii optzeci.

În 1875 se încheiè însă tratatul comercial cu Austria. S'a arătat mai sus însemnătatea lui politică; economiceşte tratatul era greşit, căci diplomaţii români nu aveau încă practica necesară ca să facă o operă bună şi să o apere. Prin acest tratat exportul de vite fu din ce în ce mai restrâns, şi chiar acel al cerealelor ar fi putut fi mai avantagios. Austria din potrivă putea să importe aproape nestânjenită toate fabricatele, toate, până la cele mai obişnuite obiecte de lemn, ca linguri pentru ţerani, scobitori şi altele de felul acesta — întocmai ca pe bunele şi simplele vremuri săseşti — şi chiar se plătia cu preţuri ridicul de ieftene pentru mărfuri adesea ridicul de proaste. Importul austriac îşi întreì valoarea în perioada de la 1875 până la 1885; de la patruzeci de milioane se urcă la o sută treizeci de milioane. Din Franţa, care-şi aducea în ţară articolele ei de lux şi mărfurile de modă, se aducea, din contra, numai între cinsprezece până la douăzeci şi patru de milioane; importul din Anglia însă se ridică de la douăzeci şi cinci la cinzeci şi şase de milioane, căci Englesul preîntâmpina noile nevoi în fabricatę grosolane de bumbac ale ţeranului. Partea Germaniei, care în importul din 1875 era numai de cinci milioane, se urcă până la treizeci-

www.dacoromanica.ro

patruzeci de milioane; Italia, Belgia şi celelalte State jucară însă numai un rol secundar [1].

Trebuie să se observe că exportul românesc presinta cu totul alte proporţii: Anglia lua cu 38% locul întâiu printre ţările care cumpărau produse româneşti. Austro-Ungaria sta cu 16% pe a doua treaptă; Franţa şi Turcia nu erau nici mai bune cumpărătoare, nici mai rele ca mai înainte, de oare ce ele importau între 19 sau 11 milioane de lei din aceste produse româneşti [2]. Germania, cu tot marele său export în România, nu cumpăra direct cereale româneşti decât de două milioane de lei. Bilanţul era atunci numai în mică măsură activ, fără ca pentru aceasta să fim îndreptăţiţi la conclusii pesimiste cu privire la bogăţia ţării, căci trebuie să ne gândim că ea îşi înoia cu totul capitalul consolidat, care consta în clădiri, străzi, echiparea oştirii, etc. De fapt, mult mai mulţi bani româneşti se duceau în străinătate prin aceia că destui Români preferau şederea peste graniţă, şi toţi aceştia nu contribuiau cu nimic la îmbunătăţirea situaţiei Regatului cu cele necesare unei vieţi moderne. Se şi atrăsese capital străin pentru satisfacerea cerinţilor Statului şi tot aşa în vederea întemeierii de instituţii de credit în folosul proprietarilor de case şi de moşii.

România întrase în viaţa modernă absolut fără capital, căci în epoca turcească nimeni nu putuse economisi. Pentru ţăranii aşa de jafuiţi fusese o curată imposibilitate, iar exploatatorii străini din acea vreme părăsiseră de mult ţara. Boierii însă îşi cumpărau proprietăţi teritoriale. Circulaţia banului era mai ales foarte mică; Statul însă avea nevoie de bani mulţi ca să-şi refacă din teme-

[1] Băicoianu, *l. c.*, I, p. 198.
[2] *Ibid.*, p. 188 şi tabelele.

www.dacoromanica.ro

lie instituţiile, şi de mulţi bani aveau nevoie şi marii proprietari, mai ales în Moldova, dacă voiau să facă agricultură în stil mare. Dar şi viaţa de plăceri de la Paris costa mulţi bani.

Impositul se sprijinia însă pe aceiaşi basă pe care o prevăzuse Regulamentul Organic. Statul cerea în primul rând de la fiecare persoană majoră capitaţia, *contribuţia personală,* iar comunele prestaţia, sau cum se chema acum: «căile de comunicaţie». Acest imposit nu era prea mare, cum era de aşteptat într'o ţară ai cării locuitori erau mai ales ţărani săraci; el se aduna mai mult sau mai puţin regulat, iar statistica birnicilor era foarte imperfectă; dacă s'ar fi acordat perceptorilor o tantiemă, aceasta i-ar fi îndemnat la mai mult zel. Mai ales în oraşe întârzierea plăţii birului era considerabilă, şi de aceia impositul personal abia aducea Statului şase mil oane pe an. Apoi fiecare ţeran trebuia să contribuie la facerea şi întreţinerea şoselelor; ei erau însărcinaţi cu aducerea acestui serviciu Statului în anumite timpuri ale anului câteva zile, de către administraţia municipală a satului. Cine nu vrea să execute lucrul — şi aceas a se întâmpla nu rare ori — acela îşi putea împlini datoria întocmai ca orăşeanul, prin plata unei despăgubiri în bani.

Un al doilea fel de dare era *impositul funciar,* care a fost întrodus între 1859 şi 1860. Hotărât, el împovăra prea greu pe ţerani, pe când marele proprietar — proporţia era de 5% d n valoare pentru proprietar, 6% pentru arendaş, 12% pentru p oprietarul ce trăieşte în străinătate — plătia mult mai puţin şi totuşi ar fi putut mult mai uşor suporta o sarcină mai mare. Consideraţii politice au fost amânat totuşi mult timp o reformă a aprecierii exacte a valorii pământului. O impunere

www.dacoromanica.ro

la o dare mai ridicată a marelui proprietar ar fi avut tot odată şi mântuitoarea înrâurire că s'ar fi mai restrâns sistemul arendărilor şi neglijarea agriculturii. La oraşe impositul funciar plătit de proprietarii de imobile era mai bine regulat şi produsul său total aducea Vistieriei Statului aproximativ şaptesprezece milioane.

Comerţul era supus la patentă; la o mai bună organisare nu se ajunsese încă, şi de aceia produsul era de abia patru milioane. Din potrivă pare anormal că impositul licenţei cârciumarilor aducea el singur un venit de patru milioane şi jumătate. Averea mişcătoare, precum şi venitul ca atare nu erau supuse impositului, şi de aceia ce plătiau avocaţii şi medicii, aşa-numitele *profesii libere,* era neînsemnat; consideraţii politice faţă de clasa conducătoare contribuiseră la aceasta. Din contra, în timpul crisei din anul 1899 se pusese un imposit proporţional, începând cu 5%, pe venitul prea numeroşilor, dar în genere nu destul de bine plătiţilor funcţionari, chiar pe acel al funcţionarilor privaţi, şi prin aceasta ajunsese să se scadă leafa funcţionarilor Statului până la 20 la sută. Impositul pe moştenire, de câtăva vreme ceva mai ridicat, era totuşi prea mic, chiar în casul unei înrudiri îndepărtate. Împotriva nenorocitei şederi în străinătate, care avea ca urmare desastre financiare şi înstrăinare, nu se procedase încă până atunci cu energice măsuri fiscale. Numai pensionarii Statului erau îndatoraţi să trăiască măcar câteva luni pe an în ţară, dar se făceau nu rare ori excepţii.

Industria, ivită abia de curând, contribuise numai de câtăva vreme, şi chiar în măsură insuficientă, prin taxa pusă pe petrol şi alcool, cu un venit de trei până la zece milioane la acope-

www.dacoromanica.ro

rirea nevoilor Statului. Industria se bucura în special de privilegii vamale, scutiri de imposite şi chiar premii de Stat mai mult decât era prielnic finanţelor Statului. Ţăranul, în schimb, în ţinuturile deluroase trebuia să plătească scump pentru prunii sau pentru ţuica sa. Se introdusese şi o taxă pe vin.

Mai înainte veniturile comunale constau în cea mai mare parte din taxele (acsisele) luate de la tot felul de mărfuri puse în vânzare, şi o lege specială încuviinţase comunelor să crească aceste taxe până la un maximum hotărât. De aici se născură veşnice vexaţiuni mai ales pentru ţerani, se întâmplară multe mâncătorii din partea funcţionarilor şi întinse contrabande, cu toate urmările lor periculoase. Apoi taxa se plăti la locul de încărcare şi produsul ei se adăugi „fondului comunal", care până atunci se desvoltase mulţămitor.

Cel mai vechiu monopol al Statului era monopolul sării, care existase în toate timpurile. El aducea peste şapte milioane lei. Monopolul tutunului, cu un venit de treizeci şi şapte milioane, exista de la 1870[1]. Pe la jumătatea deceniului al optulea se introdusese şi un monopol al chibriturilor, care aducea trei milioane. Cel mai nou monopol era acel al hârtiei de ţigară, un expedient al ultimei crise: venitul era de două milioane. Ceva aducea şi monopolul cărţilor de joc şi al prafului de puşcă de pe la 1880, dar ambele la un loc dădeau cel mult un milion. În total prin toate aceste monopoluri se ajungea la o sumă de cinzeci până la şaizeci de milioane, deci cam 25 % din venitul total al Statului. Un

[1] V. lucrarea d-lui Busuiocescu, *Monopolul tutunului în România* (Iena, 1905). Cf. în întregime şi articolele economice din *Enciclopedia Română* din Sibiiu şi C. G. Pictraru, *Studiul impositelor române* (Bucureşti 1900).

www.dacoromanica.ro

monopol pe alcooluri ar fi fost mântuitor pentru sate şi tot odată foarte folositor finanţelor Statului; ideia s'a şi desbătut de mai multe ori, şi unele capacităţi economice naţionale recomandaseră o astfel de măsură, anumite comisii trimese special pentru acest scop în Rusia studiaseră împrejurările respective. Din nenorocire şi aici se amestecaseră interese politice, căci cârciumarii aveau o însemnată influenţă la alegeri.

Vama a fost organisată modern încă de prin anii cinzeci; cu tot marele import, se ridica totuşi anual pentru Stat numai până la douăzeci şi cinci de milioane, cu toate că era de o mare însemnătate financiară.

Cei trei mii chilometri de căi ferate, care aduceau cel mult douăzeci de milioane venit net, şi Serviciul Maritim al Statului nu acoperiau cu mult dobânda, socotită la cinzeci şi două de milioane, a capitalului întrebuinţat la construirea lor. Poşta, organisată perfect, dădea şi ea numai foarte puţin.

Domeniile Statului erau, după cum s'a spus, foarte întinse, şi, dacă n'ar fi domnit nenorocitul sistem al arendării, ar fi contribuit mult la acoperirea nevoilor financiare ale Regatului în răpede desvoltare. O parte dintr'însele au fost întrebuinţate în 1884 pentru crearea unui Domeniu al Coroanei; douăsprezece moşii mari, cu o întindere de 132.112 hectare, ajunse iute un model de gospodărie[1], trecură atunci în stăpânirea Coroanei. Unele moşii fuseseră parcelate şi împărţite la ţărani în schimbul unei rente anuale. Celelalte şi această rentă aduceau tesaurului douăzeci de milioane. În sfârşit cam la zece milioane aducea taxa

[1] V. *Notice sur le domaine de la Couronne de Roumanie pour l'Exposition Universelle de 1900 à Paris* (Bucureşti 1900).

www.dacoromanica.ro

timbrului, şi ceva şi taxa serviciului militar, revoltător de nedreaptă.

Din toate aceste diferite ramuri ale veniturilor Statului se capăta un total, care în anul 1872 putea fi socotit la şaptezeci şi trei de milioane, iar în 1904 se urcase până peste două sute zece milioane. Suma aceasta putea fi suficientă pentru viaţa zilnică, dar nu era de ajuns, atunci când se întreprindeau astfel de lucrări însemnate cum erau Căile Ferate şi porturile, în special cel de la Constanţa, care costă şaizeci de milioane, sau cel de la Giurgiu, apoi marele pod de peste Dunăre, care înghiţi treizeci şi patru de milioane, când se înălţau clădiri publice şi afară de aceasta se organisa din nou administraţia, se înarma modern oastea, iar în ţară (Galaţi-Nămoloasa-Focşani) şi în jurul Capitalei se făceau întărituri costisitoare.

O instituţie de credit pentru proprietatea teritorială era absolut necesară, dacă nu voiau ca împovărarea enormă a moşiilor să ducă la o catastrofă a agriculturii naţionale. Şi tot aşa era necesară o instituţie de credit pentru construirea caselor în oraşe, dacă era să ne gândim serios la modernisarea şi înfrumuseţarea lor. Nu mai puţin necesară o Bancă Naţională pentru înlesnirea transacţiilor zilnice. Puţinul capital indigen nu era de loc organisat, şi până prin al optulea deceniu lipsia chiar Casa de depuneri şi consemnaţii, care se înalţă pe Calea Victoriei din Bucureşti ca una din cele mai frumoase clădiri şi căreia i s'au încredinţat peste şasezeci milioane de economii. Abia mai târziu se creară cele d'intâiu societăţi romaneşti de asigurare, care erau în special necesare împotriva desului pericol al focului: Societăţile Dacia-România, Patria, etc.

www.dacoromanica.ro

În astfel de împrejurări împrumuturile Statului erau absolut necesare.

Şi în vremuri mai vechi, când Vistieria era greu apăsată de rechisiţii şi contribuţii turceşti sau ruseşti, se gândiseră la împrumuturi; ocârmuirea moldovenească încercase d. ex. să contracteze unul în anul 1823 la Evreii din Galiţia[1], şi supt Grigore Ghica[2] se încheiase un împrumut în Muntenia. Dar de obiceiu persoane particulare sau instituţii de binefacere împrumutau banii necesari, cari se înapoiau pe încetul, cu foarte mari dobânzi. Nici supt Cuza-Vodă nu se ajunse încă la un mare împrumut de Stat în străinătate, şi primele împrumuturi făcute în 1864 la Englesi nu se ridicaseră nici la treizeci şi cinci milioane. Era împrumuturilor necesare cum şi a celor nefolositoare începu propriuzis abia în 1866. Drumurile de fier costară aproape opt sute de milioane: era o sumă enormă pentru puterea ţării, şi ea fu împrumutată de Societatea Română a Căilor Ferate cu diferite dobânzi mari, sau trebui să fie împrumutată de Stat pentru răscumpărarea întregii reţele, pentru ca să despăgubească societatea galiţiană a drumurilor de fier Lemberg-Cernăuţi-Iaşi de porţiunea românească. În schimbul obligaţiilor, asigurate prin moşiile Statului, sau în schimbul hârtiilor ipotecare întrară în ţară numai în cursul anului 1871 peste o sută de milioane în bani. Hârtii de rentă cu procente de patru şi cinci la sută fură destul de des emise după 1880, pentru ca să plătească cele două sute şasezeci şi şase de milioane înghiţite de armată, fortificaţii, clădiri publice, gări, poduri, etc. Din nefericire s'a întrebuinţat acest mijloc extraordinar şi periculos de a introduce în Vistieria Statului bani

[1] Hurmuzaki, X, pp. 250-251, 256.
[2] *Documente Ştirbei*, I, p. 86.

www.dacoromanica.ro

străini chiar şi atunci când marile lucrări se apropiau de sfârşit, şi încă într'o şi mai mare măsură, ca şi cum ar fi fost absolut necesare. În anul 1894 se făcu un împrumut de o sută douăzeci de milioane, după ce abia între anii 1891 până la 1893 se scosese o sumă încă mai mare de pe piaţa universală. Urmară apoi nouăzeci de milioane în anul 1896 şi o sută optzeci de milioane în 1898. Apoi sosi anul de crisă 1899; din nou trebui să se contracteze un împrumut şi tocmai într'un timp când războiul sud-african absorbia zilnic uriaş de mult capital european: 175 de milioane se căpătară numai în grele condiţii. care fură îndulcite abia prin conversiunea din 1902; ele se asociară împrumuturilor antecedente şi ridicară datoria Statului la suma totală de peste una mie patru sute de milioane (precis: 1.412.339 lei). Afară de aceasta oraşele aveau o datorie de 45.371.000, comunele rurale una de peste un milion şi judeţele una de $14^1/_2$ milioane. Când fiecărui contribuabil îi revine o parte de 2.500 de lei din datoria publică, şi încă într'o ţară necomplect desvoltată economiceşte, orice om politic prevăzător, cinstit vedea că pe această cale lunecoasă nu trebuie mers mai departe. În cursul ultimilor patru ani de guvernul liberal, adecă de încercatul, cumpănitul şi bine calculatorul său şef D. A. Sturdza se echilibrară planurile finanţelor Statului şi se plăti datoria flotantă fără a se recurge la expedientul altor împrumuturi. Guvernul Sturdza s'a retras însă în Ianuarie 1905, când după o nouă nouă recoltă rea se răspândise zvonul unui nou împrumut românesc şi ministrul de finanţe Take Ionescu arătase că acest zvon este numai «prea grăbit[1]. În cele din urmă se ajunse de fapt la o

[1] Brackel, *o. c.*, Cap. III, p. 82 şi urm.

www.dacoromanica.ro

conversiune, care nu aduse încă Statului român niciun folos real[1].

Cu banii străini îngrămădiți în țară se plătiră înainte de toate fabricațiile străinătății. Importul acestora ajunse de fapt foarte însemnat, chiar în unii ani, ca de pildă în 1891, la mai mult de patru sute treizeci de milioane și nu scăzu niciodată supt trei sute treizeci de milioane. Abia de la 1900 se observă o hotărâtă scădere, și în aceasta se oglindește iarăși conștiința publică, care pricepe nevoia economisirii în gospodăria privată ca și în cea de Stat. Cifrele statisticei exportului diferă adesea foarte mult de la un an la altul, și la aceasta contribuie o îngrijitoare nestatornicie a împrejurărilor climaterice, de care atârnă producerea cerealelor. Valoarea exportului se urca uneori la trei sute șaptezeci de milioane, alte ori numai la două sute douăzeci și patru milioane și în cel mai rău din anii răi, în 1899, a scăzut chiar la o sută patruzeci și nouă de milioane. În ultimii ani se arata o ușoară creștere a exportului[2].

Dar în această ultimă perioadă împrejurările ajunseseră mult mai complicate ca înainte. De o parte, mijlocia prețurilor de care se servește Statistica fiind încă tot cea de la 1870, era învechită și trebuia scăzut aproape 30%. De altă parte, România poseda ea însăși o industrie, căreia i se prezicea chiar în străinătate o desvoltare favorabilă. Acum exista un partid industrial în fața celui agrar, care prin Societatea Agrară, cu ajutorul expozițiilor agrare — cea din 1904 se presinta destul de frumos — și prin ziarul său «Agrarul» își susținea interesele. De când însă în 1873 se întemeiase pe lângă modestele mori și micile vel-

[1] V. lămuririle lui Gr. P. Olănescu în ziarul „Epoca", Maiu 1905.
[2] Brackel, *o. c.*, p. 72; Băicoianu, *o. c.*, p. 184 și urm.

www.dacoromanica.ro

niţe de rachiu o primă fabrică de zahăr, de când însemnatul agronom şi om politic P. S. Aurelian predica neîncrezătorului public român industrialisarea, multe se îmbunătăţiseră în această privinţă. Industria hârtiei s'a întrodus în România în anul 1883, şi în 1885 ţara căpătase prima sa fabrică textilă. Supt influenţa campionilor «industriei naţionale» aceste prime întreprinderi căpătară mari privilegii. Dar la basa lor erau şi socoteli sănătoase. Zahărul austriac era prea scump plătit într'o ţară în care cultura sfeclei putuse prospera; pentru autorităţi, pentru cărţile de şcoală, ziare şi literatură, care se desvoltaseră repede, era nevoie de multă hârtie; în sfârşit armata singură avuse nevoie de atâta postav, încât să dea suficient de lucru unei astfel de fabrici, mai ales într'o ţară aşa de bogată în lână. Fostul ofiţer Alcaz, un original, care călătorise şi prin America-de-Nord, avuse destul simţ practic ca să ridice la Buhuş (jud. Neamţ) o fabrică de postav — întâia în Moldova, de când se închisese, pe la 1770, aceia a lui Grigore Alexandru Ghica. Printre acţionarii cari procuraseră capital colonelului Alcaz se afla şi M. Kogălniceanu, care mai târziu îşi însuşise fabrica[1]. Pentru desvoltarea unora din ramurile industriale nici nu fusese absolută nevoie de sprijinul Statului. Micile mori înfiinţate în vechime trebuiseră să cedeze numai decât locul marilor mori de aburi, datorită numai exportului; prin 1904 existau treizeci de astfel de mori, mai ales în Botoşani, dar şi în alte localităţi din Moldova şi Muntenia. Capitalul străin represintat prin capitalişti străini putea să lipsească aici; Evreii din ţară aveau în stăpânire

---

[1] V. Odobescu, *Notice*, p. 103, care citează şi alţii mai puţin însemnaţi.

www.dacoromanica.ro

această ramură industrială. Tăierea pădurilor trebuise să ducă firește la înființarea de fierăstraie mecanice, de care în primul deceniu al acelui veac existau peste patruzeci. Săpunăriile, fabricile de lumânări de ceară și stearină trebuiseră să se transforme în întreprinderi mai mari de industrie modernă. De oare ce se construia mult în toate orașele Regatului, era necesară o fabrică de ciment, o fabrică de ceramică și chiar mai multe turnătorii de fier și stabilimente pentru lucrarea metalului. Astfel se înființă fabrica de ceramică de la București, fabrica de ciment de la Sinaia și usina Lemaître. Dacă însuși Matei Basarab își avuse sticlarii săi, nu se putea închipui că epoca mai nouă s'ar fi putut lipsi cumva de fabrici de sticlă; dacă aceia de la Azuga, pe valea Prahovei, se întemeiase cu capital săsesc, un arendaș evreu din Moldova înființase fabrica de sticlă de la Deleni-Maxut, și existau și alte mici stabilimente Modeste fabrici de haine și ghete și chiar fabrici de mobile existau bine înțeles, și nu mai puțin se desvoltase industria preparatelor alimentare, care fabrică ciocolată, conserve, cogniac, etc.

Ar fi greșit dacă s'ar fi atribuit această înfiripare a industriei, a unei industrii *bine definite* numai războiului vamal cu Austria sau măsurilor de protecțiune luate de guvern.

Războiul vamal ruinase poate câteva fabrici ardelene, dar România nu avuse pe atunci curajul de a se împotrivi cu arme egale protivnicei sale, care lupta cu vămi prohibitive. Nu; guvernul românesc s'a mărginit la aceia de a retrage mărfurilor austro-ungare toate privilegiile speciale. Asupra ideilor conducătoare, care trebuiseră să fie hotărâtoare pentru noua politică vamală, nu se putuseră uni între ei nici măcar oamenii politici

www.dacoromanica.ro

conducători ai partidului liberal, atunci la putere, cu atât mai puțin cu urmașii lor conservatori din 1888. Tariful autonom fusese scăzut abia de aceștia din urmă, conservatorii, și astfel se ajunse la noile tratate cu Germania și Austria (1891). Abia la înoirea acestor tratate comerciale în 1905 Românii dovediră o cunoștință îndestulătoare a stării economice a țării lor și urmărirea unui scop hotărât. Atunci pentru întâia oară ei au arătat idei nepreconcepute și un spirit practic, științific. A fost prima noastră operă bună în acest domeniu, și întâmplarea făcu ca unul din partide să pregătească și să încheie tratatul, iar celalt să fie la cârmă la votarea lui definitivă de Parlament.

Dar cât de departe eram chiar și atunci de idealul care plutia înaintea ochilor în anul 1886, când începuse războiul vamal! Se puseseră mari speranțe pe legea industriei din 1887; orice întreprindere care dispunea de un capital de cel puțin 50 000 de lei și se îndatora după cinci ani să angajeze două treimi de lucrători români se bucura de scutirea de vamă, de scutirea de impozit, de privilegii la transportul pe căile ferate și primia chiar un teren pentru clădirea fabricii. Cu toate aceste măsuri de ajutorare însă, indigenii tot nu găsiră capitalul necesar pentru nașterea unei industrii mari. Evreul nu înclina spre afaceri riscate; străinii din parte-li nu veniau bucuros într'o țară cu caracter național bine definit, care acorda numai cu greu cetățenia și care trebuia în chip necesar să țină ca numai fiii țării să poată câștiga proprietate teritorială. Numai fabrica de hârtie de la Letea, căreia i se puse la dispoziție în condiții favorabile lemnul trebuincios din pădurile Statului și care conform contractului alimentase

www.dacoromanica.ro

cu fabricatele sale guvernul şi administraţia Regatului, se desvoltă răpede, şi acest exemplu încurajase şi pe alţii la înfiinţarea de fabrici de hârtie. Industria zahărului se desvolta numai atunci când întreprinzătorul căpăta o primă de export; căci numai aşa putuse neînchipuit de ieftenul zahăr românesc să concureze în Peninsula Balcanică pe cel austro-ungar. În zădar se încercase desfiinţarea primelor: convenţia europeană a zahărului a zădărnicit acest gând, şi acum consumatorii indigeni trebuiau să plătească zahărul deosebit de scump. Abia în anii din urmă se pusese şi un impozit pe exportul zahărului.

Numai morile prosperau în împrejurările create de războiul vamal. Toate celelalte ramuri ale industriei române mergeau pe calea lor firească, modestă. Chiar când cutare sau cutare fabricant sas din causa războiului economic se strămutase în România şi întemeiase la Sud de Predeal vre-o fabrică, un astfel de fapt nu făcuse câtuşi de puţin parte din desvoltarea sănătoasă şi rodnică în domeniul industrial al poporului românesc. Pentru Stat industria, creată în mod forţat, asămănătoare cu cea din Statul prusian al lui Frederic al II-lea, însemna o împovărare anuală de 21 de milioane. Pentru locuitori, cari, pentru a avea o ocupaţie pe vreme de iarnă, ar fi avut nevoie de o astfel de industrie, poate de o industrie casnică organisată supt controlul Statului sau cu sprijinul capitalului claselor mai bogate[1], acea mare industrie precoce, făcută numai pentru export, a fost de mic folos. Abia 40.000 de muncitori români îşi găsiau hrana în fabricile din toată ţara, şi nimic n'a fost mai uşor decât să

[1] Acest punct de vedere a fost represintat la tratativele asupra tratatului cu Germania de d-rul C. I. Istrati, distinsul chimist şi fost ministru.

www.dacoromanica.ro

se ocolească bunele intenţii ale legii prin întrebuinţarea celor două treimi de Români, cari în adevăr existau, la munci grosolane, plătite nespus de prost şi care aiurea erau lăsate pe sama viteslor de povară. Numai membrilor români din comisiile de control, advocaţilor români, unor întreprinzători şi multor parasiţi comerciali, şi nu în ultimul rând câtorva puţini teoreticiani, li părea de dorit noua direcţie supt care se presinta hărnicia românească[1]. Fiecare popor îşi face doar datoria sa economică, când lucrează ceia ce pricepe mai bine.

Urmările războiului vamal cu Austria s'au simţit mai mult într'un alt domeniu Pe timpul lui, România îşi exporta cerealele mai mult spre Anglia şi Germania, direct sau prin mijlocirea Anversului, ca să nu mai vorbim de exportul în Olanda şi de cel din Belgia. În schimb, importul din Germania în România luă o desvoltare uriaşă, ridicându-se la peste 90 de milioane anual. Aici întrau acele fabricate pe care Austro-Ungaria nu le putea oferi în condiţii atât de bune, mai ales obiecte de metal, rechisite militare şi armament, printre care şi tunuri, etc. Dar de la încheierea tratatelor cu Austria părea că se întorseseră şi vechile relaţii cu această ţară căci exportul românesc într'acolo se ridicase iarăşi, iar importul atinsese aproape aceiaşi valoare ca şi cel din Germania. Trebuie însă să ne mai gândim că doar comenzile militare nu se mai făceau atât de des şi în stil mare, că industria textilă englesă făcea o însemnată concurenţă oricării alteia, că articolele de lux ale Franciei erau tot mai mult căutate şi că în sfârşit de la începutul politicei agrare germane protecţioniste cerealele noastre

[1] Cf. Brackel, *o. c.*, p. 69, 71.

www.dacoromanica.ro

erau acolo mult mai încărcate de dări. Logica geografică e totdeauna mai puternică decât toate înţelegerile diplomaţilor: cu toată atitudinea duşmănoasă a Ungariei, România întreţinuse cele mai însemnate raporturi comerciale ale ei cu Austria şi cu depărtata Anglie, care avea nevoie de cerealele noastre şi nu putea fi niciodată agrară [1].

---

[1] Cf. asupra acestora studiile lui Biron (Robin) în *Convorbiri literare*, anul 1902-1903, precum şi articolul aceluiaşi asupra bilanţului în aceiaşi revistă, anul 1901, August.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III.

Viaţa socială, politică şi culturală

Din punct de vedere social-politic, dacă nu ne mărginim numai la forma exterioară, ci vrem să prindem, să descriem şi să explicăm chiar evoluţia, putem deosebi în populaţia românească câteva grupe bine deosebite unele de altele.

În primul rând trebuie cercetat satul, căci din populaţia actuală a României 86 la sută erau ţărani faţă de 14 la sută târgoveţi. Apoi, printre aceştia din urmă, erau şi alte naţionalităţi, pe când originara şi curata populaţie românească o formau ţăranii, şi de aceia numai din clasa ţărănească putea să apară în sfârşit adevărata civilisaţie românească a timpurilor noua, căci în ţărănime tot mai dăinuia încă aceia ce formă în trecut caracteristica poporului românesc. Ţăranii alcătuiau însă şi până în clipa aceia economiceşte cea mai însemnată parte din populaţie, şi chiar în provinciile vecine cu regatul României Românii represintau prin ţărănime majoritatea precumpănitoare. În Basarabia tot elementul românesc aparţinea aproape numai clasei ţărăneşti; în Bucovina el avea numai o foarte mică însemnătate în clasa funcţionarilor şi una şi mai mică în pătura industrială şi comercială. Populaţia românească din su-

www.dacoromanica.ro

burbiile oraşelor din Ardeal şi Banat şi-a fost păstrat în cea mai mică parte ocupaţiile agricole, iar în Maramureş, precum şi în dreapta Dunării, Românii erau în întregime ţărani.

Într'un capitol precedent [1] am cunoscut viaţa sătească la originea şi în basele ei. Ca întregire trebuie să arătăm acum ceia ce s'a introdus nou în această viaţă, sau, mai bine-zis, ce s'a strecurat într'însa, căci ceia ce ne interesează în acest loc este satul şi locuitorii săi aşa cum se găsiau atunci.

Legile politice au influenţat viaţa sătească, dar abia în decursul ultimului veac; încolo, până aici nu se simţiau de fapt decât înrâuririle culturale ale străinilor cari au trăit laolaltă cu unele grupe de ţărani români. De aceia satul românesc din Ardeal sta pe o treaptă mai înaltă de desvoltare decât cel din regatul României: acolo exista o adevărată stradă a satului în locul drumului murdar şi prăfos obişnuit dincoace de munţi; pârâul care străbate satul avea stăvilare de lemn şi slujia zilnic la spălatul pânzeturilor şi a hainelor. Ici, colo, străzile erau chiar luminate; ograda era ţinută curat, câte odată chiar pietruită; casa era clădită sănătos şi trainic, avea ferestre mai mari şi era alcătuită din mai multe încăperi; membrii familiei nu mai dormiau laolaltă cu toţii în aceiaşi cameră; pe pat se întrebuinţa rufărie de in în locul obişnuitei ţesături aspre de lână. În toate acestea se recunoştea înrâurirea de sute de ani a ţăranilor saşi, căci în Regat chiar cel mai bogat ţăran, dacă rămânea ţăran, păstra obiceiurile primitive ale trecutului şi-şi întrebuinţa banii numai ca să cumpere pământ, cât mai mult pământ. În Buco-

[1] Vol. I.

www.dacoromanica.ro

vina, unde au fost imigrat şi colonişti din provincii care se bucurau de o cultură superioară, satul românesc avea de asemeni o înfăţişare mai bună, totuşi nu putea rivalisa cu satele din părţile săseşti ale Ardealului.

Legislaţia Statului s'a ocupat, cum s'a mai spus, abia târziu de ţărani, şi înrâurirea ei se poate observa mai bine în România veche, unde de la Stat se aştepta mult şi unde acesta — tot odată reprezintantul chemat al naţionalităţii româneşti — datoria o deosebită atenţie celui mai însemnat factor al existenţei naţionale. Încă de prin anii 1830 au început încercările care tindeau la o modernisare a satului. Înainte de epoca Regulamentului Organic ţăranul nu fusese ţinut în samă de Stat decât în calitatea sa de birnic, aşa încât felul lui de traiu de pe la 1800 era acelaşi ca şi la 1400, şi poate ca şi cel de pe vremea Dacilor.

Chiar şi Regulamentul Organic, întru cât se ocupa de chestiile săteşti, urmărîa mai ales scopuri fiscale. Pe basa Regulamentului nu exista încă un Consiliu comunal, căci la ţară nu existau comune. *Pârcălabul* sau fruntaşul satului, care se alegea numai pe câte un an, avea să adune impositul personal şi să împiedece fuga birnicilor, şi în acest scop el putea să recurgă la ajutorul jandarmului rural, nou-creatul *dorobanţ*. Se clădia o casă «cu bănci, o masă şi un dulap», sau se amenaja una existentă, ca să păstreze într'însa actele fiscale ale satului. Pe lângă acesta, toţi ţăranii, de la cei mai săraci până la cei mai bogaţi, alegeau din mijlocul lor mai mulţi judecători, *juraţi*, după obiceiul tradiţional; aceştia făceau dreptate în micile certuri zilnice, şi anume Dumineca şi serbătorile, după slujba bisericească, într'o casă oarecare. În aceste zile se cetiau legile chiar în

www.dacoromanica.ro

biserică sau în «Casa obştii». Pentru puţinele cheltuieli ale satului, care de regulă creşteau numai prin ridicarea birului, prin subvenţia pentru *dorobanţi* şi prin jalbele faţă de instanţele superioare, exista şi o Casă de bani a lui. Supravegherea o avea însă totdeauna marele proprietar sau arendaş, care trebuia să asculte toate şi să iea măsurile decisive în toate casurile. Preotul, care în cele mai multe casuri nu putea decât să cetească şi cel mult să scrie, era pe lângă marele proprietar conducătorul ţăranilor.

O mare piedecă pentru o desvoltare mai departe o formă vechiul obiceiu al Românilor de a locui în mici cătune, cu gospodării împrăştiate — aşa-numitele *odăi* sau, la câmp, după numirea tătărască, *târle*. Cu lipsa de drumuri şi în iernele aspre nu era tocmai lesne să se întreţină o legătură între aceste neînsemnate centre, şi pe de altă parte părea o imposibilitate să atragi pe Români la aşezări mai mari. De aceia se luă cel puţin în Muntenia dispoziţia să se strice casele împrăştiate, făcute numai din lemn şi împletitură de nuiele şi care se puteau uşor transporta şi să le reclădească de a lungul şoselei[1].

În curând însă transformarea politică atrase toată atenţia, şi acestor prime reforme nu li mai urmară altele. Constituţia creată în grabă primise puterea legală în 1866, găsind însă pe ţărani cu totul nepregătiţi în vechea lor organisare. Părţile satului erau împrăştiate, o mare mulţime de ogrăzi isolate acoperiau văile regiunii deluroase şi poalele munţilor; casa era prost clădită şi foarte sărăcăcios mobilată; şosele nu erau nici în sate şi

[1] *Regulamentul Organic* (Bucureşti 1847), pp. 46, 232, 367, 371, 490 şi urm.; Iorga, *Studii şi doc.*, I-II, p. 322, no. CVI.

www.dacoromanica.ro

mai ales nici între sate[1]. Pentru marele proprietar țăranii, de când deveniseră prin lege proprietari, nu mai erau ocrotiții săi de până acum, ci niște străini pe cari-i putea exploata în toate chipurile. Cu toate că fiecare Episcopie își avea seminariul ei — nu existau pe la 1870 mai puțin de opt seminarii! —, preotul de sat era neînvățat, foarte adesea cu totul preocupat de propriile sale interese lumești și se număra une ori printre cei mai buni mușterii ai cârciumei Autoritatea lui dispăruse, și cuvintele *popă* și *fecior de popă* erau întrebuințate în loc de cuvinte de ocară. Mulți membri din clasele înalte n'ar fi primit în salonul lor pe preot, căci el era socotit printre plebea de rând. Câteva școli primare se întemeiaseră datorită îngrijirii lui M. Kogălniceanu, dar ele nu corespundeau de loc menirii lor, căci în mijlocul acelei mari miserii și acelui întunerec învățătorul îmbrăcat orășenește desprețuia pe țerani, fiind el însuși la rândul lui desprețuit la Curtea boierească[2]. Iar partidele politice își risipiseră mulți ani de-a rândul prețiosul timp în zădarnice lupte de calomnii! Și, după ce ele se unire pentru a combate pe Cuza, deteră țerii o Constituție făcută după model frances și belgian.

Pentru țeran ea cuprindea câteva lucruri bune:

---

[1] Înainte de 1861 țara avea numai 727 chilometri de șosele; în Moldova cele mai multe erau după vremea lui Mihail Sturdza; în cei șase ani următori se mai construiră cam numai până la 100 de chilometri anual (Odobescu, *Notice*, p. 7). Poșta regulată ajunse în mâna Statului încă supt Cuza, dar numai în ce privește scrisorile interne, și tot așa cu telegrafia, introdusă în timpul ocupației austriace (1854-1856) (*ibid.*, pp. 9-10). Acum România avea o rețea de șosele de 20.000 de chilometri. Cf. Brackel, *o. c.*, p. 55; [Nestor Urechiă], *Les routes de Roumanie* (București 1900). În anul 1879, îndată după întemeiarea Uniunii poștale universale, și România se alipi la ea. Rețeaua telegrafică avea acum 7.000 de chilometri. În Maiu 1905 intră în activitate legătura cablului Constanța-Constantinopoi.

[2] V. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București 1928.

www.dacoromanica.ro

se alcătuise comuna cu un *consiliu comunal* autonom şi cu un *primar* ales, precum şi un *notar*, care îngrijia de ţinerea registrelor, şi *vătăşei;* exista de acum în colo primărie şi arhivă a comunei. Repartisarea impositului şi strângerea lui fu luată din mâna funcţionarilor Statului şi încredinţată *perceptorului* ambulant. Preotul nu mai ţinu registrele stării civile, ci le luă notarul. Felul de cugetare liberal, progresist al reformatorilor împrumutase odată cu litera Constituţiei francese şi anticlericalismul frances, îndreptăţit istoriceşte acolo, şi era prin urmare duşmănos faţă de preotul de sat, îngrijindu-se puţin de adânc-înrădăcinata credinţă ortodoxă a ţeranului. Preotul nu mai trebuia să fie de acum nimic decât preot, şi chiar pentru o o mai bună educaţie în numeroasele seminarii proaste nu se luară mai de loc măsuri. Pe de de altă parte marele proprietar rămase tot cel pe care-l ştim, cu toate că legal el nu mai represinta niciun fel de autoritate faţă de ţerani. Chiar şi cel mai mic drept de jurisdicţie se luă sătenilor, *juraţii* dispărură şi reapărură abia mai târziu supt un alt nume (judecători comunali) şi cu drepturi mai mici. Noile cărţi de legi nu scutiră pe ţeran nici de cea mai neînsemnată parte din încurcatul drept romano-napoleonian, îmbrăcat în forme fine apusene. Se păstrară până şi expresiile lui juridice, care erau şi au rămas nepricepute pentru ţeran. În loc de a întroduce folositoarea instituţie a judecătorilor ambulanţi — aveau doar pe perceptorul ambulant! —, constrânseră pe ţeran, chiar pentru cele mai neînsemnate certuri, să meargă la oraş, unde se găsiau «judecătoriile de pace» şi tribunalele[1]. Aceste certuri priviau mai

[1] Instanţe mai înalte erau Curţile de Apel, Curtea de Casaţie şi Curtea de Conturi.

www.dacoromanica.ro

mult stăpânirea pământului şi pentru a le împiedeca ar fi fost nevoie de stabilirea cadastrului. Numai încet de tot s'ar fi putut alcătui acesta printr'o muncă continuă, dar abia în anii din urmă s'au fost gândit la îndeplinirea lui; la urmă planul a fost părăsit, căci aşa ceva ar fi necesitat cheltuieli uriaşe, pe care ţara nu le putea suporta.

Astfel viaţa sătească se împărţi în fiecare din cele peste 3.000 comune nou create [1] în trei părţi. Cea d'intâiu o formau ţeranii, cari erau săraci şi inculţi şi nu erau în stare să priceapă drepturile şi datoriile lor; numai acei cari după introducerea serviciului militar obligatoriu (de la 1872) slujiseră supt drapel, ştiau ce înseamnă Statul şi şeful său — cel puţin pe acesta din urmă! Ei urau pe notar, care făcea pe boierul şi în cele mai multe casuri îi înşela cu neruşinare; nu aveau nicio încredere în primarul lor, care li era impus de Guvern, adecă de partidul de la putere; credeau cu tărie în prevederea divină, în sfinţii făcători de minuni şi despreţuiau pe preot; în sfârşit considerau şcoala, care acum, în urma legii instrucţiei din 1865, copiată mecanic după cea franceză, se încetăţenia tot mai mult, ca un mijloc drăcesc pentru ca să-i lipsească de forţele copiilor mai mari, atât de necesare la munca pe micul ogor al familiei sau pe întinsele proprietăţi ale boierului; numai ţăranul mai chiabur lăuda această şcoală a răului, lacomului Stat, iubitor de persecuţii, de oare ce printr'însa fiul său se putea înălţa la situaţia comodă de boier „care nu face nimic“ şi gustă toate bunurile de pe lume.

A doua grupă socială a satului o formă preo-

[1] Cu privire la numele lor şi părţile lor componente să se compare *Indicatorul comunelor urbane şi rurale din regatul Romăniei* (Bucureşti 1896).

www.dacoromanica.ro

tul şi învăţătorul, cari se socotiau ambii ca funcţionari. Preotul era într'o măsură mulţămit: el avea de nevastă o fată de ţăran, care-l servia ca pe un stăpân, îşi cumpăra casă şi pământ, adesea îşi însuşia şi pământul bisericii şi se bucura de multe venituri, la care n'ar fi renunţat niciodată. În unele casuri el era tot odată şi învăţătorul satului. Învăţătorul obişnuit era crescut la Şcoala Normală din Iaşi sau Bucureşti şi se stricase une ori prin cetirea presei de opoziţie şi de sensaţie; era nemulţămit cu posiţia sa, pismuia pe preot, adesea îşi amăra viaţa cu visuri socialiste sau se deda la viţii. Preotul şi învăţătorul trăiau de obiceiu rău unul cu altul şi doar împreună cu notarul represintau autoritatea laică, cea spirituală şi cultura.

La Curte trăia numai marele proprietar. Numai puţini membri ai acestei clase petreceau la ţară mai mult decât lunile de primăvară şi de vară, până la sfârşitul culesului. Toamna şi iarna însă, când ţaranul fără ocupaţie vegeta în odaia sa închisă sau în cârciumă, boierul se deda la plăceri şi la viaţa politică, sau pleca în călătorii. Arendaşul făcea tot aşa, numai cât într'o mai mare măsură. Pe ogoarele părăsite se aşeza zăpada de un metru, lupii îşi aşteptau prada; femeia şi copiii ţeranului stau pe cuptor, dormiau, plângeau şi cosiau acolo; stăpânul însă petrecea în murdara odaie a cârciumarului, care da bucuros pe datorie. Proprietarul, cum s'a spus, era ocupat aiurea; lui nu i se putea cere niciun sfat; la el nu se găsia nici ajutor şi nici sprijin.

Pe când se lucra de zor la clădirea Statului modern, nimeni nu se uita la aceste adâncuri nenorocite, din care putea să iasă cea mai mare primejdie pentru viitor. Abia în al nouălea dece-

www.dacoromanica.ro

niu al secolului trecut, pe când o viață nouă se trezia în toate domeniile și mai ales o conștiință de sine nemai observată până atunci, începuse reforma clasei țărănești de către Statul, acum cel puțin într'o oarecare măsură mai binevoitor și mai pricepător.

Ministrului de instrucție Spiru C. Haret îi revine meritul de a fi început această operă.

În primul rând școala primară primi o bază sănătoasă. Se clădiră peste tot școli comode și ieftene, și unii prefecți [1], ca N. N. Săveanu din Putna și Scarlat Vârnav din Constanța, se folosiră de toate mijloacele posiției lor oficiale și ale relațiilor lor personale ca să înzestreze județul lor cu școlile necesare. Se înființă în 1896 o Casă a Școalelor, și din aceasta s'au plătit clădirile școlare; sprijinul Statului, ajutoare de-ale comunelor și donații ale persoanelor particulare mărinimoase adăugiră mereu mijloace nouă. Aproape șapte sute de școli nouă se deschiseră în timp de șase ani pentru copiii de țerani. Ici și colo se luară chiar dispoziții ca elevii cari aveau de făcut un drum lung și greu să capete masa de prânz la școală în schimbul unei plăți neînsemnate (5 10 bani pe zi) sau pe socoteala amintitelor persoane particulare *(cantine școlare)*. Din venitul monopolului cărților de școală se creă un fond ca să procure copiilor fără mijloace cărți și haine. Pe de altă parte se luară măsuri mai energice ca să se mărească frecventarea școalelor, dar, cu toate că Ministeriul dispunea atunci de peste 4.900 de învă-

[1] Țara se împărția în 32 de districte sau județe, care erau administrate de numitul prefect în unire cu un Consiliu județean ales și un Comitet Permanent al lor. Mai înainte erau și împărțiri administrative inferioare, *plăși* sau *plaiuri* (la munte), cu un subprefect ca locțiitor al prefectului; de la 1904, s'a pus peste mai multe comune un *inspector comunal*. V., pentru toată dispoziția administrativă, Aurel Onciul, *Dreptul administrativ român* (Viena 1900).

www.dacoromanica.ro

ţători, cari căpătaseră cu toţii în «şcolile normale» — din păcate schimbarea de guvern săvârşită în 1905 li-a păgubit organisarea — o desăvârşită cultură modernă şi practică, erau necesari însă cel puţin 11.000 pentru ca să dea şi în sate pânea zilnică a culturii, dar budgetul Statului nu putuse întrebuinţa până atunci mai mult de şase milioane pentru învăţământul rural. De aceia s'a recurs la un expedient şi s'au grupat copiii din cele cinci clase în trei divisiuni: cea d'intâiu, a începătorilor, frecventa şcoala numai în ceasurile d'inaintea prânzului, pe când celelalte două primiau instrucţia după prânz. Programa s'a simplificat simţitor, dar s'a adăugit cultura raţională a pământului, mai ales cultura legumelor, şi mulţi din învăţători, buni tâmplari şi împletitori de coşuri, împărtăşiră elevilor lor cunoştinţi folositoare de industrie casnică şi lucru manual. Dacă acest minunat învăţământ practic ar fi fost continuat şi dus mai departe cu acelaşi zel de urmaşii lui Haret, retras din nefericire a doua oară din motive politice, cele aproximativ 4.000 de şcoli rurale ale înapoiatului, dar de altfel foarte cumintelui şi întreprinzătorului ţăran din regatul României ar fi ajuns la cea mai mare prosperitate.

Răpede, dar firesc s'a realisat programul noului învăţământ primar într'un mod original, potrivit cu împrejurările locale. Învăţătorii se adunau în zilele libere în aşa-numitele „cercuri culturale", pentru ca să se sfătuiască împreună asupra chestiunilor de pedagogie şi luminarea poporului; ţăranii erau poftiţi şi ei, şi acum, când câştigaseră încrederea că învăţătorii îndeplinesc o muncă serioasă, veniau bucuros şi se întorceau acasă cu sfaturi folositoare. Ministeriul publica o revistă cu titlul „Albina", menită absolvenţilor şcolilor

www.dacoromanica.ro

primare, şi societatea „Steaua", în fruntea căreia stăteau Haret şi administratorul Domeniilor Coroanei, I. Kalinderu, oferia pe preţul de 15 bani cărţi bine scrise, cam de 100 de pagini, care răspândiau cultura şi se vindeau bine. S'a fost emis chiar părerea de a se înfiinţa teatru pentru ţărani.

Învăţătorul s'a arătat ca persoana destoinică să învieze la sate interesele sufleteşti şi pe cele economice. Şi preoţii cari părăsiau acum noile Seminarii — nu mai erau de cât două — cu o cultură mai bună şi cari de la legea din 1893 erau siguri de o leafă stabilă de la Stat, îşi făceau adesea datoria, cu toate că li sta în cale, împiedecând şi păgubind, amestecul clerului înalt, care adesea făcea politică şi niciodată nu voia să se coboare în popor. Episcopii erau mai mult preoţi din Bucureşti şi Iaşi, cari după moartea soţiilor lor au fost trecut la viaţa călugărească numai ca să urce Scaunul episcopal. Dacă îşi ajungeau scopul, ei aduceau cu dânşii tot felul de amintiri din viaţă, relaţiile lor cu rudele, prietenii şi protectorii, şi adesea şi datorii contractate ca să-şi satisfacă ambiţia. Din călugării obişnuiţi, cari foarte adesea vegetau despreţuiţi în condiţii miserabile, în ignoranţă, lene şi viţiu — mult mai curată era viaţa numeroaselor maici, mai mult văduve sau fete sărace de ţară —, nu se puteau lua episcopii Bisericii române, acum de la 1885 de sine stătătoare, «autocefală». Statul şi partidele politice, care hotărau şi în această ramură a vieţii naţionale, aveau datoria să reformeze complect Biserica şi în ce priveşte elerul superior[1].

[1] Raportul lui Haret către Rege (Bucureşti 1903), apărut şi în franţuzeşte supt titlul. „Rapport adressé à S. M. le Roi sur l'activité du Ministre de l'Instruction Publique et des Cultes". Asupra Bisericii cf. scrierea oficială, *Biserica ortodoxă şi cultele straine din Regatul român* (Bucureşti 1904).

www.dacoromanica.ro

Învățătorul își făcea mai mult decât datoria, iar de mica lui leafă nici nu putea fi vorba. Lui i se încredințase și combaterea alcoolismului. El ajunsese conducătorul satului și ar fi fost într'un grad și mai mare, dacă partidele ar fi voit în primul rând să renunțe la numirea din motive politice a «revisorilor școlari» și la favorisarea proprietarului în dauna învățătorului. El luase parte predominantă și la formarea Băncilor populare. Înainte de 1890 nu exista niciuna; cămătarul era din potrivă singurul creditor. În anul 1891 se creă din inițiativă particulară prima Bancă în marele sat Urziceni (jud. Ialomița). În cei șapte ani următori se mai înființară încă douăzeci, dar isolate: nu era încă o organisație care să le unifice. De când însă Haret acordase acestei mișcări sprijinul său, se înființaseră numai în șase ani peste o mie de bănci, în care se adunau economiile a 80.000 de membri; ele represintau un capital de 8 milioane, și această sumă avea pentru neamul românesc o mai mare valoare decât cele 200 de milioane de capital străin care s'au fost vărsat în industria creată artificial. Pe urmă, în anul 1903, prin silințile tinerilor liberali-democrați se obținuse formarea unei Case centrale a Statului, la București. În fiecare an aveau loc congrese ale membrilor Consiliului de administrație al Băncilor populare, care deveniau astfel mari adunări ale învățătorilor și preoților de sat. Împărțirea de mijloace de hrană țeranilor în cursul ultimei crise se făcuse prin garanția Băncilor populare, și încă în alte privinți au contribuit ele cu folos la combaterea foametei. Tot lor ei se datorește că la ultimele arendări ale moșiilor particulare și ale Statului obștile sătești au putut ajunge arendași, și anume în douăzeci și două de

www.dacoromanica.ro

casuri[1]. „Nu este un mai bun platnic de cât țăranul", spunea autorului unul din cei d'întâiu mari proprietari, care își da bucuros în arendă moșia obștilor sătești.

Se cuvenia învățătorului pentru munca lui un mai mare rol politic, o mai mare influență în administrația satului, ale cărui interese le represinta mai bine el, singurul om cu carte, decât cei mulți, ignoranți. Învățătorului și preotului, poate și unui represintant al marii proprietăți trebuia să li se acorde necondiționat un vot în Consiliul comunal. Alegerea din nou a întregului Consiliu la fiecare patru ani și disolvarea lui când partidele se schimbau la cârma Statului, aceasta însemna o imposibilitate de a introduce în sat o mai bună gospodărie. Dacă nu voiau să se provoace noi mișcări țărănești, trebuia să se ajute satele spre o stabilitate și să li se acorde pe mulți ani o muncă liniștită, tăcută, într'o pace lăuntrică. Și, dacă pe lângă acestea marele proprietar ar fi putut fi recâștigat la chemarea sa firească ca agricultor, dacă n'ar fi vroit să-și aleagă politica drept cel mai înalt țel al vieții și ambiției sale, dacă ar fi știut să prieapă comunitatea firească a intereselor sale cu acelea ale micului său vecin și muncitor, atunci abia România, care nu se putea sprijini decât pe sate, ar fi avut o bază sigură pentru viitorul ei.

Această ideie păruse de fapt să fie recunoscută ca dreaptă de mulți politiciani români conducători. Ministrul de Interne din ultimul Ministeriu Sturdza, V. Lascăr, propusese o nouă orânduire comunală, a cării cea mai însemnată inovație

[1] V. G. Dumitrescu-Bumbești, *Călauza Băncilor populare*, București 1904), precum și lucrarea fraților Pătrășcoiu (București 1903), *Studiu introductiv asupra băncilor populare.*

www.dacoromanica.ro

consta în formarea de «Sfaturi sătești». Populația unei obști se împărția astfel în mai multe sate cu administrație proprie, căci numai puține sate erau în stare de a forma singure o comună și a o întreținea. Pe când Consiliul comunal își ținea ședințele în satul principal, fiecare sat isolat își avea și o administrație proprie, de și cu un cerc de influență mai restrâns. Însă propunerea aceasta primise multe prefaceri nu prea fericite și multe restrângeri, iar în lupta internă ce continuă între cele două curente din partidul liberal, autorul ei a fost mult înduşmănit și a putut străbate numai foarte cu greu. Astfel nu s'a obținut această nouă lege originală, plănuită cu îndrăzneală, care ar fi fost necesară pentru a face să se nască un sat așa cum îl doriau patrioții români.

Supt Ministeriul lui Lascăr se luase în sfârșit măsuri ca să se acorde satului și o mai bună îngrijire igienică; lui i se datorește înființarea primelor *infirmerii rurale*. Aceste modeste instituții au contribuit în măsură simțitoare la combaterea bolilor molipsitoare, care răpiau pe an în sate mii de copii (20% mai mici de un an, 16% în vrâstă de la 1 până la 5 ani) și care împiedecau o înmulțire a populației considerabilă în raport cu numărul nașterilor. Din nenorocire lipsiau și aici nu numai banii, ci și mijloacele medicale necesare, căci *agenții sanitari* pricepeau foarte puțin din misiunea lor și nu inspirau mare încredere populației. La acestea se adăugia și nestatornicia împrejurărilor politice, care împietase de curând și în acest domeniu al reformei. De aceia multă vreme încă a fost chemată la patul bolnavului *baba* cea meșteră cu buruienile ei. Printre medicii plătiți de Stat și cari stăteau cu Statul într'o relație asămănătoare aceleia din celelalte țări de

www.dacoromanica.ro

cultură, numai generaţia mai tânără poseda adevărata iubire de oameni şi un patriotism curat. Mulţi din medicii mai tineri meritau toată lauda; ici colo ei participau şi la «Cercurile culturale» şi încercau să îndrepte pe ţărani spre combaterea chiar de către ei a bolilor obicinuite şi să-i obişnuiască cu măsurile preventive. Pelagra (30 de mii de bolnavi), malaria, alcoolismul, tuberculosa şi sifilisul aduceau cele mai mari pustiiri.

* * *

În provinciile locuite de Români, care încunjurau regatul României, satul românesc sta, ce-i drept, supt o administraţie străină, dar avea cu toate acestea o viaţă economică şi culturală proprie.

Peste tot, în Basarabia rusească, în Bucovina austriacă şi în părţile ce ţineau de Ungaria, pentru a lăsa cu totul la o parte insulele mai mici româneşti, autoritatea administrativă a satului şi justiţia se slujiau de o limbă străină, care nu era pricepută de cei mai mulţi Români, pe când alţii o pricepeau şi o puteau vorbi numai puţin. Notarul comunei sau funcţionarul care îndeplinia sarcinaa acestuia trebuiau de aceia să fie aproape totdeauna străini, dar în Consiliul comunal erau bine represintaţi Românii, cari-şi alegeau dese ori primarul din mijlocul lor.

Relaţiile cu marea proprietate şi cu capitalul nu erau peste tot aceleaşi. Ţăranul basarabean era foarte îndatorat la Evrei şi Greci şi atârna încă mult de boierul său «moldovenesc» sau de urmaşul său legal rus, grec sau chiar evreu. În Bucovina relaţiile cu proprietarul erau aproape aceleaşi; dar Evreul care într'o singură persoană era *propinator* (cârciumar), perceptor, consilier comunal, arendaş al impositelor publice şi, cu toate băncile

www.dacoromanica.ro

populare, şi cămătar, avea în mai mare măsură în mâna sa satul şi ducea pe locuitorii acestuia încotro vroia el, pe când în Basarabia legea opria de la excese. În Maramureş în această privinţă era tot ca în Bucovina, mai puţin totuşi în Ardeal. În această din urmă provincie şi influenţa marelui proprietar abia se observa.

În ce priveşte condiţiile culturale, învăţătorul era în Basarabia un Rus sau un «Moldovean» rusificat. Şcoala rusească nu formă însă nicio primejdie pentru păstrarea naţionalităţii române, căci ea ţinea numai câteva luni pe an şi avea o durată numai de trei ani; afară de aceasta învăţământul era atât de defectuos, încât niciun şcolar român nu putea învăţa să cetească şi să scrie, fie macar cât de cât, limba de Stat. Teama guvernului rusesc de o adevărată luminare a poporului se arăta deci pentru Români, ca naţionalitate, de cel mai mare folos. Preoţii învăţau în seminariul rusesc din Chişinău, capitala provinciei; episcopul lor era Mitropolitul Basarabiei şi exarhul sinodului rusesc, şi de pe la anul 1830 încoace a fost mai totdeauna un Rus. Dar, de oare ce turma sufletească nu pricepea limba rusească — în unele casuri contribuia poate la aceasta şi o mică scânteie de iubire pentru mai marea patrie pierdută şi niciodată autorul acestei cărţi n'a auzit acolo pronunţându-se cuvântul «Moldova» fără să se fi exprimat printr'însul o adevărată iubire —, preoţii se slujiau foarte adesea în mod tacit, cel puţin pentru predică, de limba «moldovenească». Mai în urmă, datorită ultimelor tulburări politice din Rusia, se dase încuviinţare de a se tipări cărţi bisericeşti româneşti, dar numai cu litere chirilice. În Biserica Basarabiei prin urmare această limbă nu s'a stins cu desăvârşire.

www.dacoromanica.ro

În Bucovina îndepliniau slujba de învățători la sate elevii colegiului perfect organisat de la Cernăuți, în care instrucția era împărtășită în limba germană. Învățământul limbii și literaturii române se făcea acolo cu multe lipsuri. Tinerii aceștia erau bine instruiți și silitori, nu aveau însă nici curaj, nici originalitate, iar în sat jucau un rol neînsemnat. Mult mai stimați erau preoții, cari aveau venituri bune și aduceau cu ei din Seminariul de la Cernăuți sau de la Facultatea de Teologie de acolo cunoștințe solide teologice în sens strict ortodox. Bisericile erau peste tot foarte frumoase, întocmai ca acelea care s'au fost clădit în ultimul timp prin satele din Muntenia, dar nu atât de frumoase ca vechile clădiri din Regat, în felul cărora și Bucovina avea câteva superioare exemplare. Pentru păstrarea lor în bună stare arhitectonică se purta bine de grijă aproape peste tot, și era o adevărată plăcere să vezi chipurile bine legate și înalte ale țaranilor întunecați, cu lungile lor plete și în cele mai multe casuri cu ochii negri, în lungile lor cojoace și cu înaltele cizme, ascultând plini de cuviință și serioși slujba bisericească îndeplinită cu evlavie. În mănăstirile de care Cârmuirea îngrijia destul de bine, dar niciodată cu un anumit sentiment de pietate față de trecutul moldovenesc — unele au fost restaurate chiar destul de îngrijit, cu toate că totdeauna foarte împestrițat — trăiau câțiva călugări modești, mai rar virtuoși, cari de altfel se puteau asămăna cu cei din Regat. Dar blajinii preoți învățați, cari une ori aveau atât de multă pricepere pentru cultură și știință, acești păstori sufletești iubiți chiar ici și colo de țerani și ascultați cu atenție învățaseră în școlile lor în special credința față de dinastie și de ortodoxie, și aceste sentimente ei le puteau exprima tot atât

www.dacoromanica.ro

de bine ruseşte ca şi româneşte, cel mai bine însă poate nemţeşte. Pentru păstrarea conştiinţii româneşti, pentru răspândirea literaturii româneşti şi pentru îmbogăţirea ei, ei nu făceau nici pe departe, cum era şi uşor de înţeles în astfel de împrejurări, ceia ce ar fi putut face. Mitropoliţii din Bucovina au fost până atunci Români: cinstitul bătrân păstor sufletesc, dr. Vladimir de Repta, mai înainte profesor universitar, înfăţişa în cel mai mare grad calităţile şi defectele clerului său. Înainte de numirea sa ca Mitropolit Cârmuirea înviase în favoarea lui episcopatul de Rădăuţi, dar numai ca episcopăt de titlu. Mitropolitul era încunjurat de un consistoriu de preoţi români şi ruteni; el nu era şi nu se simţia însă de loc cap al unei Biserici autonome. Toate hotărârile lui aveau nevoie, din potrivă, de consimţimântul Cârmuirii, iar bogatul fond religionar era administrat de Stat, fără vre-un control din partea lui şi era întrebuinţat nu numai pentru scopuri bisericeşti şi cu atât mai puţin pentru scopuri naţionale româneşti, cu toate că acest fond era o danie a vechilor Domni şi boieri ai Moldovei.

În Ardeal şi Ungaria, din contra, clerul avea o putere însemnată prin aceia că-şi administra singur bogăţia şi se bucura de o mare independenţă; de aceia el era în stare să exercite o înrâurire foarte însemnată asupra tuturor ramurilor de viaţă românească, şi el dispunea de toate şcolile româneşti, numai cu un slab control al Statului, cu toate că acesta se pregătia la un mare atac viitor. Păcatul era numai că, în urma evenimentelor religioase din veacul al XVIII-lea, Românii erau despărţiţi în două lagăre duşmane, în Biserica ortodoxă sau greco-orientală, de care atârna

www.dacoromanica.ro

majoritatea populației românești, și cea unită sau romano-catolică.

Cea d'intâiu căpătă un Mitropolit abia cu Șaguna. Șaguna dăduse acestei Biserici și minunata ei organisație populară, defăimată de protivnici supt motivul că ar fi calvinească. Un Consistoriu, în care se primia și laici, sta alături de Mitropolit, și tot așa cu sufraganii lui din Arad și Caransebeș. În Sibiiu, reședința Mitropolitului, precum și în cele două reședințe episcopale, existau Seminare, din care ieșiau toți preoții ortodocși ai satelor românești. Acolo se bucurau de o instrucție care, conform cerinților Statului, îi ajuta chiar la învățarea limbii ungurești ca limbă străină; se ocupau însă și de limba și literatura română, dacă nu și cu istoria Românilor, căci aceasta nu era îngăduită. Învățătorii erau cu toții buni Români, în parte chiar apostoli entusiaști ai neamului lor, iar tânărul cleric cetia cărți și gazete naționaliste. El întra în cariera sa cu conștiința că vine la frații sai mai puțin culți ca să-i ferească de primejdioasa înstrăinare de sentimentele naționale și făcea slujba bisericească în limba românească. Din clipa în care întra în slujbă — și aceasta se potrivia și pentru preoții uniți —, el era cel d'intâiu om din sat și avea mult mai multă trebere decât toți Ungurii și Evreii ce stau în slujba guvernului. Veniturile preotului erau în genere foarte bune, și un mic capital se aduna în cursul a câtorva ani în mânile „popei". Familia lui oferia țăranilor o pildă de activitate, cultură și mulțămire; fiii preotului erau de cele mai multe ori cei d'intâiu în școala satului. Și acolo, în școlile „confesionale" întreținute de Biserică, nu luc a un dușman, nici un rival sau pizmaș al poporului, cu toate că învățătorul era prost plătit ci un representant, ba adese ori un coleg de Seminariu al

www.dacoromanica.ro

popii, care era crescut în aceleaşi idei şi se închina aceluiaşi ideal înalt. Preotul şi învăţătorul împărtăşiau ţăranuiui cultura, îi dau sfaturi bune şi indicaţii politice la alegeri şi la nevoie îl ajutau să facă un împrumut la una din cele nouăzeci de bănci ale Românilor ungaro-ardeleni [1].

Biserica românească unită din Blaj căpătase ceva mai înainte încoronarea prin înfiinţarea unui Scaun metropolitan. Finul, învăţatul, activul şi vioiul Mitropolit Victor Mihályi de Apşa, care se trăgea dintr'o familie nobilă din Maramureş, era capul Bisericii, căreia îi aparţineau nu mai puţin de trei episcopate şi anume acela din Gherla, în colţul nord-răsăritean al Ardealului, din Oradea-Mare şi din Lugoj. Veniturile acestea erau cu mult mai mari decât acelea ale episcopilor ortodocşi, căci această Biserică favorisată şi sprijinită mai din vreme de Stat dispunea şi de multe danii, pe care le oferiseră Habsburgii veacului al XVIII-lea, şi astfel de ex. Mihail Pavel, un fiu de ţăran, a putut în lunga sa activitate preoţească la Oradea-Mare să adune o mare avere, pe care de altfel a întrebuinţat-o numai în scopuri culturale şi de binefaceri, devenind astfel cel d'întâiu ctitor al neamului său în ultimele decenii. Din acele venituri şi din daniile celor de o credinţă, cari formau un milion, trăiau preoţii uniţi şi se întreţineau şcolile primare. În Seminariul din Blaj şi tot aşa în alte câteva ale Bisericii unite şcolarii se însufleţiau pentru dogma istorică romană şi nu mai puţin pentru neamul românesc. Numai foarte puţini preoţi cultivau prin excepţie învechitul ideal fanatic al «confesionalismului» şi astfel de păstori sufleteşti, cari slujiau întâiu pe Papa şi numai în

[1] V. asupra acestor bănci un articol în revista bucureşteană *Le mouvement économique*, anul I (1904-1905).

www.dacoromanica.ro

al doilea rând naţiunea lor, aveau numai puţină trecere, căci un zel mai nobil anima toată românimea Ardealului, până jos la ţărani.

Împotriva şcolii româneşti luptă de mult Statul unguresc, care lucra pentru cunoscuta «ideie de Stat» maghiară. Concurenţa şcolilor primare cu limba de predare ungurească, mai bine organisate, a smuls într'adevăr câţiva elevi şcolilor româneşti, dar şi aceştia rămăseseră în marea lor majoritate tot Români, cu toate că îşi însuşiseră limba ungurească destul de bine. Cei mai mulţi copii se duceau însă la şcoala neamului lor, a limbii lor materne şi a religiei lor. Numai puţini învăţători români trecură în slujba Statului şi erau de aceia aspru criticaţi de consângenii lor. Încercarea de a înfiinţa în ţinuturile locuite de Români multe grădini de copii cu limba de predare ungurească n'a avut un succes prea strălucit; din potrivă, Românii îşi făcuseră şi ei ici, colo în oraşe grădini de copii de-ale lor. O mult mai grea lovitură ar fi fost legea instrucţiei plănuită de ministrul Berzeviczy, dar el căzuse odată cu Ministeriul Tisza jertfă ultimelor alegeri. După planul acestuia se acordase un mult mai mare rol învăţării limbii ungureşti în toate şcolile confesionale, şi se prevedeau măsuri severe pentru a se exercita un control mai eficace. Exista mai ales teama că supt apăsarea unei astfel de legi multe şcoli primare române naţionale erau să fie închise, dar, de oare ce ţăranul trăia printre alţi ţărani tot de neamul său, locuia aşa de isolat şi afară de aceasta în cele mai multe ţinuturi ale Ardealului nu existau aproape de loc Unguri, nu era deci nicio primejdie ca Românul, numai pe urma constrângerii la frecventarea unei şcoli străine, să fi putut uita propria sa limbă. Guvernul,

www.dacoromanica.ro

pentru a-şi atrage câţiva preoţi, oferise clerului românesc de ambele religii o leafa de Stat, care a şi fost primită de unii; dacă totuşi prin aceasta se puteau influenţa sentimentele naţionale ale acestora, rămânea foarte îndoielnic. Cu privire la autonomia Bisericii unite, ale cării precepte şi organisaţie concordau în unele puncte cu ale Bisericii catolice a Ungurilor şi ai cării conducători au luat parte chiar la sinoadele acestora, s'au şi dat pe faţă temeri[1].

În afara Regatului oraşele aveau o însemnătate cu totul secundară pentru Români. În Basarabia se găsiau Români mai mult în mahalale, pe când în centrul miserabilului, murdarului şi înapoiatului oraş — numai capitala Chişinău era în parte pietruită şi luminată — locuiau numai săraci negustori evrei şi mândri funcţionari ruşi. Nici măcar un singur târg n'avea în majoritate populaţie românească.

În Bucovina oraşul sau târgurile care sămănau cu el formau aproape exclusiv un punct de sprijin pentru Evreimea care năvălia cuceritoare; mici dugheni cu activi negustori murdari de cea mai săracă specie erau podoaba lor reală. Funcţionarii, cari aparţineau tuturor naţionalităţilor Imperiului, dar mai ales celor reprezintate în Galiţia, locuiau în cele mai bune case. Nobilul stă mai mult la moşia lui şi avea în oraş numai o casă de descindere. Astfel micul Evreu era peste tot stăpân: în Cernăuţi numărul «cetăţenilor nemţi» de credinţă iudaică trece peste 17.000, pe când nicio altă naţionalitate nu atingea un număr de suflete de 10.000 şi Românii ca şi Polonii numărau numai ceva peste 7.000. In Sadagura, un târg care trecea

[1] Bunea, *Discursuri, Autonomia bisericeasca, diverse* (Blaj 1903), p. 141 şi urm.

www.dacoromanica.ro

drept loc sfânt, nu numai pentru Bucovineni, ci şi pentru Galiţieni şi Evreii moldoveni, locuia în mijlocul tovarăşilor lui de credinţă, cari îl adorau, un mare rabin, un „fiu al lui David".

Potrivit cu Constituţia din Bucovina, ţara avea o Dietă basată pe alegeri. Din cei treizeci şi unul de membri ai ei, zece erau aleşi de marii proprietari, doisprezece de sate şi şapte de oraşe. Însă, cum s'a spus, Românii nu jucau acum niciun rol în oraşe, şi de aceia acestea nici nu erau reprezintate în Dietă de Români. În sate Slavii de diferite nuanţe aveau acum, ce-i drept, majoritatea, dar o majoritate foarte neînsemnată, care nu se observa în Dietă. Numai marea proprietate era în parte românească.

Boierii mari şi mici aveau mai mult vederi austriace şi ţineau morţiş la privilegiile lor politice şi sociale. Numai unii din ei, ca familia Hurmuzachi şi Flondor, arătau oarecare interes pentru naţionalitatea lor şi pentru cultura românească. Un om ca Nicolae Vasilco trecuse la Ruteni şi ajunsese unul din şefii lor cei mai cu vază; «nimeni să nu mă întrebe», a spus el odată în dietă, «ce am fost, ci numai *ce sânt acum!*»... Pentru viaţa românească în total, cei de aici n'aveau aproape nicio inclinare, şi trecuse de mult vremea când casa Hurmuzăcheştilor din Cernauca, care de altfel acum se afla pe mâna Evreilor, formă locul de întrunire al tuturor naţionaliştilor români, cari scăpau aici de urmăririle din Ardeal şi din Moldova. În cercurile înalte româneşti din Bucovina România însăşi era privită cu o indiferenţă din ce în ce mai mare, sau cu despreţul obişnuit la funcţionarii austriaci. Când regele Carol într'o călătorie se opri câteva clipe la gara din Cernăuţi şi ţinu cerc cu numeroasele persoane presente,

www.dacoromanica.ro

i se dăduse de către baronul Mustatza (de origine greco-moldovenească), căruia regele îi vorbise românește, caracteristicul răspuns: «Sântem crescuți nemțește, Maiestate», din care pricină Suveranul român, jignit se depărtase de el.

După cele spuse, ni putem închipui cât de greu avuse de luptat partidul românesc în Bucovina; el nu putuse câștiga nimic și abia își putuse apăra ce avea. Din clasa românească mijlocie nu se născuse încă până în al nouălea deceniu al veacului trecut niciun singur conducător. Mult iubitul de către țărani dr. G. Popovici, care adusese puțină viață în aceste cercuri fermecate ale lenei și vanității, trecuse în timpul din urmă în România, unde era să fie ajuns de o cumplită nenorocire, și tot așa ziaristul născut în Ardeal, G. Bogdan-Duică, care prin ziarul partidului național trezise pricepere pentru interese mai înalte și pentru cultură. Urmăririle sistematice și confiscările guvernului local supt guvernatorul dușman Românilor, Pace, scoborâseră presa românească la reviste speciale bisericești, cum era «Candela», care apărea de mult în românește și ruteneșe, sau la mici organe palide, care apăreau numai de două ori pe săptămână, ca iute decedata fără glorie: «Deșteptarea».

Așa stătea cu politica românească când tânărul director de bancă de pe atunci, dr. Aurel Onciul, care ca scriitor se manifestase printr'o bună lucrare despre «Starea constituțională a României» și ca jurnalist prin scoaterea «Privitorului», un îndrăzneț organ critic, dar foarte puțin răspândit, se întorsese din Brünn în patria sa, Bucovina. El voise să-și facă o carieră politică și de aceia nu se dete îndărăt nici de la cele mai violente atacuri împotriva concurenților săi, ba chiar împotriva

www.dacoromanica.ro

României şi a societăţii româneşti, pe care o încărcase de cuvinte insultătoare. Programul său era să se lege cu Rutenii, să realiseze o reformă agrară şi prin aceasta să ridice în ţară viaţa economico-financiară. Cârmuirea păruse că-l sprijină într'aceasta, şi el învinse la alegeri, mai ales fiindcă mulţi preoţi şi învăţători, cărora li făgăduise o leafă sau venituri mai mari, votaseră pentru el şi prietenii lui După biruinţă boierii capitulară în faţa adversarului lor fără scrupul, şi în locul *Deşteptării* partidului lor apăru ca organ românesc faimoasa *Voinţa Poporului* a lui Onciul. Dupa tot felul de coaliţii Dieta porni lucrarea de reformă; ea a putut fi dusă la un bun sfârşit, stătea însă în afara idealului naţional şi a intereselor neamului românesc.

Aceste fapte arătau foarte lămurit la ce primejdii e expus un popor când fără o clasă mijlocie el e alcătuit numai dintr'o boierime mai mult sau mai puţin decăzută şi din bieţi ţărani plini de invidie şi inculţi; cu ajutorul puterii numerice a acestora din urmă, orice om doritor de fapte, cuminte şi fără scrupul, se putea înălţa la un loc de frunte, chiar dacă binele întregului neam suferia prin aceasta.

În Ardeal şi în părţile româneşti ale Ungariei nu exista o astfel de primejdie.

Nici aici Românii nu erau stăpâni pe oraşe; acestea, din potrivă, aparţineau în cea mai mare parte vechii aristocraţii burghese a Saşilor producători de comerţ şi industrie, precum şi noii funcţionărimi ungureşti. Elementele româneşti din oraşe le formau, întocmai ca în Bucovina, mai mult locuitorii mahalalelor, cari trăiau în condiţii ţărăneşti, aici firește mult mai bune. Aşa Braşovul număra aproape şase mii de Şchei, cari ocupau

www.dacoromanica.ro

suburbia de sus, şi printre ei erau multe familii cu stare şi chiar foarte bogate. Şi în vechiul oraş Braşov, care la Români se numia *Braşovechiu*, se găsiau foarte mulţi locuitori români, cari se ocupau mai mult cu meşteşugurile. Mult mai mic era însă numărul Românilor din clasele de jos la Sibiiu, precum şi la Bistriţa şi în alte oraşe de provincie Din potrivă, în mica Orăştie ei jucau un rol mare.

O treaptă socială superioară o formau preoţii, profesorii mai înalţi, advocaţii şi medicii, ici colo şi funcţionarii de bancă. În fiecare oraş se afla un protopop român, şi se întâmpla une ori ca pentru ambele confesiuni exista un protopop. Unele biserici, aşa de pildă cea neunită a Sf. Nicolae din Şchei, aveau venituri mari, rente şi moşii şi contribuiau mult la desvoltarea vieţii româneşti în oraşe. Profesorii funcţionau la şcolile primare şi la seminarii, la gimnasii (în Braşov, Blaj, Beiuş şi Năsăud), la şcolile de comerţ (numai în Braşov) şi la şcolile de fete (în Braşov, Beiuş, Sibiiu şi Blaj). Ei învăţaseră la Cluj sau Budapesta la Universităţile ungureşti, unii chiar la Viena sau în Germania, rare ori şi în România şi trecuseră examenul de Stat unguresc pentru învăţământul secundar. Când nu se alipiau din motive mici la diferite partide, ei formau ca total un factor foarte însemnat pentru cultura românească şi pentru menţinerea ei pe domeniul naţional Prin relaţiile lor zilnice cu poporul, advocaţii, diplomaţi ai ambelor Universităţi ungureşti, erau totdeauna în stare să insufle viaţă unei mişcări politice. Aceasta s'a arătat limpede prin aceia că, după ultimele alegeri, cu toate că de ani de zile încetase la Sibiiu activitatea disolvatului comitet naţional, oprit de către Stat, Românii, datorită activităţii advocatului la oraş şi aceleia a preotului la ţară, au

www.dacoromanica.ro

putut trimete nu mai puțin de opt represintanți în Parlamentul din Budapesta. În felul acesta s'a arătat un mai mare zel și o mult mai aprinsă însuflețire, iar inviolabila solidaritate românească, de la episcop până la muncitorul cu ziua, se dovedi în mod strălucit. Și la multe alegeri de comitat, adecă la acelea în care se hotărau membrii Consiliilor comitatense, Românii au avut mai ales în Banat un bun resultat. Numai că trebuiau promovate în această privință interesele culturale din partea cercurilor românești conducătoare din orașe prin societăți literare și științifice și întruniri pentru luminarea poporului.

La un răpede proces de maghiarisare într'un viitor apropiat nu trebuia să se gândească nimeni. Numai câțiva fun ționari de Stat își tagaduiau naționalitatea și adoptau nume ungurești, dar în sinceritatea convertirii lor nu credeau decât doar interesații. Casătorii amestecate între Români și concetățenii străini, ca acelea din Bucovina, erau aici o raritate, și chiar foarte des generația a doua se întorcea la naționalitatea părăsită de tată. Mulți Ro nâni buni poartă azi un nume unguresc, care a fost impus vre-unuia din strămoșii lor.

* * *

În România propriu-zisă trebuie să deosebim în ceia ce privește viața orășenească târgul, orașul de provincie și Capitala.

Târgul moldovenesc sămăna în toate privințile cu cel din Bucovina, numai că aici Evreul, de altfel tot atât de murdar, nu se bucura de drepturi politice mai mari. Strada era tot atât de lungă, prafoasă și murdară; se vedeau aceleași dugheni joase, întunecoase, în care se vindeau

www.dacoromanica.ro

mărfuri ieftene şi proaste; ţăranii schimbau după acelaşi sistem produse bune ale solului cu fabricate proaste; şi aici se observa peste tot, pe ascuns, camăta.

La o parte de furnicarul negustorilor săraci, dar zgomotoşi, funcţionarul român trăia într'o casă drăguţă, cu o grădină în faţă; el era un plăcut om de societate, dar ceva cam greoiu, şi se deda prea mult plăcerilor şi politicei de partid. Dacă aceasta din urmă nu l-ar fi ameninţat mereu cu mutarea şi chiar cu destituirea, ar fi fost şi el un bun represintant al puterii Statului, dar în împrejurările acelea, în care numai profesorimea şi funcţionarii mai înalţi judecătoreşti puteau privi sigur în viitor, el trebuia să deie ajutor la ocasie de alegeri, să-şi caute un protector şi une ori să-şi economisească şi câte ceva care nu-i venia din leafă, pentru greul «timp de opoziţie». Agitaţia politică se făcea în acest mic centru supt supravegherea prefectului, a represintantului său, care în loc de subprefect ajunsese administrator de plasă, şi chiar supt acea a primarului, folosindu-se de toate mijloacele cinstite şi necinstite. Ţăranul îşi da cele mai multe ori votul fără să fie prea lămurit asupra însemnătăţii acestui act şi urma în aceasta adesea dorinţii funcţionarilor administrativi sau ameninţărilor celui ce-i da de muncă şi une ori şi făgăduielilor, chiar cinice, ale candidaţilor, cari nu se dau în lături nici de la primejdioasa făgăduială a unei împărţiri de pământuri. Evreul nu se amesteca pe faţă în politică şi, dacă ar fi făcut-o, amestecul lui ca alegător sau ca ales n'ar fi însemnat decât încă o întărire a lipsei de moravuri legată de viaţa politică.

În târgurile din Muntenia, care erau mult mai slab populate, Evreul lipsia. Aici mai ales ţărani

www.dacoromanica.ro

își dau întâlnire pe vremea bâlciurilor, care în Muntenia pierduseră mult mai puțin ca în Moldova însemnătatea lor economică. La bâlciul de la Râureni (Vâlcea) se îngrămădiau timp de mai multe săptămâni sate întregi, pe când vestitul bâlciu evreiesc de la Folticeni represinta din potrivă o distracție a orășenilor, cu panorame, musici și representații populare. De altfel în Muntenia nu s'a aplicat sistemul de a forma *târguri* prin atragerea străinilor numai în interesul tesaurului Statului. În momentul la care am ajuns, din contra, unele sate destul de mari, frumoase și bogate (ca Rucărul din județul Muscel) tocmai de aceia n'au fost ridicate la rangul de târg ca să se împiedece întrarea străinilor.

În orașul românesc de provincie trăiau de fapt străinii și Românii unul lângă altul.

Străinii erau în Moldova aproape exclusiv Evrei; colonii creștine de străini erau numai puține, și nici acestea n'aveau o organisație. In opositie cu aceasta Evreii aveau organisațiile lor religioase deosebite, rabinii și *hahamii,* cari tăiau vitele după ritul ebraic și despărțiau *coșerul* permis de *triful* spurcat, care se vinde creștinilor. Ei aveau școlile lor proprii—dar numai un gimnasiu în București—, care erau în genere clădite foarte puțin igienic și în care predau numeroși *belferi,* nespus de prost plătiți. La Iași și Botoșani aveau și spitale, cu toate că bolnavii lor erau primiți și în spitalele românești, care poartă numele vre-unui sfânt, mai ales al Sf. Spiridon dătătorul de sănătate, și din care foarte multe sânt fundate de persoane particulare. Acești străini locuitori ai orașelor moldovenești nu formau însă o singură clasă; în complicata ierarhie existau, din contra, trepte foarte deosebite, de la nenorocitul meșteșugar sau negustor de mă-

www.dacoromanica.ro

runţişuri, care abia îşi putea câştiga ceapa cea de toate zilele şi rătăcia îmbrăcat în zdrenţe nespus de murdare, până la bogatul bancher, la medicul cu clientelă mare sau la arendaşul de moşii întinse. Nu lipsia nici interesantul tip al ziaristului evreu; el nu redacta însă foi evreieşti — nu exista decât o singură foaie în jargon —, ci foile de partid româneşti, şi chiar cu multă însufleţire. Foarte răspânditul ziar bucureştean *Adevărul,* care combătea dinastia şi nu-şi vedea, de fapt, decât numai de interesele sale zilnice, era cu totul în mâna Evreilor.

Până sus la bancher, muncitorul evreu şi omul de afaceri vorbiau numai nemţeşte, adecă jargonul iudeo-german. Evreii erau în relaţii numai între ei. Drepturile politice li erau indiferente, căci asupra sărăciei sau bogăţiei lor dreptul de a alege şi a fi ales nu putea să aibă nicio influenţă.

Altfel sta casul cu pătura intelectuală evreiască, care se cultivase în şcoli româneşti, făcuse serviciul în oastea românească şi care putea participa la viaţa politică tot atât de puţin ca şi negustorul de mărunţişuri şi cămătarul. Unii dintre aceşti cei mai buni reprezintanţi ai naţiunii evreieşti din România vorbiau binişor româneşte; acei cari vorbiau limba de Stat fără greşeală erau pe atunci însă o mare raritate. Ei cetiau şi scriau româneşte în domeniul literar şi ştiinţific. De origine ebraică era naturalistul Barasch şi filologii Tiktin, Şăineanu (trăieşte acum la Paris) şi Gaster (acum rabin la Londra), precum şi poetul Ronetti Roman (naturalisat), pe lângă cari erau mulţi alţii de o însemnătate mai mică. La aceste persoane excluderea de la viaţa politică era o mare durere, şi li s'ar fi putut face dreptate ţinându-i în samă la o naturalisare individuală, însă politicianii de pe

www.dacoromanica.ro

acel timp preferau pe omul de afaceri evreu. Dar o condiție de la sine înțeleasă, care încă nu fusese îndeplinită, era aceia ca ei înșiși să înceteze cu totul purtarea lor reservată ori dușmănoasă față de românism și să se contopească sufletește cu societatea românească. Pentru aceasta însă învățământul public avea o datorie pe care n'o îndeplinise. Trebuie apoi să se mai observe că societatea românească din Moldova-de-sus, foarte îndatorată și total fără energie, nu mai desprețuia întrarea în relații sociale cu Evreii cei mai bogați, cari vorbiau franțuzește și românește.

În principatul de odinioară al Munteniei se găsiau Evrei în masă numai în orașele mai mari și în porturi, în București, Brăila și Craiova. Cei mai mulți au fost venit din Moldova și aparțineau ramurii galițiene. Alții însă ca număr erau mai puțini, formau comunități de Evrei spanioli, și dintre aceștia mulți vorbiau binișor românește.

Grecii din Brăila formau cea mai însemnată comunitate grecească din țară. O frumoasă biserică grecească este încă una din podoabele regulat clăditului și curat ținutului oraș de la Dunăre; cea nou construită la București îi rămâne cu mult în urmă, și era și mai puțin frecventată. Sume însemnate se trimeteau din Brăila pentru scopuri de cultură elenică și pentru idealurile politice ale elenismului. Mulți căutau să-și mărite fetele la Constantinopol și în Grecia. Greceşte se cetia cu zel; în București apărea ch ar ziarul g ecesc Πατρὶς («Patria») Une ori se vedea în prăvăliile cas lor comerciale din Brăila ch pul regelui grecesc Gheorghe și alte tablouri patriot ce. Ceilalți Greci împrăștiați prin țară și în localități mai mici nu posedau însă o conștiință națională așa de pronunțată.

O organ sare a locuitorilor bulgari din orașele

www.dacoromanica.ro

românești nu se simția: persoane isolate contribuiau la fondul pentru revoltele și omorurile din Macedonia, și, poate că făceau ici și colo și unele servicii de spionagiu Statului bulgăresc; cu prilejul omorului Macedoneanului M hăileanu se descoperise cel puțin existența unui punct central primejdios de propagandă bulgărească în București.

Colonia austriacă nu era organisată ca atare; Sașii ardeleni, cari până pe la 1880 fuseseră în fruntea elementului german din București, își aveau acum societatea lor aparte. Ungurii țineau biserica lor calvină și școlile corespunzătoare și scoteau de o bucată de vreme și o gazetă. Colonia cea mai însemnată și tot odată și cea mai bine organisată era aceia a Germanilor din Imperiu. Acum li aparținea în primul rând biserica evangelică din Strada Luterană, și la solemnități steagul Imperiului era ridicat alături cu cel românesc la biserică și la școlile ce stau în legătură cu ea — printre ele o școală reală cu șase clase. Germanii aveau și desăvârșite instituții de diaconese, o școală mai înaltă de fete pe Strada Diaconeselor ni un sanatoriu. O societate ge mană de gimnastică (Turnverein) exista de mult, și una din cele mai frumoase săli de concert din București era acea de la „Liedertafel". „Rumänischer Lloyd" și „Bukarester Tageblatt", de a tfel foi med o re, apăreau în București mai ales pentru Germani, pe când foile scrise franțuzește: „L'Indépendance Roumaine", pe atunci un organ perfect redactat și „La Roumanie", nu erau umva pentru colonia francesă ci reprezintau numai p*r r'le liberalilor și conservatorilor pentru străinătate. Și în orașele ai mici se observa solidaritta a Ge man or. Șvabii din Turnu-Severin, cari se așezaseră aici cu vre-o optzeci de ani în urmă, și-au fost păstrat caracte-

www.dacoromanica.ro

rul lor german şi de curând se formase în micul Târgul-Jiiului, ca să dăm numai un exemplu, o buna şcoală primară germană [1].

În toate privinţile Germanii datorau mulţămire clerului luteran pentru cele săvârşite. Clerul catolic juca, bine înţeles, un cu totul alt rol şi nu se punea în serviciul unei naţionalităţi. De prin anii 1880 Biserica romană se organisase unitar, şi şeful ei era arhiepiscopul din Bucureşti, care îşi clădise o frumoasă reşedinţă şi dispunea de două biserici mari: de noua şi luxoasa catedrală Sf. Iosif, care era legată de un Seminariu, şi mai vechea, dar restaurata *Bărăţie* (biserica barát-ilor, a Franciscanilor unguri). Prelatul, în care se puseseră mari speranţe, Xavier de Hornstein, se trăgea dintr'o familie elveţiană şi nu era prea iubit la Curtea regelui catolic, dar nici în alte cercuri nu era prea mult cunoscut. Catolicismul lui părea că porneşte din influenţe străine. Clerul putea fi une ori mai bine ales; membrii lui însă făceau parte din diferite naţionalităţi; Francesii cel puţin duceau propaganda religioasă în familiile din aristocraţie, cunoscătoare de limba francesă. Episcopul din Iaşi fusese până în ultimii ani un fost profesor la Universitatea din Freiburg din Elveţia şi tot Elveţian de origine, Dominique Jacquet. După ce, din causa vechii neînţelegeri cu clerul unguresc, din causa dreptului, reclamat de episcop de a numi preoţi de sat de orice naţionalitate în comunităţile ungureşti catolice din Moldova, se retrăsese, în locu-i fusese numit episcop la Iaşi meritosul Italian şi prieten sincer al României, Camilli. Administrarea acestei diocese corespundea

---

Cf. Teutschländer, *Geschichte der evangelischen Gemeinde in Rumanien* (Bucureşti 1891) şi H. Meyer, *Die Diaspora der deutschen evangelischen Kirche in Rumänien, Serbien und Bulgarien* (Potsdam 1901).

www.dacoromanica.ro

mai mult interesului Statului român. Călugăriţile de la Sacré Coeur şi Notre Dame de Sion, Ordine francese, înfiinţaseră la Iaşi, Galaţi şi Bucureşti măreţe şcoli de fete; instrucţia era însă în multe privinţi defectuoasă şi casuri de proselitism provocaseră (1904) un proces împotriva Surorilor, care însă au scăpat de pericolul ameninţător de a-şi vedea institutele închise[1].

Locuitorii români din oraşe se împărţiau în patru categorii sociale.

În Muntenia ca şi în Moldova avem întâiu pe locuitorii din suburbii, cari după turcescul *mahalà* se numiau *mahalagii*. Suburbiile erau în toate oraşele foarte întinse, rău administrate şi rău păzite. De la începutul administraţiei moderne autonome a Statului, nu se avuse curajul de a se hotărî fără nicio consideraţie un teritoriu măsurat pentru aceasta, aşa că oraşul cuprindea de fapt şi mai multe sate. Locuitorii acestora din urmă erau mai mult oameni săraci şi puţin culţi; casele lor semănau cu acelea de la sate, dar starea lor era mai rea decât aceia a sătenilor, căci ei nu dispuneau de diferitele privilegii ale legii agrare şi afară de aceasta trebuiau să plătească impositele comunale orăşeneşti. Unii dintr'înşii erau căruţaşi şi, ca atare, înainte de introducerea drumurilor de fier aveau un frumos câştig ca *grânari*, cărăuşi de cereale; pe urmă însă acesta s'a fost dus pentru totdeauna. Acum ieşiau la piaţă cu căzăturile lor de mârţoage şi aşteptau răbdători să fie chemaţi pentru transport. Numai puţini aveau un meşteşug şi abia în vremea din urmă s'au fost introdus din nou printr'o lege vechile corporaţii

[1] V. nota lui C. Auner, în *Enciclopedia română*, supt cuvîntul *Românía (Biserici)*. Lucrarea lui A. Abt, *Die katholische Kirche in Rumänien* (Würtzburg 1879), nu mi-a fost nici până acum la îndemână.

www.dacoromanica.ro

desființate mai înainte, a căror conducere stătea în mâni românești. Legea Missir, care provocase o mare nemulțămire față de Statul român[1], mai ales fiindcă fusese greșit înțeleasă, cuprindea și hotărârea că se cerea o autorisație specială când cineva voià să exercite un meșteșug și că șeful corporației avea să exercite un control asupra condițiilor în care se lucra. Până atunci legea aceasta n'adusese de altfel încă roade visibile. Încă și mulți mahalagii își găsiau ocupație în fabricile din București, mai ales în fabricile Statului, pe lângă numeroși străini. La construirea caselor, foarte activă până în ultimul timp, găsiseră întrebuințare mai ales Italieni, cari erau chemați și la șosele, precum și foarte ieftenii și veselii lucrători țigani din satele vecine.

Sărăcia și îndrăzneala acestor mahalagii bucureșteni li-a fost procurat un loc nu prea strălucit în luptele politice. Partidele îi organisaseră ocasional militărește și, în schimbul unei rasplăți mici sau a făgăduielii unei slujbe modeste în serviciul Statului, ei apăreau — alegători sau nu, de asta puțin li pasa — în localurile de vot ca bătăuși, cari prin strigate, injurături și lovituri împiedecau de la vot pe dușmanul politic al mandatarilor lor. Unul din capii lor, un cunoscut bețivan, s'a fost ridicat în felul acesta până la rangul de deputat în Camera conservatoare. Cu toată legea nouă (1904), care garanta votul secret, s'au petrecut grație activității lor scene de violență și la alegerile din 1905.

O clasă superioară a burghesiei române, care să fie capabila de comerț și de întreprinderi, abia dacă exista în Moldova; în Muntenia însă, unde multe elemente grecești, bulgărești și albanese

[1] De aceia legea apăru și în traducere franceză și germană, *Loi pour l'organisation des métiers* (București 1903).

www.dacoromanica.ro

s'au fost pierdut în populația românească și se pierdeau încă zilnic, o astfel de clasă era destul de tare. În viața lor socială aceste cercuri veniau în atingere cu poporul, dar numai puțini capătau întrare în societatea cercurilor înalte. Cu clasa funcționarilor, din potrivă, ei întrețineau foarte des relații și se stabiliau legaturi de familie, cu toată deosebirea, de obiceiu foarte mare, a felului lor de viață.

Starea funcționarilor nu era de loc mulțămitoare. Lefurile, înainte prea mari, fuseseră prea mult scăzute în ultima criză financiară, iar printre funcționarii superiori, foarte adesea netrebuincioși, numai foarte puțini căzuseră jertfă acestor greutăți. Chiar acum în urmă se creaseră noi posturi, absolut zădarnice, pentru partisani. Noua lege a pensiilor, care înlăturase multe abusuri, părea că acordă mijloace de viață prea restrânse; însă, față de îngrămădirea pensiilor, Statul nu putea face mai mult. Cel mai rău era însă sistemul după care se numiau, se înaintau și se înlăturau funcționarii. În administrație, sau nu se cerea nicio calificare specială, sau diploma de licențiat al Facultății de drept era socotită suficientă. Însă, cu reaua organisare a Facultăților respective, nu era nimic mai ușor de cât să se obție în trei ani de zile o astfel de diploma. Numărul acelora cari o posedau era prin urmare foarte mare, și de aceia alegerea se făcea printre aceștia, dar chiar și printre candidații în a fără diploma, după motive de partid. Mulți tineri și-au fost creat de regulă până în ultimul timp cariera lor viitoare de funcționari ai Statului, făcând încă din vremea studenției servicii guvernului sau partidelor în opoziție, petrecând întreaga școala a oratorului de vorbe goale și puțin sincer și stricându-și caracterul și judecata

www.dacoromanica.ro

pentru toată viaţa prin multă vorbărie. O schimbare a guvernului răsturna apoi pe astfel de oameni. Atunci ei se folosiau de diploma lor ca să facă pe advocaţii, de şi erau destui de aceştia. Adesea se făceau şi datorii, carè erau să fie plătite la o viitoare numire sau la o înaintare. Pentru a nu pierde această speranţă a unui viitor mai bun, „agitaţia politică" era continuată mai departe şi chiar din ce în ce mai cu aprindere. Dacă timpul cât partidul opus sta la cârmă ţinea prea mult, această agitaţie atingea o culme îngrijitoare; insultele din discursurile către „popor", insultele din ziarele de partid[1], pe care le redactau adesea astfel de oameni, deveniau din ce în ce mai fără scrupul; chiar şi faţă de rege se purtau în chipul cel mai necuviincios. Presa partidului conservator cuteză chiar odată, pe când se afla în opoziţie, să discute cu satisfacţie asasinatul din Belgrad! Atunci sosia în sfârşit timpul critic de mult aşteptat: „voinţa poporului" era împăcată şi oposanţii săraciţi şi împinşi la extrem chemaţi să guverneze. Zilnic aveau loc noi schimbări de funcţionari; mulţi funcţionari capabili îşi pierdeau locurile fiindcă trebuiau răsplătiţi „partisanii" noului guvern. În cea mai mare parte ceata politicianilor se compunea din astfel de oameni, la cari se asociau persoane cu dare de mână, independente economiceşte. Acestea din urmă socotiau drept cel mai înalt scop al vieţii lor participarea la guvern, sau măcar cinstea de a fi

[1] Cele mai bune erau „Voinţa Naţională", a liberalilor, şi „Epoca", a junimiştilor. Din potrivă presa conservatorilor, chiar din pă ce partidul ajunsese la cârmă, nu era ţinută în frâu; calomnii nesfârşite se tipăriau zilnic într'însa. Nici o foaie de partid nu avea un interes sincer pentru cultură. Dintre cele fără partid se cetia din ce în ce mai mult bine informatul ziar „Universul". Toate ziarele bucureştene erau cotidiane. Tirajul lor se urca, cel mult, la 100.000 de exemplare.

www.dacoromanica.ro

deputat[1]. Spre paguba țării mulți proprietari își arendau moșiile pentru ca să stea la București și să participe aici zi cu zi la politica de interese personale. Chiar funcționarii pensionari jinduiau locuri în Parlament și luau parte cu o aprindere juvenilă la viața politică. Din vanitate își cerea partea sa în aceste lupte și corpul profesoral, care atârna numai într'atât de schimbarea partidelor, întru cât treptele inferioare puteau fi pedepsite cu transferări. Dispoziții nefericite în noua lege a învățământului îngăduiau afară de aceasta guvernului să favorizeze pe un profesor secundar prin aceia că-i da un mai mare număr de oare și astfel el primia o leafă mai mare. Apoi unii profesori primari sau secundari[2] doriau să fie „detașați" din provincie la București, adecă transferați provisoriu și, în sfârșit, Ministeriul avea puterea să numească pe suplinitorii profesorilor după voie, pe când locurile de profesori ordinari nu puteau fi ocupate decât de persoane care au fost trecut examenul de profesor secundar (așa-numitele *examene de capacitate)*. De o bucată de vreme furia politicei domnia și în oaste, căci și aici mulți sperau să-și grăbească prin ea înaintarea; une ori și ofițerii erau nevoiți să visiteze localurile de alegeri și aceasta s'a întâmplat și la ultimele alegeri.

Țăranii, cari formau majoritatea precumpănitoare a populației, nu jucau politiceşte niciun rol.

[1] Exista o Camera Deputaților cu 183 membri aleși pe patru ani și un Senat cu 108 membrii aleși, la cari se adăugiau legal cei opt episcopi și Principele Moștenitor. Aproape aceiași alegători orășeni, numai altfel distribuiți (erau trei clase de alegători împărțite după cens pentru Cameră, două pentru Senat), votau la alegerea ambelor corpuri. Legile se propuneau în ambele; cu budgetul însă se ocupa numai Camera Deputaților.

[2] Profesorimea secundară număra peste 1000 de membri; existau peste 40 de licee-gimnasii, cu mai mult de 700 de profesori. La aceștia se adăugiau aproape 100 de profesori de la școlile practice (comerț, industrie și agricultură) și tot așa de mulți la școlile speciale de același grad.

www.dacoromanica.ro

Numai când împliniau anumite condiţii, îşi puteau da direct votul; cei inculţi şi săraci dintre ei, adecă până atunci cei mai mulţi, puteau alege numai pe alegătorii cari se duceau în capitala judeţului şi aici alegeau de obi eiu pentru Cameră pe candidaţii Guvernului La alegerile pentru Senat ei n'aveau niciun vot. Ţaranii formau înainte un al patrulea Colegiu de alegători; acum, împreună cu unele elemente orăşeneşti, Colegiul a treilea, care alegea mai puţini deputaţi decât cele două d'întâiu. Cu ajutorul primarilor, une ori şi cu a preotului satului şi a cârciumarului din oraşul de reşedinţă, cum s'a spus mai nainte, izbutia să se aleagă mai totdeauna candidatul Guvernului; rare ori numai reuşia un proprietar cu influenţă, dacă se arăta gata la daruri electorale extraordinare. Încercările de a întemeia un partid ţărănesc nu izbutiseră până atunci, din nevrednicia acelora cari s'au fost dat drept conducători şi prin contra-măsurile fiecărui Guvern. Merită să fie amintit numai ca o curiositate faptul că foştii socialişti, cari s'au perdut mai târziu în partidul liberal, când văzura ca n'au avut noroc pe lângă puţinii muncitori de la oraş, mai mult străini şi fără drepturi politice, se întorseseră în spre ţărani: aceştia părură că nădăjduiau, de fapt, că prin aceşti prieteni ai poporului vor ajunge la dorita împărţire a pământurilor, şi astfel şeful de pe atunci al socialiştilor, popularisatorul ştiinţific Ioan Nădejde, fu ales deputat. Aceasta aparţinea însă trecutului. Până atunci ţeranii fuseseră însă un factor neînsemnat în viaţa politică, ceia ce se explica îndestul prin starea lor economică de atârnare, prin cultura lor insuficientă şi prin imposibilitatea de a se organisa singuri.

Oligarhia orăşenească a magistraţilor, funcţio-

www.dacoromanica.ro

narilor şi represintanţilor „profesiunilor libere“ (medici, ingineri, etc.), rentieri, cârciumari şi mahalagii, din potrivă, ţinea pare că într'un fel de arendă moştenită viaţa politică.

Aristocraţia boierească şi-a fost pierdut în cea mai mare parte însemnătatea. Multe din cele mai de samă familii căzuseră într'o săracie ruşinoasă. Moşiile celor mai mulţi erau împovărate cu datorii de necrezut, şi era aproape o minune că ei se mai puteau ţinea prin tot felul de ajutoare prieteneşti şi stratageme politice. Boierii nu mai păşiau în fruntea culturii, şi acei dintre ei cari nu voiau să ştie de o altă limbă vorbită şi de o altă literatură decât cea franceză[1], erau chiar cu totul străini faţă de cultura naţională — şi de aceia erau din ce în ce mai mult în luptă cu represintanţii inteligenţei române. Erau chiar printre ei de aceia cari nu puteau participa real la viaţa politică din causa slabei lor familiarisări cu limba de S aţ! Ei aveau des soţii din cercu ile nearistocrate, şi astfel acea aristocraţie pierduse simţul înălţător al sângelui nobil. Numai viaţa socială, care imita modelul parisian, rămăsese tot strălucitoare, şi spre seară Calea Victoriei, cea mai însufleţită stradă din Bucureşti, ce-i drept strâmtă şi cotită, dar cu multe clădiri publice, precum şi Şoseaua strălucitoare din primăvară şi vară până toamna târziu, cu multele echipagii şi scumpele toalete, formau un minunat spectacol pentru străini, dar nu mai puţin şi pentru aceia cari erau obişnuiţi. Bogaţii din burghesie şi chiar mulţi dintre funcţionarii cari prin căsătorie sau prin speculaţii politice ajunseseră bogaţi, luau pa te la acel vesel spectacol al vanităţii, pe când în părţile opuse

[1] Vezi Iorga, broşurile citate în bibliografie.

www.dacoromanica.ro

ale oraşului, cu prăvăliile lor lipite una de alta, mai ales în Stradele Lipscani şi Şelari îşi avea loc comerţul, care se afla mai mult pe mâni străine; peste Dâmboviţa însă erau stradele evreieşti în apropiere de Calea Văcăreşti, şi acolo comerţul mic era în floare.

În celelalte oraşe — aşa şi în Iaşi — boierimea se stinsese aproape cu totul, şi o mai amintiau încă în foasta capitală a Moldovei numai frumoasele locuinţi elegante, încunjurate de grădini minunate, de pe strada Copoului şi de pe tăcutele şi curatele strade vecine, moarte însă. Marile, înaltele biserici din Iaşi cu inscripţii slavone stăteau triste şi părăsite; biserica metropolitană restaurată de Stat strălucia chiar în mijlocul furnicarului evreiesc din strada principală.

De câtăva vreme unele familii aristocrate se consacraseră cu zel şi pricepere agriculturii şi urmau bunul exemplu pe care-l dădea administraţia Domeniilor Coroanei; scoteau şi venituri bune. In acest fel Barbu Ştirbei, nepotul fostului Domn cu acelaşi nume, se străduia pentru prosperarea bunei stări naţionale, şi ici colo şi alţi membri din aristocraţie începeau să se adapteze cerinţelor vieţii moderne.

Dar până atunci pe această clasă nu se putea încă sprijini un partid conservator. Priceperea unui astfel de partid exista, ce-i drept, şi nu numai la bătrâni, dar un partid românesc era numai acela care vrea să guverneze şi încă să guverneze singur. Toate acele partide care urmăriseră un ideal hotărât, împărtăşit însă numai de puţini membri şi cari de ace a nu putuseră ajunge la cârmă, şi-au fost pierdut înfluenţa. Aşa s'a prefăcut societatea literară *Junimea* într'o grupare politică supt conducerea lui P. P. Carp, un om politic

www.dacoromanica.ro

neobişnuit de înzestrat, energic şi sincer. Regele îi încredinţase Guvernul în anul de transiţie 1888. Când însă *junimiştii*, cari-şi adăugaseră numele de «constituţionali» nu se putuseră menţinea singuri, ei trebuiră mai degrabă să se înţeleagă prin tot felul de compromisuri cu conservatorii lui Catargiu. După moartea acestuia însă, Carp fu recunoscut de şef numai al minorităţii conservatorilor, pe când majoritatea îşi alesese de şef pe cel mai bogat proprietar din ţară, coborâtor dintr'o vestită familie, G. Gr. Cantacuzino. Câţiva ani ambele partide conservatoare fură în ceartă, până în sfârşit Carp ajunse prim-ministru al tuturor conservatorilor, pe când Cantacuzino păstră conducerea ideală. În curând însă Ministeriul lui fu răsturnat de Camera conservatoare, şi acum în cepu iar lupta între «carpişti» şi «cantacuzinişti», — în ironie aceştia erau numiţi şi «bizantini» sau, după numele celui mai activ şi mai talentat conducător al lor, Take Ionescu, «tachişti». Partisanii lui Carp nu voiau să se presinte ca un al treilea partid. Take Ionescu avea din parte-i foarte mulţi partisani în massa mare a acelor cari se recunoşteau părtaşi ai oligarhiei oraşeneşti de care tocmai fusese vorba, mai ales dintre căutătorii de slujbe de Stat, dar „tachiştii" lui nu erau conservatori şi n'aveau de altfel nici un program deosebit.

Pamfletistul ziar radical *Lupta* si revista socialistă pentru ştiinţă şi literatură *Contemporanul* al cărui cuprins era cele de mai multe ori foarte amestecat şi avea numai puţină valoare artistică, fură mult cetite. Evreii din Moldova şi tinerimea bucureşteană erau încântaţi de *Lupta:* acesteia din urmă îi plăceau mai ales puternicele atacuri în contra Regelui, prin care îşi câştigă faima şi „Adevărul", scris miserabil. În literatură se în

www.dacoromanica.ro

cepu îndată o luptă pentru „arta pură" şi arta care slujeşte nevoilor sociale; cea din urmă era o chestie atacată de Gherea (C. Dobrogeanu; refugiat socialist rus, stabilit la Ploieşti) şi care avea numai puţin a face cu desvoltarea poporului românesc. Tinerii trecură aproape cu toţi la Gherea şi se întoarseră de la meritosul Maiorescu, care nu mai era pentru ei sărbătoritul conducător al culturii române, ci căzu în ochii lor şi ca metafisician criticat. Gheorghe Panu, Ioan Nădejde şi V. G. Morţun ajunseră chiar deputaţi, dar nu se pricepură să represinte cu demnitate ideile lor. Trecură câţiva ani de aşteptare zadarnică, şi la urmă socialiştii se unîră cu partidul liberal, radicalii însă, afară de nestatornicul ratacitor Panu, cu conservatorii. Din cei d'intâiu, conduşi de Morţun, se formă grupul progresist al liberalilor, pe când cei din urmă nu mai represintau o direcţie deosebită şi au dat guvernului conservator din 1905 doi membri.

Se poate afirma că adevăraţii conservatori erau în stingere, căci puternicii partidului îi formau „tachiştii". În opoziţie cu ei stau liberalii, cari se compuneau la rândul lor iarăşi din două grupe. Bătrânii şi câţiva tineri represintau ideile oligarhiei orăşeneşti, care se poate caracterisa de oportunistă şi al cării principiu suna: „numai să nu se schimbe prea mult!". În raport cu „tachiştii", aceşti politiciani aveau idei „aristocrate" şi „conservatoare", şi partidul liberal supt ultimul cabinet Sturdza luase dispoziţii împotriva acestei *plebe* a funcţionarilor. De aceştia din urmă nici conservatorul Carp nu voià să ţină samă; ei aflară însă cea mai bună primire la Take Ionescu, pe care l-au ajutat în conducerea Statului. Bătrânii liberali ţineau încă morţiş la unele idei conducătoare şi

www.dacoromanica.ro

se siliau să păstreze forma externă, pe când la tachiști totul se petrecea „fără pardea". Progresiștii tineri, în cea mai mare parte foști socialiști, represintau un punct de vedere mult mai înalt, căci ei se gândiau mult mai puțin la mărirea și desvoltarea partidului, cât la unele reforme folositoare. Ei erau în această privință ca și carpiștii, și poate în măsură și mai mare, dar într'un mod mai puțin prudent, iubitori de reforme. Doriau introducerea votului universal, întemeierea unei instituții de credit țărănesc, etc. Frații Brătianu, fiii lui Ion, Ioan și Vintilă, țineau și ei de aceștia, de și pe de altă parte se consacrau cu zel partidului lor. Septuagenarul D. A. Sturdza, căruia i se datora aproape exceptional de buna conducere a ultimului Guvern liberal, cultiva personal mai mult ideia de Stat și hesitarea lui nehotărâta între aceste direcții a pricinuit căderea-i și aceia a Guvernului liberal (1905).

* * *

Cu toată lupta de partid se putea vorbi de o continuitate cel puțin în unele ramuri a e vieții românești. Se întâmplase, ce-i drept, foarte adesea, că o lege bună primia de la Guvernul dușmănește următor adausuri rele sau suferia chiar o prefacere deplină. Une ori un șef al opoziției declara pe față că partidul lui va desființa cutare sau cutare lege, dar cu toate acestea multe rămâneau numai amenințări sau f gâduieli. Așa de pildă partidul liberal a păstrat în esență legea minelor cu toate că la votarea ei părăsise Camera. La noua lege a instrucției au contribuit miniștrii Take Ionescu și Haret. În chestiile economice nu mai exista atitudinea de antagonism principial din 1890, și de curând chiar un senator conservator

www.dacoromanica.ro

recunoscuse ca bun tratatul comercial cu Germania, opera ministrului liberal Costinescu.

Politica externă a României rămânea mereu aceiaşi, căci regele Carol îşi reservase pentru el această parte a cârmuirii şi tot aşa chestiile referitoare la armată, care ajunsese cel mai puternic sprijin al Statului. Ea număra în 1900 treizeci şi patru de regimente de infanterie, opt batalioane de vânători, şase regimente de roşiori, unsprezece regimente de călăraşi, paisprezece regimente de artilerie şi două regimente de geniu, fără să mai ţinem samă de unităţile mai mici. Pe lângă trei sute de tunuri ţara putea pune pe picior de războiu la o primă chemare 150.000 de oameni, dintre carî 60.000 formau părţile permanente. Numărul ofiţerilor, cari-şi căpătau educaţia în două şcoli inferioare (la Iaşi şi Craiova), în trei mari superioare (şcoala de Infanterie, de Artilerie şi de Administraţie din Bucureşti), în trei şcoli de specialitate (institutul de Artilerie şi Geniu din Bucureşti, şcoala de Marina şi, de la 1884, şi şcoala de Cavalerie din Târgovişte, precum şi Şcoala Superioară de Războiu din Bucureşti), trecea peste trei mii. Pentru a preîntâmpina greutăţile financiare, două treimi din infanterie şi o mai mare parte din cavalerie se instruiau numai în mică măsură, de oare ce aceşti soldaţi erau chemati numai cu schimbul; această măsură se luase şi în vederea intereselor agriculturii şi economiei rurale. Timpul de serviciu ţinea trei ani, pentru bacalaureaţi un an; la un batalion de vânători s'a fost introdus ca încercare un serviciu de doi ani. Toată oastea era împărţită în patru corpuri de armată şi în «divisiunea activă din Dobrogea».

Marina de războiu nu corespundea încă nevoilor de apărare a Ţării; se număra numai un cruci-

www.dacoromanica.ro

şător şi cinci torpiloare pe lângă câteva canoniere[1].

* * *

Se putea spera, cum o făceam atunci, că într'un viitor nu prea depărtat se va forma de sigur un puternic partid de reforme, care va tinde spre ideale mai înalte şi va combate elementele anarchiste ale sus-numitei plebe de politicianî. Căci aceasta s'a fost dovedit încetul cu încetul, prin scrieri literare şi ştiinţifice, ca un lucru necesar.

Curentul latinist s'a fost stins de mult în forma sa originara. De la apariţia ridiculului „Dicţionariu" al lui Laurian şi Massim, cari refusau oricărui cuvânt nelatin dreptul de a fi scris şi vorbit, s'au fost schimbat multe lucruri, şi fanaticii aceia rămaseseră isolaţi. Dar din această direcţie latinistă în filologie şi în istorie — Laurian a scris o Istorie a Românilor pentru şcolile secundare, pe care o începea cu Romulus şi Remus! — a ieşit un fel de a vedea care a înrâurit încă multă vreme după aceia.

Conform acestei direcţii, Românii erau latini curaţi, Romani adevăraţi. Niciun popor nu se putea asămăna cu ei; viitorul lor era asigurat, trecutul românesc însă, cu cărţile sale slavoneşti, cu alfabetul său cirilic, cu întunerecul său religios şi cu Domnii săi „fanarioţi", trebuia îngropat în grabă şi pentru totdeauna. Se cerea să pornim iarăşi de-adreptul de la tradiţia romană. În politica externă, conformă ei, singura ideie îndreptăţită era „ideia latină" rău înţeleasă, care ne îndrepta numai prin manifestaţii retorice, fără o cunoştinţă adâncă a legăturilor sufleteşti, a intereselor materiale, a

[1] *L'armée roumaine en 1900, notice publiée pour l'Exposition Universelle de Paris par la commission militaire roumaine* (Angers 1900)

www.dacoromanica.ro

aspiraţiilor de viitor, spre Italia şi mai ales spre Franţa. Încă de prin al nouălea deceniu al veacului trecut rătăciră de două ori peregrini români şi peregrine la Columna lui Traian supt conducerea unui profesor universitar, unei doamne şi unui ciudat cioban ardelean, care trăia numai pentru ideia „originii romane". Toate mòdele Franciei erau maimuţărite în literatură, în politică şi în viaţă, fără a cunoaşte tocmai ce e mai sănătos şi mai vrednic de admirat şi de urmat în viaţa marii ţeri apusene[1].

În literatură, încă de prin anii 1830 Alecsandri, Bălcescu şi Kogălniceanu făcuseră încercarea să ajute biruinţa unei direcţii româneşti, *numai* româneşti. Ei avuseră şi succes, dar curând îşi ridică iar capul direcţia latinistă, italienistă, franţuzistă. Tocmai la timp apăru, cam prin al şaselea deceniu din veacul trecut, la Iaşi, revista «Convorbiri literare». Ea critica fără scrupul, mai ales prin pana lui Maiorescu, enormităţile care resultau din curentele dominante, şi pe calea dreptăţii şi a măsurii, recomandată de acest critic luminat, au păşit apoi mai departe scriitori de primul rang ca Nicolae Gane şi Ion Creangă, dintre cari cel d'intâiu a descris viaţa de oraş, iar cel din urmă pe aceia d'n satele Moldovei, Slavici, care-şi luă subiectele din viaţa românească a Ardealului, Ispirescu, care reproduse simplu şi totuşi atrăgător basmele populare ale Munteniei. În afară de cercul «Junimii» a scris în acelaşi sens archeologul Alexandru Odobescu, un elegant stilist, şi universalul B. P. Hasdeu. Dar pe aceştia toţi i-a întrecut un om care cunoştea neamul românesc în toate clasele şi pro-

[1] Cuvintele adause aici la textul german nu cuprind o retractare, ci o precisare, care atunci, supt apăsarea cultului înstrăinării, nu era de nevoie, cuvintele aspre cuprinzând revolta opiniei publice nouă contra „înstrăinătorilor".

www.dacoromanica.ro

vinciile lui, în starea lui presentă şi în tot trecutul său, din istorie şi literatură, şi care împrumută acestei ştiinţe întinse cea mai curată şi bogată limbă, ca să exprime puternicele sentimente şi înaltele cugetări ale genialei sale personalităţi: în Mihail Eminescu, născut în 1849, care a dus o viaţă nestatornică şi plină de necazuri, până când muri în vârstă de abia patruzeci de ani la ospiciul de alienaţi din Bucureşti, nu numai literatura românească, ci şi *cugetarea* românească îşi găsi un model şi tot odată un conducător în toate domeniile.

După ce societatea literară «Junimea» se desfiinţă pe la 1880, şi după nereuşita junimiştilor în politică, părea că se pregătesc iarăşi vremuri rele. Dar unele întâmplări fericite provocară redeşteptarea conştiinţei naţionale, care se dovedi curând în toate domeniile.

În urma procesului din Ardeal şi a agitaţiei Românilor de acolo, îşi făcu pentru întâia oară drum convingerea că întreaga naţiune, cu toate că despărţită politiceşte în mai multe părţi, formează totuşi un întreg şi posedă un suflet propriu naţional. De acolo veni în 1890 şi cântăreţul vieţii de ţară, al vieţii vesele, harnice, modeste şi poetice de pe ogoarele ardelene, Gheorghe Coşbuc. El se trăgea din colţul bistriţean şi era un mare artist, pe care nu-l egala în desăvârşirea formei niciunul din poeţii noi, şi poesia românească se desvoltă de-acum o bucată de timp — făcând abstracţie de imitatorii simboliştilor şi decadenţilor parisieni — supt influenţa lui Coşbuc. În «Asociaţia transilvană pentru cultura şi literatura română», înfiinţată în 1861, care însă până atunci se ocupase numai puţin cu literatura şi ştiinţa, păru că se trezeşte conştiinţa datoriei, căci ea publică prima

www.dacoromanica.ro

Enciclopedie română din Sibiiu (1897-1904). Liga agricultorilor români din Sibiiu dădu din parte-i, în 1904, un minunat album de tablouri cu porturi țărănești de ale noastre și produsele artei naționale în cusături și broderii.

Cum s'a accentuat și mai sus, cercurile conducătoare dădeau mai multă atenție ca înainte țăranului. Cercurile literare și științifice studiară cu stăruință poesiile, poveștile, cântecele, legendele, portul, în scurt toate formele de cultură spirituală ale poporului, iar Academia din București sprijini continuu această mișcare. În aceiași Academie, în fruntea căreia stătuse de fapt multă vreme D. A. Sturdza, se întreprinse cu o îngrijire plină de dragoste studiul istoriei românești. În anii din urmă și cunoștințile ce se dădeau la Universitățile din București și Iași încercaseră o prefacere, ca să se potrivească mai bine cu nevoile sociale. Aceasta se observa mai ales în București, unde Facultatea de medicina trecea, de altfel, încă de mult, și pe drept, ca fiind cea mai bună din Răsăritul european[1].

În aceste condiții a crescut o generație nouă, care se liberase de orice falsă latinitate, de ideia romană ideologică și de adorația exclusivă față de cultura francesă. Practică și cu sânge rece, ea căuta să cunoască adevărul și să se facă folositoare românismului prin trezirea unui sentiment național general, care să plutească sus de-asupra claselor și provinciilor și să se facă respectat în toate ramurile culturale și politice. Tinerii făceau cinste înaintașilor lor în domeniul literar; aceștia erau, afară de Coșbuc: clasicul povestitor și spiritualul observator al împrejurărilor sociale într'o epocă de transiție, I. L.

[1] V. Gr. Antipa, în *Convorbiri literare*, 1905.

www.dacoromanica.ro

Caragiale, finul stilist Barbu Delavrancea şi poetul Alexandru Vlahuţă, care a exprimat în forme blânde cele mai adânci sentimente ale sufletului. Lângă aceştia au fost păşit în timpul din urmă poeţi cu simţirea delicată, Iosif, Goga, Cerna şi prosatorii M. Sadoveanu, C. Sandu, V. Pop, în primele lui manifestări promiţătoare, şi Ciocârlan. «Convorbirile» se continuau conform spiritului nou, iar supt conducerea sau cel puţin supt influenţa autorului acestor rânduri stăteau cele trei reviste care reprezintau direcţia cea nouă în Bucureşti, în Moldova (Bârlad) şi în Budapesta (1905): *Sămănătorul, Făt-Frumos* şi *Luceafărul.* Alături de această şcoală literară se găsia o şcoală ştiinţifică, prin care se înlăturau nimicurile şi se împărtăşia neamului cunoştinţa necesară a limbii sale (O. Densusianu) şi a istoriei sale (I. Bogdan, D. Onciul), singurele pe care se putea clădi mai departe. Cercuri din ce în ce mai largi se alipiau la această «Renaştere» şi credeam cu dreptate că în curând se va simţi mai deslușit în viaţa publică urmările ei.

Cu acest gând mângâietor încheiam ediţia germană, din 1905, a acestei cărţi.

Douăzeci şi trei de ani de viaţă naţională, în care acest curent sănătos a luptat cu tot ce i se opunea într'un trecut fără virtuţi şi a dus pe căi de cultură sufletească la înfăptuirea celui mai nebun şi mai mare vis: realisarea unităţii naţionale, aşteaptă a fi povestiţi, cu grijă de adevăr, cu compătimire pentru suferinţi, cu bucurie pentru triumfurile scump câştigate şi, înainte de toate, cu ceia ce învie orice naraţiune: *cu iubire.*

Sper s'o pot face într'o vreme nu prea depărtată.

---

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

Pag.

CAP. V. — Statul unit al României. — Domnitorul Cuza şi Regele Carol I 3

Partea a opta

Starea poporuiui român în 1900

CAP. I. — Starea populaţiei 81
CAP. II. — Viata economică a Românilor în present . . . 98
CAP. III. — Viaţa socială, politică şi culturală 146

www.dacoromanica.ro